

An impressionistic, painterly portrait of a man's face, rendered in warm, earthy tones of ochre, sienna, and brown. The style is characterized by thick, visible brushstrokes and a textured, almost mosaic-like quality. The man has short, dark hair and a serious expression. The background of the portrait is a mix of these warm tones, with some areas showing a fine, dotted pattern. The portrait is set against a solid, dark brown background that occupies the lower half of the image.

Menandrosz protector töredékei

Menandrosz protector töredékei

A Magyarorsággkutató Intézet Kiadványai 4.

Menandrosz protector töredékei

**FORDÍTOTTA, AZ UTÓSZÓT ÉS A JEGYZETEKET ÍRTA:
FEHÉR BENCE**

Magyarságkutató Intézet
Budapest, 2019

A kötet megjelenését az EMMI támogatta.

Fordította: Fehér Bence

A fordítás alapjául szolgáló mű:

R. C. Blockley (editor): *The History of Menander the Guardsman*.

Cairns, Trowbride, 1985.

A fordítást az eredetivel egybevetette: Tóth Anna Judit

Nyelvi lektor: Ferenczi Gábor

Az MKI szerkesztőbizottsága: Vizi László Tamás (elnök), Katona József

Álmos, Pomozi Péter, Szovák Kornél, Virág István

Fordítás, utószó és jegyzetek © Fehér Bence, 2019

ISBN 978-615-6117-01-4

ISSN 2677-0261

TARTALOMJEGYZÉK

Testimoniumok.....	7
Töredékek	9
Ismeretlen helyről való töredékek	173
Utószó: Menandrosz protector és műve	179
Tájékoztató irodalom.....	193

TESTIMONIUMOK

1. (Theophülaktosz Szimokattész 1,3,5)

Ez pedig, ahogy a híres Menandrosz világosan elmeséli...

2. (Kónsztantinosz Porphürogennétosz, *De thematibus* 1, p.18.9–12 ed. Bonn)

Mert sem Prokopiosz, sem Agathiász, sem Menandrosz nem emlékeztek meg ennek a nevről, akik Iustinianus császárságáról a krónikákat szerkesztették.

3. (Sztrabón ms. Parisinus 1393 margójegyzete, Dindorf HGM II p.131)

A perzsa szokásokat legpontosabban Menandrosz, a *protector* fejtette ki történelmi művében.

TÖREDÉKEK

1.

1 (Szuda μ 591)

Menandrosz *protector*, történész, aki magáról ezt mondja: apám, Euphratász, Büzantionból származott; ő nagyon kevésbé részesült irodalmi műveltségben. Hérodotosz, a testvérem pedig bár belekóstolt a jogi műveltségbe, később elvesztette iránta az érdeklődését: én viszont úgy gondoltam, hogy nagyon is tanulmányoznom kell a jogot és feladataimnak a végére kell járnom; és eljutottam odáig, ameddig képességem engedte. Legkevésbé sem használtam fel, amit a foglalkozásom ígért: mert nem volt számomra gyönyörűség pereket vinni, sem pedig a „királyi csarnokban” forgolódni és szavaim nagyszabású voltával elnyerni az ott tartózkodók figyelmét. Így hát elengedve a szorgalmatosságot, a legalsóbbrendű életet választva, szájátva utazgattam. Kedvesek voltak számomra

a „színek” [= szurkolótáborok] viszályai,¹ a lóversenyek, sőt még a pantomimművészet is. De még a birkózóiskoláknak is nekivetkőztem, ilyen ostobaságba sodródtam, hogy nemcsak a köpenyemből vetkőztem ki, hanem a józan eszemből és az élet többi ékességéből is.

Miután Mauricius császári hatalommal koszorúztatott,² egyrészt nagyon gondoskodó volt az alattvalói iránt, másrészt a Múzsáknak is tisztelője, aki költeményeket és történelmet is a legnagyobb örömmel hallgatott, úgyhogy az éjszaka nagy részét ilyen elfoglaltságokkal töltötte, ennél fogva bátorította és anyagiakkal buzdította az értelmükben gyengébbeket is. Én pedig, mivel akkoriban nyugtalankodtam és elégedetlenkedtem, nem lévén meg a megélhetésem, örömet fontolóra vettem, hogy ne szükségét szenvedve kóboroljak haszontalan ügyekben, egyszóval ne tökéletesen légüres térben éljek. Kedvet kaptam hát, hogy belefogjak

1 Bizáncban a cirkuszi játékokon (a maitól eltérően ez kocsiversenyeken alapuló szórakozás, tehát eredendően versenysport volt, bár hatalmas kiegészítő ipar települt rá) színekkel megkülönböztetett klubok versenyeztek, amelyek közt a döntő jelentőségűek a Kékek és a Zöldek voltak, az ő rivalizálásuk (amely sokban hasonlított a modern szurkolótáborok rivalizálásához, beleértve az időnkénti utcai tömegverekedéseket) egészen magas politikai szinten befolyásolta az állam vezetését.

2 Mauricius bizánci császár 582–602 közt uralkodott. Egészében sikeres uralkodását Menandrosz természetesen különösen pozitív színben tünteti fel, miután – mint innen kiderül – a pártfogoltja volt. A mű későbbi fejezeteiben Mauricius trónra kerülése előtti hadvezéri tetteiről bőségesen beszámol.

ebbe az összefoglalásba Agathiász halálától,³ és azt tegyem történetem kezdőpontjának.

2 (Exc. de Sent. 1)

...abban bízva, hogy [nem annyira] a kifejezések eleganciájával, mint az események bemutatásával szerzek dicsőséget: mert hogy⁴ is juthattam volna olyan műveltséghez én, hogy történetírásba fogjak? Mert eddig meggondolatlan volt az életmódom és ettől nagyon eltérő.

2. (Exc. de Leg. Rom. 1)⁴

Miután a médek a kolkhisziak földjét, amelyért a háború folyt, ostromolták,⁵ hogy engedelmességre szorítsák, sok küzdelem

3 Agathiász történetíró Prokopiosz történeti műveit időrendben folytatva írta meg a bizánci birodalom történetét Iustinianus korában. A nagy császár utódainak korát már nem írta meg, bár a művet nem ismerjük hiánytalanul. Menandrosz árulja el nekünk, hogy műve halála miatt maradt befejezetlen (utalásaiból arra következtethetünk, hogy 579–582 közt halhatott meg).

4 Az itt szereplő események 557-ben történtek, Iustinianus császár uralma idején.

5 Menandrosz a bizánci történetírók nagy részétől eltérően általában nem archaizáló, hanem valódi nép- és helyneveket használ. Van azonban néhány kivétel: médeknek a perzsákat nevezi. Az ő idejében méd nép már aligha létezett, méd állam biztosan nem, hanem a perzsa Szászánidák birodalma volt a Római Birodalom (következésképpen így nevezi a bizánci birodalmat) nagy ellenfele. Kolkhisz: a mai Grúzia síkvidéki része, a Pha-

után és rengeteg idő elteltével egyáltalán nem jutottak előbbre, de Laziké⁶ nagyobb része és Phaszisz város (azt mondják, ott volt Aiétész⁷ királysága) semmivel sem volt kevésbé római uralom alatt. Végül a rómaiak és a perzsák is úgy látták jónak, hogy semmit ne változtassanak azon, mit tartanak megszállva, akár erődöket, akár bármi mást, és ugyanabban [a helyzetben] maradnak, míg biztosabban el nem tudják dönteni a vitára okot adó kérdéseket. Ezért hát ekképpen döntöttek, és egyfajta fegyverszünet született, amely már-már a legteljesebb béke reményét hordozta, és a legnagyobb államok nyugalomba kerültek.

Míg itt ezek mentek végbe, a Zabergásszal levő hunok a római birodalomtól távolra űzettek. Ekkor Iustinianus (mert az járt

szisz (mai Rioni folyó) vidéke, amely akkor a Római Birodalom tartománya volt.

- 6 Laziké, a láz nép országa, lényegében azonos Kolchisszal, csak akkor modern néven.
- 7 Aiétész mítikus király, a Napisten fia, és Médeia varázslónő apja; tőle hozták el az Argonauták az Aranygyapjút.

az eszében, hogy a kotriagéroszok⁸ vissza fognak térni,⁹ hogy a Thrákia felé eső vidéket dűlják) Szandilkhoszt, az utiguroszok hadvezérét szorongatta (de semmiképp sem bírta rá) biztatgatva és sűrű követségeket küldözve, mindig más módon ingerelve, hogy valamiképpen háborúra bírja őt is, mint Zabergászt.¹⁰ Az imperator hozzátette a Szandilkhosznak menő üzenetekhez, hogy ha legyőzné a kotragéroszokat, amennyi éves javadalmat juttatott volt a római birodalom Zabergásznak, azt őrá ruházná át. Ezért aztán Szandilkhosz (mert előzékeny akart lenni a rómaiakkal szemben) jelezte a császárnak, hogy nem lenne kegyes és egyébként nem is illendő teljesen megsemmisítenie a vele egy törzsbe tartozókat, „nem csak mert egynyelvűek és velünk együtt sátorozók, akik hasonló ruházkodásúak és életmódúak, hanem mert rokonaink is, még ha különböző hadvezéreket is követnek. Mégis

8 A „kotriagéroszok” hun-utód törzsének nevét Menandrosz ahányszor leírja, annyiféle alakban sikerül neki (általában azt feltételezzük, *kutrigur* lehetett a valódi névforma). A hun állam pusztulása után, az V. sz. végén a Római Birodalomtól északra számos, az államba tartozott, a hunokkal rokon vagy legalábbis rokonságtudatos törzs élt, köztük az utigurok és kutrigurok is, egymással és Bizánccal is háborúzva, itt tehát a hunok említése nem anakronizmus: valóban egy kései hun csoportról lehetett szó. Az utigurokról és kutrigurokról Agathiász is beszámol, ezek az események azonban nála nem találhatók. Vitatott, mikor történtek: amennyiben Agathiász művének befejezése után, legalábbis 559-ben, de akkor Menandrosz nem követ szoros időrendet. Van olyan nézet is, hogy Agathiász ezt az eseményt figyelmen kívül hagyta, és valójában ugyanakkor történt, mint a megelőzők.

9 Az előzményekhez tartozik, hogy a kutrigurok gepida ösztönzésre egyszer már fosztogatták a dunai tartományokat: Prokopiosz VIII. 18,14-17.

10 A szöveg esetleg értelmezhető így is: háborúra bírja őt Zabergász ellen.

(mert Iustinianus az, aki ilyet parancsolt nekünk) elvéve a lovat a kotragéroszoktól saját tulajdonunkká teszem, hogy ne legyen nekik, amin utazva kirabolják a rómaiakat.”

3.

1 (Exc. de Leg. Rom. 2)

A frank Ammigosz¹¹ az Attiszosz folyóval átellenben vert táborn, amerre várható volt, hogy a rómaiak átkelnek. Narsész¹² pedig ezt tudva kiküldte Parthenioszt, aki a császár „atyái” (patriciusai) közé tartozott, és Bonust, aki a császári jövedelmek élén állt,¹³ hogy ketten menjenek követségbe Ammigoszhoz, és kinyilvánította neki, hogy álljon félre, és semmiképp se indítson újra há-

-
- 11 Paulus Diaconus longobárd történetíró a vezért Amingusnak nevezi; a gótok segítségére jött a római csapatok ellen. Az események időpontja bizonytalan, mindenképpen 562 előtt történt. Színtere Észak-Italia (Menandrosz kevés itáliai adatainak egyike), az Attiszosz folyó valószínűleg a mai Adige (gyakoribb névforma Athesis).
- 12 Iustinianus hadvezére, aki az itáliai harcokat vezette a gótok ellen, először 538/539-ben Beliszariossal együtt, majd 551 után fővezérként, elődeitől eltérően teljes sikerrel: 554-re visszahódította Italiát. Az általánosan elismert hadvezér utána is Italiát vezette (halálának éve bizonytalan), leverve a gótok utolsó felkeléseit és a segítségükre siető frankok betörését is.
- 13 Ez nem egyértelmű kifejezés (az erőszakos klasszicizálás folytán), nem tudjuk pontosan, hogy Bonus milyen vezető államháztartási tisztséget viselt. Először itt hallunk róla; az 5. töredékben már katonai parancsnoknak nevezik ki (vsz. *mint magister utriusque militiae per Illyricum*), és a 12. töredékben, 567-ben is e jogkörben lép fel.

borút a rómaiak ellen: mert időközben fegyverszünet jött létre a frankok és a rómaiak közt. Ammigosz a követek útján azt válaszolta, hogy sose hátrál meg, amíg van neki egy dárdája, amelyet kezében lóbálhat.

2 (Szuda α2394)¹⁴

Miután Narszész, Italia hadvezére¹⁵ mindenben a nagyszabású tetteket és az eszességet vegyítette, társult benne az értelem az erővel, és egészen a nagyságnak szentelte magát, ezért hát nem a [hadászati elvek szerint] szabályos dologra hajlott, hanem rögtön ő is átkelt a folyamon a sereggel.

4.

1 (Exc. de Sent. 2)

Akivel az uralkodó igazságtalanul bánt, többnyire az államra neheztel.

14 A töredék szerzője a Szudában nincs megnevezve, menandroszi eredete vitatott.

15 A hadvezér kifejezés Menandrosznál egy általános antikizáló formula, amelyet sokszor használ barbár törzsfőkre és királyokra is, római katonai vezetők esetében általában, de nem kizárólagosan a *magister utriusque militiae* (e korban az egyes tartománycsoportok főparancsnoka) tisztség értelmében.

2 (Exc. de Sent. 3)

Szilibúlosz,¹⁶ a türkök vezére már hallott az avarok meneküléséről,¹⁷ és arról, hogy a türkök birtokát szétszaggatva haladnak – ami természetesen következik a barbár észjárásból –, és önhittén mondta, hogy „ha nem válnak madarakká, hogy az égbe repülve meneküljenek meg a türkök kardjaitól, sem pedig halakká, hogy alámerülve a tenger mélyébe a hullám eltüntesse őket, hanem a föld felszínén haladnak, mikor befejeződik a hephthaliták¹⁸ elleni háborúm, nekitámadok az avaroknak is és aligha menekülnek az én erőmtől.” Azt mondják, hogy Szilibúlosz ezzel hetvenkedve elállt a hephthaliták elleni támadástól.¹⁹

16 A 10. töredékben Szizabúlosz a név alakja. Nyilvánvalóan a türkök uralkodója, de ezen a néven más forrásból ismeretlen; azonosítása attól függ, vajon az ösztürkség kagánjának vagy csak egy aluralkodónak tartjuk. A 19. töredékből kitűnik, hogy 575-ben halhatott meg, így kézenfekvő, hogy Istämi nyugati türk uralkodóval (jabyu kagánnal) azonosítsuk. (A 10. töredékből is úgy sejthető, csak a fél birodalom felett uralkodik.)

17 Az avarok eredetéről és a türkök elől való meneküléséről viszonylag kevés forrás alapján többféle elképzelés létezik (vö. Theophülaktosz Szimokattész 7,8,3-6.). Egy biztos, valamikor a türkök megsemmisítették az avarok közép-ázsiai birodalmát, azok utána távoztak nyugatra (általában 557/558-at fogadják el ennek időpontjául). Menandrosz 19. töredéke foglalkozik még a kérdéssel.

18 A hephthaliták (avagy fehér hunok) nomád népe Baktria és Transzoxánia vidékén (a mai Amu-Darja folyónál) alkotott birodalmat. A türkök és perzsák szövetsége 560 körül semmisítette meg a hephthalita birodalmat (ld. 6,1. töredék, ahol a perzsák maguknak tulajdonítják az érdemet). Ez az esemény időrendben korábbinak tűnik, tehát nem vezetett közvetlenül a háború befejezéséhez (Blockley Menandrosz-kommentárjában ellenkezőleg látja).

19 A Menandrosz alkalmazta görög kifejezés jelentheti pontosan az ellenkezőjét is: folytatta a támadást. Attól függ, milyen katonai logikát tulajdoní-

3 (Exc. de Sent. 4)

Katulphosz,²⁰ aki megakadályozta a hephthaliták vezérének továbbhaladását, tett egy barbáros és közmondásszerű kijelentést, amiben mégis volt meggyőzőerő: egy kutya otthon tíz idegennél erősebb.

4 (Exc. de Sent. 5)

Bizony semmi sem olyan bizonyos, mint a béke bizonytalan volta.

5 (Exc. de Sent. 6)

Nagy veszedelmekben gyakran a bátorságnak jut ki, hogy megmeneküljön.

6 (Exc. de Sent. 7)

Mert nekem ám nem szabad elhallgatnom az igazat, és nem is a nagy hatalmúak kedve szerint mondom, amit mondok. Mert akikben nincs meg a dicsőség, azokra ha valaki dicsőítéseket halmoz, mindenki véleménye szerint nevetségessé teszi azt, akit dicsér, és mivel az igazságot elkendőzi, még azok szemében is úgy tűnik, hazudik, akik egyetértenek vele.

tunk Szilzibúlosz kagánnak. Én azt tartom logikusnak, hogy hetvenkedése annak elkendőzésére szolgált, hogy el akarta kerülni a kétfrontos háborút; ez esetben a kagán győzelme néhány évvel későbbre tehető.

20 Szerepét ld. bővebben a 10. töredékben.

7 (Exc. de Sent. 8)

A legsikamlósabb dolog a győzelem, és könnyen ki képes csuszszanni a kezekből. Ugyanezt mondja Homérosz is, hogy [a győzelem] felváltva éri el az embereket.²¹

8 (Exc. de Sent. 9)

A félelem zsarnoksága alatt levő lélek a szükséges dolgokból semmiképp nem lát előre semmit.

5.**1 (Exc. de Leg. Gent. 1)²²**

Az avarokról: sok bolyongás után az alánokhoz értek és Szarósziosztól, az alánok vezetőjétől kértek segítséget, hogy általa váljanak ismertté a rómaiak előtt. Ő Iustinusnak, Germanus fiának,²³ aki ez idő tájt Lazikában a válogatott csapatot vezette, jelentést tett az avarokról, Iustinus pedig Iustinianus császárnak. A császár pedig megparancsolta a hadvezérnek, hogy küldje a törzs követtségét Büzantionba. Először egy bizonyos Kandikhot választottak ki, hogy az avarok nevében követségbe menjen, <aki> bejutva a

21 Homérosz, Íliasz VI 339.

22 Az itt leírt események 558-ra vagy 559-re tehetők, bár kissé bizonytalanul.

23 Iustinianus császár unokatestvérének fiáról van szó (akinek karrierjéről egyébként keveset tudunk), nem tévesztendő össze a későbbi II. Iustinus császárral!

királyi palotába, azt mondta az imperatornak, hogy a népek legnagyobbika és leghatalmasabbika érkezik, és hogy nemzetségükre nézve az avarok legyőzetlenek, és ami ellenáll nekik, azt könnyedén képesek elkergetni vagy elpusztítani, és illik a császárhoz, hogy fegyverbarátságába fogadja őket, és jó védelmezőkre tegyen szert; és hogy másképp nem lesznek a legjobb indulatúak a római állammal szemben, csak a legnagyobb értékű ajándékok és éves juttatások és a legbőtermőbb földön lakhatás által. Miután Kandikh ezt hírül adta az imperatornak, az – mivel nem volt [any-nyira] életerős a teste, sem csúcspontján az ereje, mint (kétségkívül) mikor a vandál Gelimert és a gót Vittigist még fiatalkorában foglyul ejtette,²⁴ hanem már öreg is volt, s férfias és harcias gondolkodásmódja könnyelműbbé változott – más módon fogta fel mindezeket, nem úgy, hogy háborúval verje vissza a barbár erőt. De legyőzte és tökéletesen megsemmisítette volna őket, ha nem is háborúval, akkor hát ravaszsággal, ha nem őt terítette volna le előbb a vég, amellyel tartozott: mert nem sokkal később odaátra költözött. Tehát mivel nemigen volt lehetősége felülkerekedni, a másik irányba fordult.

24 Iustinianus a vandál Gelimer királyságát 534-ben pusztította el, Vittigist, az osztrogótok királyát 540-ben győzte le és ejtette foglyul (az ő állama azonban még több, mint egy évtizedig ellenállt Iustinianus csapatainak). Menandrosz helyzetértékelés egészében helyes: Iustinianusnak nem volt meg a lehetősége, hogy az avarokkal szemben olyan határozottan lépjen fel, mint a germán királyságokkal, ezért hosszabb távon, diplomáciai úton kívánt fölébük kerekedni, és ezt halála után utódjának, II. Iustinusnak ügyetlensége tette lehetetlenné.

2 (Exc. de Leg. Gent. 2)

Miután a császár gyűlést hívott össze, és a szent gyülekezet [= senatus] a császár eleven eszét és tervezőkészségét dicsérte, az rögvest elküldte az ajándékokat, arannyal hímzett szalagokat, nyoszolyákat, selyemruhákat és rengeteg mást, hogy megpuhítsa vele kérkedéssel eltelt gondolkodásukat. Ezek mellé Valentinust is elküldte követségbe (ez a császári testőrségből volt egy ember),²⁵ és arra biztatta ezt a törzset, hogy kössön fegyverbarátságot a rómaiakkal, és az ő ellenségeik ellen fegyverkezzenek. A császár, úgy vélem, nagyon okosan eltervezte, hogy akár győznek az avarok, akár vereséget szenvednek, mindkettővel hasznot hajtanak a rómaiaknak. Miután Valentinus odaérkezvén átadta az ajándékokat és elmondta, amit a császár meghagyott neki, először az uniguroszok ellen indítottak háborút, aztán a zaloszok, egy hun törzs ellen; a szabéroszokat is tönkreverték.²⁶

3 (Exc. de Leg. Gent. 3.)

Miután az antészek vezetői nyomorúságos helyzetbe kerültek és csalódtak reményeikben, az avarok rögvest felpredálták a földet és kirabolták a vidéket. Az antészek, akiket ellenségeik támadása gyötört, elküldték hozzájuk követségbe Meزامéroszt, Idarizioszt

25 Valentinus pontos beosztása ismeretlen, és az is csak valószínűsíthető, de nem biztos, hogy azonos a 19. töredékben szereplő Valentinus követtel. Menandroszon kívül más szerző nem tud róla.

26 Uniguroszok: vagy elírás a már említett utigurok helyett, vagy az onogurok törzsszövetségét jelenti. A zaloszok kiléte bizonytalan. Szabéroszok = sabirok, a 460-as évek óta a Kaukázus előterében élő nomád nép.

fiát, Kelagasztosz fivérét,²⁷ kézfeltartással követnek választva, és kérték, hogy váltson ki néhányat a saját törzséből való foglyok közül. Mezamérosz követ bizony nagyszájú hetvenkedő lévén, mikor az avarokhoz érkezett, fennhéjázó és valahogy túl merész szavakkal dobálózott. Miután Mezamérosz pökhendibben beszélt, mint követnek való, az a kotragérosz, aki az avarok barátja volt és az antészek ellen a leggonoszabb tanácsokat adta, ezt mondta a kagánnak: "Ez a férfiú szerezte meg a legnagyobb hatalmat az antészek közt, képes volt szembeszállni akármilyen ellenségeivel. Következésképp ezt kell megölni és a továbbiakban félelem nélkül le lehet gázolni az idegen földet." Meggyőzte az avarokat, és félrelökve a követek iránti tiszteletet, az igazságot szóra se méltatva, megölték Mezaméroszt. Ettől fogva még többet pusztították az antészek földjét, mint azelőtt, és abba nem hagyták a rabszolgaszedést, zsákmányolást, zabrálást.

27 Az antészek kelet-európai nép, először 518-ban hallunk róluk. A legtöbben szláv törzsnek tartják, bár erre igazából nincs bizonyíték. Alig tudunk valamit az antészek történetéről, ennek az eseménynek is ismeretlen a háttere. Mindenesetre Mezamérosz (eredetileg valószínűleg így ejtették: Mezamir) neve tényleg lehet szláv.

4 (Exc. de Leg. Gent. 4)²⁸

Iustinianus követeket fogadott az avaroktól, hogy ennek ürügyén megszemléljék a földet, hova helyezze lakóhelyét a törzs. A császár pedig, amint azt Iustinus hadvezér elővezette neki, azt vette tervbe, hogy a helúroszok földjén telepíti le ezt a népet, ahol azelőtt a helúroszok éltek, és úgy hívják, hogy Pannonia Secunda.²⁹ ha ez kedvükre való lenne, rábólintana a császár. De azok nem gondolták úgy, hogy Szküthián³⁰ kívül kéne lenniök, bizonyára mert oda vágytak. Ez tehát nem haladt előre; Iustinus hadvezér mégis elküldte a követeket Büzantionba és javasolta a császárnak, hogy sokáig ott legyenek visszatartva. Ugyanis a követek egyikét

28 Ezek az események kb. 561-re tehetők. Az előző részletben elbeszélt esemény időpontja bizonytalan, de nyilván valamivel korábbi. Iustinus magister szerepe az eseményekben bizonytalan, minthogy az eddigiekben mint Laziké parancsnoka jelent meg, itt pedig közép-európai történeésekről van szó; okkal feltételezik, bár erre más megbízható adatunk nincsen, hogy időközben áthelyezték a Duna-vidékre.

29 Menandrosz összetéveszti a helyszíneket. Pannonia Secunda tartomány Pannonia délkeleti negyede volt, Sirmium központtal: mint a 12. és 25. töredékből látjuk, ezt a fontos várost senki nem óhajtotta az avaroknak ajándékozni, hanem jóval később fegyverrel foglalták el. A helúroszok neve is elírás a herulok törzse helyett, ezek valójában Pannonia Prima tartományban (északnyugat-Pannonia) élhettek, amely már a 450-es évek óta csak elméletben tartozott a birodalomhoz, és ekkorra már minden római lakosságát elvesztette. Ezt tehát könnyen és olcsón ígérhették az avaroknak.

30 Szküthák egy általános archaizáló név a nomád barbárokra, itt azonban nem általános értelemben a barbárok földjéről van szó, hanem ellenkezőleg, Scythia Minor tartományról (a mai Dobrudzsa), amely a birodalom része volt, még hozzá stratégiai fontosságú, és ezért jóval inkább féltették a régóta pusztuló, jelentéktelen Pannoniánál.

barátjává tette (akinek Kunimón volt a neve) és Kunimón bizalmasan azt mondta neki, hogy [az avarok] másról tárgyalnak és mást forgatnak a fejükben, és hogy nagyon mértéktartó szavakkal élnek, de az önmérsékletet a cselük álcájául használják, vagyis hogy a jóakaratusukat mutatják a rómaiak felé, hogy így átkelhesse-nek a Dunán. Azonban más tervet vettek a fejükbe, és ha keresztüljutottak a folyamon, teljes haderővel megrohanják őket. Mivel Iustinus ezeket megtudta, elővezette a császárnak, hogy az avarok követei legyenek elzárva Büzantionban, mert ez esetben az avarok megtartóztatnák maguk attól, hogy átkeljenek a folyamon a követek elbocsátása előtt.

Miközben Iustinus ezeket cselekedte, egyben maga is felkészült, a folyó átkelőit őriztetve: Bonust, a császári háztartás és szolgálattevők előljáróját nevezte ki a folyó őrsege élére. Az avarok követei, miután semmit sem értek el abból, amit követelni utaztak a császárhoz, szokás szerint ajándékokat kapva tőle maguknak, és megvásárolva mindazt, amire szükségük volt, részint ruhából, részint fegyverből, elbocsáttattak ugyan, de titokban Iustinusnak megparancsolta a császár, hogy valamilyen módon a fegyvereket vegye el tőlük. A hadvezér tehát, miután újra fogadta a távozóban levő követeket, eszerint cselekedett. Innen kezdődött a rómaiak és az avarok ellenséges érzülete, amely már régóta parázslott, és leginkább amiatt, hogy a követeket nem bocsájtották el a lehető leghamarabb. Mert Baianosz³¹ folyamatosan jelezte nekik, hogy

31 Baján az avar birodalom első kagánja. Az avarok őalatta szállták meg a Kárpát-medencét, ld. bővebben 12. töredék.

térjenek vissza, de a császár nagyon is tudva, mivel tördődjék, mindig másként intézte, amit lehetett, hogy be legyenek zárva a császárvárosba.

6.

1 (Exc. de Leg. Rom. 3)

Kelet és Armenia felé legteljesebbnek látszott a béke, és Lazikében fegyverszünet volt a rómaiak és a perzsák közt.³² Miután tehát mintegy félkész béke uralkodott, a rómaiak és a perzsák uralkodójának³³ is úgy tűnt jónak, hogy a legteljesebb nyugalomhoz hozzák létre, és evégből Iustinianus elküldte Petroszt, aki az udvari csapatokat irányította,³⁴ hogy tárgyaljon Khosroésszal a mindenre kiterjedő szerződésről. Mikor tehát az elértkezett Darász határvidékére, és jelentette a keleti barbárok királyának, hogy azért van jelen, hogy

32 A következő események 561 második felére tehetők. Az 557 óta fennálló fegyverszünet (ld. 2. töredék) alapján Iustinianus végleges békemegállapodással akarta lezárni a perzsa háborút.

33 A perzsák nagykirálya ekkor I. Khosroész (Kosrow Anuširwān), 531–579, a rómaiakkal és hephthalitákkal szembeni hadi sikerei, valamint katonai és gazdasági reformjai miatt is az egyik legfontosabb szászánida uralkodó. Menandrosz a római császárt és a perzsa nagykirályt is *baszileusznak* mondja, de ezt nehezen tudjuk egy szóval kifejezni, ha mindkettőről egyszerre beszél.

34 A *magister officiorum* tisztségéről van szó, de csak a latinból szó szerint fordított név mutatja úgy, mintha ez tényleges katonai tisztségről van szó, valójában a kancellária vezetője, tehát civil volt.

arról tárgyaljon, mindkét részről tegyék el a fegyvereket, a perzsák követét is kiküldték ugyanoda, akinek az volt a rangja, hogy „zikh”, ez valami nagyon nagy megtiszteltetés a perzsák közt, a neve pedig Iesздеgusznapn volt; ez a királyának a kamarása volt.³⁵

Tehát a követek ott voltak, és mikor azoknak az országoknak a főhivatalnokai is összegyülekeztek, belefogtak a gyűlésbe. Petrosz, a rómaiak követe, aki eléggé jól állt általános műveltségben és jogi ismeretekben is, így beszélt: „A rómaiak császárától való küldetésben vagyunk itt, ó, perzsa férfiak. Felesleges lenne elbeszélni, milyen a nálunk uralkodó császár; az embert a cselekedetei mutatják be nektek. Azért vagyunk tehát itt, hogy a már meglett békességet teljessé változtassuk. Először ki akarom fejteni, milyen és mekkora állam fogja szavatolni a megállapodásokat. De ha úgy tűnik is, hogy nagyotmondó vagyok, mikor azt kutatom, mi lesz hasznos mindkét államnak, ne haragudjatok meg a bőbeszédűségemért. Mert nem lesz hosszú időre szükség, s jónak fogjátok látni, hogy ilyeneket mondtam, és dicsérni fogtok, amikor a tények igazolják előttetek szavaim hasznos voltát.

Meglesz tehát a megegyezések a rómaiakkal, erre elegendő [biztosíték], hogy azt mondom, rómaiak: mert az elnevezés elárulja a többit. Szükséges, hogy ti, mikor ilyen állammal készültök szerződni és nem rövid időről dönteni, a legjobbat és hasznosat

35 A perzsa birodalom egyik legfontosabb diplomatája a korszakban, már Prokopiosz és Agathiász is megemlékeznek követi tevékenységéről (547/48-ban, 550-ben, 557-ben). Prokopiosz úgy tudja, hogy Zikh a neve; a legtöbben ennek alapján úgy vélik, Menandrosz téved, ez nem a tisztsége, hanem egy családnév.

válasszátok inkább, és a háború bizonytalanságai helyett ragaszkodjatok a minden ember számára legbiztosabb jóhoz, a békéhez. Be ne csapjon bennetek semmiféle számíttgatás, hogy legyőztétek a rómaiakat, felbátorodva azon, hogy magatokhoz ragadtátok Antiokheiát és némely római vidékeket.³⁶ A római jószerencse túltengését ugyanis az isten ezzel büntette, hogy ne gondolják, hogy egyik ember nagyon különbözik a másiktól. És ha a természet szerinti igazságosság hatalomra jutna, nem volna szükség sem szónokokra, sem a törvények szigorúságára, még gyűlésre és az erről való beszédek színességére sem, mert önként az életünk számára hasznos cselekedetek mellé állnánk. Miután azonban mi, minden ember, úgy gondoljuk, hogy <ami kellemes nekünk>, az jogossá is lesz, szükségünk van még a beszédek szőrszálhasogatására is. Azért jöttünk tehát össze gyűlésbe is, hogy ki-ki meggyőzze a <többi> szavai nagyszerűségével, hogy ő méltányos.

Mivel tehát annak senki nem mond ellent, hogy a béke jó dolog, ezzel ellentétben a háború rossz dolog, még ha az emberek közös vélekedése ellenére bizonyosnak is gondoljuk a győzelmet, úgy vélem, hogy a győztes nagyon gonoszul él abból, amit mások siratnak. Kétségtelen, így hatalomra jutni is siralmas, semmivel sem siralmasabb legyőzetni. Ezért küldött el hát a nálunk uralkodó császár minket már korábban is, hogy kérelmezzük, hogy befejeződjék a háború; nem mintha félne a hadidolgoktól, hanem attól tartva, hogy megelőzitek, előbb beszélven a számunkra oly kedves békéről.

36 Ez még egy 540-es hadjáratban történt.

Tehát ne < - - > a zavaroktól való megszabadulás végett öljük ki az egymás iránti rosszakaratot. Mert a jól szervezett államtól idegen, hogy ne vegye számításba a háborúval járó következményeket. Rajzolja le bármelyikötök lelki szemei előtt a megsiratott elesetteket, mintha jelen lennének, vegye számba, amint halálos sérüléseiket mutogatva, panaszkodva vádaskodnak, hogy a hatalmasok meggondolatlansága miatt hal meg az alávetett; aztán hogy a hátramaradottak töleik kéri számon az elpusztultakat: kit a szülei, kit a gyerekei, esetenként a legjobb barátok, vagy egyszerűen akármelyik ember. Gondoljuk meg a férfaktól megürült otthonokat, és hogy a legfiatalabb korosztály lett árvává, és mindenütt osztozkodnak a gyászban kinek-kinek a rokonai. Még ha el is fogadnók, hogy szép a hazáért halni, teljes örütség [a gondolat], hogy ha lehetséges veszedelmek nélkül kimutatni hálánkat a szülőföldnek, ne akarjunk [így tenni] azért, hogy úgy lássék, jobban kimutatjuk az ellenfeleinknél. Úgy gondolom, a perzsa föld is, maga Róma is, ha képesek volnának hangot kiadni, most ezért könnyörögnének nekünk. Ne szégyelljük tehát levetni a háború terhét: mert az, hogy mindent előnyösen tegyünk, inkább meghozza nekünk a vitéség hírnevét.

És egyikötök se mondja annak leplezésére, hogy nem akarja letenni a fegyvereket (márpedig ez a legszebb dolog), hogy a béke valami fellehetetlen és elérhetetlen dolog. Mert nem úgy van, ahogy sokan gondolják, hogy a legrosszabb dolgok a legkézenfekvőbben és maguktól nyomorgatják az embereket, a legszebb tettek pedig elillannak és megszöknek, és valahogy nehezen elérhetők. Mert minden jó és rossz az emberi elmében mérettetik

meg, és a mérleg kilengését abba az irányba fogadja el, amit kíván.³⁷ Tehát előbb mi tartjuk távol magunk a háborútól, különben az nem tartóztatja meg magát tőlünk, mert abban [a helyzetben] nem az a dolog, amit jobbnak vélünk, bizonyul tényleg hasznot hajtónak. Tehát nem kellene nektek a korábban törtéteken felbátorodva a jó érzés hiányát vennetek ismertetőjelekkül. Hiszen egy és ugyanaz az emberi természet, mindenkinek egyformán ugyanaz a szenvedés, és nem szabad azt hinni, hogy valamilyen természeti különbség van abban, ami pedig egyformán született. A legerősebb biztosíték is az, ha megértitek a politikai ellenfelet.³⁸ Míg ugyanis az emberek láthatóan jól állnak az ellenséggel szemben, vitézségüket nevelik; ha viszont nem valószínű, hogy tönkreverik az ellenük támadókat, az ő saját erejüket is tönkreteszik, és talán azok győzik le méltatlanul őket. Erre hívom tanúul a szerintünk való Istent és a szerintetek valókat is, akár istenek, akár mások legyenek azok, már ha a perzsáknak az a nézetük erről.” Ezeket mondta Petrus.

A zikh ezt meghallva (mert kimagaslóan képes volt barbár nyelven, röviden fogalmazva mondani, amit kell) így szólt válaszul: „Ki olyan embertelen és állatias, hogy azt mondja, ó, római férfiak, hogy nem illő és jogos dolgokat közvetítetek követként? Mert a béke minden embernek egyaránt jónak látszik. Talán megdöbbentem volna a csiszolt szavaktól, ha történetesen ti nem

37 = Exc. de Sent. 10.

38 A mondat érthető úgy is: *ha a politikai ellenfelek összemérik erejüket* (vagy összecsapnak).

rómaiak, mi pedig perzsák lennénk. Ne gondoljátok hát, hogy a körmondatokkal el tudjátok rejtteni előlünk, milyen állapotban jöttök, azt készítve elő, ami hasznos lesz [nektek]. Miután a békét tartjátok mintegy álcául a gyávaság elé és úgy gondoljátok, hogy ezzel el tudjátok takarni a legnyilvánvalóbb becstelenséget, csak röviden beszélnék. Nem illő ugyanis perzsa férfiúnak bőbeszédűen végigmondania a cselekedetekre alkalmas dolgokat.

Khoszroész, minden emberek királya (már ha akarja), Antiochia megszerzését sem tulajdonítja magának valami ékes-ségül és dicsőségül, mert ha a ti szemetekben félelmetesnek és nagyon nehéznek látszik is, amit mi cselekedtünk, mi mégis mellékes munkának tartjuk az ellenségeink közül bárkinek a legyőzését. Ugyanis beletanultunk, hogy teljes hatalmunk legyen, amennyiben a többi emberi nemzet is megtanulta, hogy mi vetjük hatalmunk alá: ezért hát egy újabb római város leigázása nem tesz minket pöffeszkedővé. Hiszen ami nekünk kézenfekvő, azon nem csodálkozunk. Ez elegendő is lesz ahhoz, hogy szátokon hiába kiejtett locsogásokat megcáfolja. A rómaiak a szokásos módon cselekszenek, hogy elsőként beszélnek a perzsáknak a megegyezésről. Miután legyőztünk benneteket, a sietségben arattatok győzelmet, hogy megelőzően kérték békét, és ezzel rejtitek a hadi dicstelenségeket, mármint hogy akik nem törekszenek a csatára, azok méltányosnak tűnnek. De persze ha halogattátok volna, ugyanezt mi tettük volna meg győztesen. Mégis elfogadjuk szavaitokat, a békét igen nagyra becsüljük, mert nemes gondolkodás- [ra vall] a tetteket a helyesnek megfelelően igazítani.”

Miután a zikh is így szól, mindkét fél tolmácsai érthetővé tették a másik oldal által mondottakat és megmagyarázták az értelmüket. Sok más beszédet is kiejtettek szájukon, majd kifejezetten a szükség szerint, majd pedig fennhéljázásból és azért, hogy ne úgy lássék, azért törekszenek a békére, mert alulmaradtak. A perzsák úgy gondolták méltónak, hogy hosszú távú legyen a megállapodás, és hozzá meghatározott [mennyiségű] aranyat adjanak a rómaiak minden évben azért, hogy ne használják a fegyvereket, negyven, de legalább harminc évnnyit kapjanak meg előre a befizetendő összegből, egy összegben; így hajlandók letenni a fegyvert. A rómaiak ellenben úgy akarták, hogy a megegyezés rövid időre szóljon, mindehhez ráadásul semmi pénzt sem adnának a békéért cserébe. Miután sokáig húzódott a küszködés ezek felett, és egyáltalán nem kevés beszéd jött még elő, végül abban állapodtak meg, hogy 50 évre jöjjön létre a béke, és Lazikét adják át a rómaiaknak; szilárd legyen a megállapodás és erős, mindkét oldalt érvényes, egyfelől keleten, másfelől Armeniában is, de még magában Lazikében is; ámde ezzel együtt a rómaiak évi 30 000 aranypénzt vigyenek a perzsáknak a békéért. Szavatolták azt is, hogy a rómaiak egy összegben tízévi mennyiséget előre rendelkezésre bocsátanak a következőképpen: rögtön hétévnnyit, és a hét év eltelte után halasztás nélkül leteszik a hátralevő háromévi hozzájárulást; azután évente megkapják a perzsák az évi kiszabott összeget.

Döntés született az úgynevezett Szebanosz-kolostor földig rombolásáról is,³⁹ amelyet a határon alapítottak volt, és hogy a rómaiak visszakapják a helyet, amely kezdettől a rómaiaké volt, de a perzsák megszegték a szerződést és már ennek a birtokában lévén fallal erősítették meg a szent hajlékot. Azok azonban se teljesen le nem rombolták, se nem adták át római kézbe, mert hát ezt nem említették a szerződésben sem.

Úgy tetszett nekik, hogy mindkét uralkodótól odavigyék azt [az írást], ami érvényre emel mindent, amit csak a követek rögzítettek (amit latin nyelven *sacra*-nak mondanak⁴⁰). És tényleg odaküldték az efféléket. Megegyeztek abban is, hogy egyazon hatállyal adódjék hozzá a rómaiak császárától megszavazott úgynevezett *sacra* az átadandó háromévi vagyonról a hetedik év után, hogy ezt a rómaiak fogják fizetni a perzsáknak. Szentesítették, hogy a perzsák királyától hozzáadódik egy írásos beleegyezés, hogy mikor a perzsák átveszik a háromévi arany járandóságot, a rómaiak császáranak az ezt igazoló írást át fogják adni.

A római imperatornak a beleegyezése a békébe, amely a szokásos fejléctet viseli, természetesen tökéletesen ismeretes számunkra. A perzsa királyé perzsa betűkkel íródott, görög nyelven pedig a szavak ezt jelentik: „Az isteni, jóságos, békesség atyja, tiszteletreméltó Khosroész, a királyok királya, a szerencsés, kegyes, jótevő, akinek az istenek nagy szerencsét és nagy királyságot

39 Erről a helyről semmi pontosabbat nem tudunk.

40 Latinul: szent. *Sacrae litterae*, a császári protokollban az uralkodótól származó irat.

adtak, az óriások óriása, aki az istenektől kapott megkülönböztető jegyet, [írja] Iustinianus Caesarnak, fivérünknek.” Valahogy így volt érthető a fejléc, a leírtak értelme pedig a következő volt (nyilván szó szerint mondanám ezt a szerződést, mert én szükségesnek gondoltam nem máshogy használni fel, nehogy valaki azzal gyanúsítson, hogy az eltérő kifejezéssel valamit megmásítok az igazságból). Tehát így szólt:

„Köszönetünket fejezzük ki Caesar őtestvérségének béke iránti vágyáért e két állam között. Mi Ieszdegusznaphnak, szent kamarásunknak megparancsoltuk és felhatalmazást adtunk, Caesar őtestvérsége megparancsolta Petrosznak, a rómaiak magisterének és Euszebiosznak, rábízta és felhatalmazást adott neki, hogy beszéljen és tárgyaljon.⁴¹ A zikh, a rómaiaknál magisternek nevezett személy és Euszebiosz a békére vonatkozókat közösen megbeszélték és megtárgyalták, és ötvenesztendei békemegállapodást kötöttek, és az írott szerződéseket mindannyian lepecsételték. Mi tehát, amit a zikh, a rómaiak magistere és Euszebiosz cselekedtek, szilárdan megtartjuk a békét illetőleg és amellet megmaradunk.” Így volt szóról szóra. Hasonlatos volt a rómaiak császárának a beleegyezése is, a fejléccet leszámítva, amelyet a perzsa királyi irat tartalmazott. Ezzel a tárgyalást berekesztették.

A következő összefüggésben a zikh hetvenkedett és Khosroész királyról kérkedő szavakkal élt, azt mondogatta, hogy a leggyőzhetetlenebb és sok győzelmet szerzett magának, valamint

41 Euszebioszról semmi bővebbet nem tudunk (vö. 18. töredék).

hogy mióta megkoronázták a mitrával,⁴² körülbelül tíz népet győzött le és vezetett a piacra [eladni], meg hogy a hephthaliták erejét megtörte, úgyszólván igen sok királyt igázott le, hogy irigylük és csodálják őt az ottani barbárok, és valóban illően, nem észszerőtlenül díszíti őt az elnevezés, hogy királyok királyaként köszöntik. Mikor ezeket és hasonlókat mondta magasztalásában a zikh Khosroészről, Petrosz a beszélgetésben kitért egy olyasféle történetre, hogy volt egy bizonyos egyiptomi király a hajdanvolt régi időkben, a neve Szeszósztisz, és hát mivel a szerencse vele tartott, nagy dolgokat hozott létre és nagy nemzeteket leigázott, úgyszólván, hogy királyokat is rabszolgaságba hajtott, és akkora kérdésre vetemedett, hogy arannyal berakott szekeret ácsoltatott, és elébe lovak gyanánt vagy más igásállat gyanánt ezeket a fogságba hajtott királyokat fogatta igába, és így hajtott végig a hadiutakon, úgy mutatkozott meg az alattvalóinak. Mióta ezt mindennap végezte, a királyi szekeret húzók egyike, aki a legszélére volt igába fogva, valahogy folyamatosan titokban hátra fordítgatva tekintetét, a kerék forgását figyelte, hogy a mozgatás folyamatossága szerint hengereg maga körül. Miközben tehát Szeszósztisz kocsikázott, megkérdezte (minthogy gyanúsak találta): „Ezt végtére miért csinálod, te ott?” Az válaszul azt mondta: „Ó, nagyúr, nézem a kereket, hogy sűrűn körbefordulva nem marad az alján, hanem fel-le járva végzi a szekérhajítás művét.” Ezt hallván az egyiptomi, és felismerve, hogy a sors állhatatlan

42 A perzsa nagykirályok koronája; a mitra alakja jellemző az uralkodóra, ennek alapján lehet a nagykirályi portrékat könnyen elkülöníteni.

és megbízhatatlan voltára célozgat és a görgő kerékhez hasonlítja az emberi sorsot, megértette: talán ő maga is idővel ilyen balszerencsére jut, és a továbbiakban felhagyott az előbb elmondott módon való kocsihajtással. Ráadásul elbocsátotta a rabszolgává tett királyokat és rögtön elszállíttatta a saját királyságaikba.⁴³ Itt fejeződött be Petrosz története, amellyel megzabolázta a zikhnek Khoszroésről való dicshimnuszait.

Aztán újra a teendőkről tárgyaltak. Mert minden kétséges ügy, ahogy lehetséges volt, rendezett, szabályozott állapotba került volt, Szvánia⁴⁴ kérdése azonban a levegőben lógott, csak ez maradt számukra bizonytalanságban. Így szólt hát hozzá Petrosz: „A legtöbb dicséretre az a férfi méltó, aki teljességre törekedve teljesen végére is juttatja tetteit, ha ugyanis elmulaszt valamit a szükséges dolgokból, hiányosnak tartom a szándékát is a tervezésben. Nem hiába és vaktában mondjuk most a szót: hanem hozzád irányul, ó, zikh, és a rómaiaknak és perzsáknak is nagyon hasznosnak fog bizonyulni. Elmondanám világosabban, miképpen. Szvánia a rómaiaknak volt a birtoka, és a rómaiak parancsoltak a szvánoknak. Kétségtelen, hogy amikor Tzathiosz kormányozta a szvánokat, történetesen egy bizonyos római férfi, Ditatus volt

43 A Szeszósztisz egyiptomi fáraóról szóló, aligha valós anekdota legalábbis Augustus császár korától ismert (Diodorus Siculus I 58). Szeszósztisz a későókori legendákban egész Ázsia meghódítója volt.

44 A Lazikétől északra levő hegyvidék, ma Észak-Grúzia, amelyet a szvánok (a grúz nép egyik őse) laktak. Laziké biztonsága szempontjából stratégiaiilag fontos hely.

az élén az ottani római alakulatnak,⁴⁵ de más rómaiak is tartózkodtak a szvánok közt. Mikor valami ellenségeskedés <tört ki> a lázok királya és Martinus között, aki akkor ott a római hadvezér volt, emiatt Kolkhosz nem küldte el a szvánoknak a szokott gabonaellátmányt. Szokás ugyanis, hogy a kolchisziak királya gabonát küldjön. Ezért a szvánok, elégedetlenkedve, hogy megvannak fosztva a szokásos [juttatásoktól], kijelentették a perzsáknak, hogy ha odamennek, kezükbe adják Szvániát. Ezalatt Disatusnak és a római alakulatok többi parancsnokának azt mondták: „jelentik, hogy perzsák nagy tömege vonul a szvánok ellen, ami ellen nincs megfelelő erőnk. Úgy határozatok, ami hasznos lesz, és hátráljatok meg az itteni római alakulatokkal a méd sereg elől. A szvánok ezzel a csellel és ajándékokkal meggyőzték a csapatok parancsnokait, és eltávolították maguktól a római őrseget, a perzsák pedig gyorsan ott teremve elfoglalták Szvániát. Ezért hát el kell fogadnotok, hogy régtől a rómaiak birtoka volt és ma is a rómaiakhoz való. Ha teljesen jogosan vagyunk Laziké urai, amibe bizony ti is beleegyeztetek, Szvánián sem észszerűtlenül uralkodunk, amely Lazikénak van alávetve.”

A Szurénász⁴⁶ ezt mondta: „Nagyon bosszankodtok, rómaiak, hogy egy nap önként és dalolva hozzánk sodródott.” Utána a zikh

45 II. Tzath(iosz) Laziké királya 555-től. A lazikéi római csapatok parancsnoka, Dítatus számunkra ismeretlen.

46 Latin forrásokban Surena, keletiekben Suren: valójában nem személynév, hanem nemzetségnév, egy eredetileg párthus előkelő nemzetség, amelynek tagjai a Szászánida-birodalomban is vezető szerepet viseltek.

mondta: „önállóak lettek a szvánok, és semmiképp sem hajlottak a kolchisziak uralma alá.” Petrosz válaszul azt mondta a zikhnek: „Ha nem akarod, zikh, hogy a békeszerződésbe név szerint bevéssük Szvániát, jelentsd ki, hogy átadod nekem Lazikét az annak alávetett népekkel.” A zikh így szólt: „Ha ezt megteszem, ellenállás nélkül megengedem neked, hogy igényt támassz Ibériára is,⁴⁷ és szabadon azt mondhatnád, hogy az is a lázoknak van alávetve.” „Nyilvánvalóvá lett – mondta Petrosz –, zikh, hogy nem akarod az egész Lazikét átadni nekünk, hanem csak egy részét.” A rómaiak és a perzsák így aztán sok más dolgot is mondtak és hallottak Szvániáról, mégsem jutottak egyezsége. Így hát úgy döntöttek, hogy ezzel kapcsolatban felkeresik a perzsa királyt. A zikh esküvel erősítette meg, amilyennel a perzsáknál szokás esküdni, hogy segít Petrosznak, mikor az megérkezik Khoszroészhoz Szvánia ügyében.

Aztán, mikor a zikh Alamundarosz fia Ambroszról, a szaracénok vezetőjéről⁴⁸ indította meg a beszédet, és azt mondta, hogy bizony neki is, mint a szaracénok előtte való helytartójának, szükséges eljuttatni a száz arany fontot, Petrusz ellene vetette: „Az

47 Itt természetesen nem Hispániáról van szó, hanem egy kicsi kaukázusi királyságról (a mai Kelet-Grúziában), amely felett a fennhatóság hasonlóképpen állandó vita tárgya volt rómaiak és perzsák közt.

48 ‘Amr ibn al-Mundir, Híra város arab királya (554–569), a perzsa birodalom vazallusa. Apja, III. al-Mundir Iustinianustól rendszeres juttatást kapott a béke megőrzése végett, 554-es haláláig (láthatólag nem a perzsák ellenére!). A *szaracén* név eredetileg egy meghatározott arab törzset jelentett (Ptolemaiosz V,16,3), ekkor azonban már általában *arab* értelemben áll (‘Amr a Lahm törzs vezetője volt).

Ambrosz előtti helytartónak a mi uralkodónk egy írásban nem rögzített ajándékkal mutatta ki barátságát, amennyi arannyal és amikor ő akarta. Így aztán sürgősséggel indítottak állami lovakon utaztatva egy hírvivő férfit a szaracénhoz, hogy átadja neki, amit éppen küld a rómaiak császára. Ugyanúgy visszafelé is a szaracéntól a mi császárukhoz ajándékokat vivő küldöttséget indítottak, és a rajtunk uralkodó imperator megint csak újra csereajándékkal mutatta barátságát a szaracén felé. Ha tehát Ambrosz eszerint kíván cselekedni, kapni fog, ha úgy tetszik a rajtunk uralkodó császárnak; ha pedig nem kíván, hiába bolygatja [a kérdést], ráadásul nagyon ostobán is gondolkozik, mert egyáltalán semmit nem fog elvinni.”

Miután ezeken és másokon vitatkoztak, megírták az ötvenéves megállapodást perzsául és görögül, és a görögöt lefordították perzsa nyelvre a perzsát pedig görögre. Akik a szerződéseket hitelesítették, a rómaiaktól Petrosz volt, a császár személye körüli válogatott alakulat parancsnoka, Euszebiosz és mások, a perzsáktól pedig Iesздеgusznap h zikh, Szurénász és mások. Mikor a mindkét részről való megegyezést szavakba foglalták, egymással egybevetették a gondolatoknak és a kifejezéseknek az egyenlő értékét illetőleg. Elmondom, mit tartalmaztak a békeiratok.

„Most határozatba íratott először is, hogy a Tzónnak nevezett föld bejáratát jelentő szoroson és a Kaspi-kapukon⁴⁹ keresztül a perzsák nem engednek át sem hunokat, sem alánokat vagy más

49 A Derbenti-szoros, a barbár népek fő közlekedési útvonala a Kaukázuson keresztül dél felé; perzsa ellenőrzés alatt állott, hatalmas erődítések által.

barbárokat, hogy áthaladjanak a római birodalom felé, a rómaiak pedig semmi esetre sem küldenek abban a térségben, sem pedig más méd határvidékeken hadsereget a perzsák ellen.

Másodszor, hogy mindkét állam szaracén szövetségesei megmaradjanak, éspedig a szerződésben rögzítettek szerint, és sem a perzsákéi a rómaiak ellen, sem pedig a rómaiakéi a perzsák ellen ne fegyverkezzenek.

A harmadik rendelkezés szerint a rómaiak és a perzsák kereskedői is akármilyen árukkal, ők és az afféle árubeszerzők a kezdetektől uralkodó szokás szerint kereskedhessenek a megnevezett tizedszedő pontokon keresztül.

4. Hogy a követek és akik sürgősséggel használják az állami lovakat az üzenetvitelre, mind aki a rómaiak, mind aki a perzsák lakóhelyére érkezik, méltó és illendő módon mindegyik részüljön megtiszteltetésben, és a köteles gondoskodást megkapják, és eltávozhassanak idővesztés nélkül, sőt a kereskedelmi árut is, amelyet magukkal visznek, akadálytalanul, közterhek viselése nélkül becserélhessék.

5. Véglegesítettik, hogy a szaracénok és mindkét állam bármiféle barbár kereskedői idegen ösvényeken nem folytathatják útjukat, hanem csak Niszibiszen és Darászon keresztül,⁵⁰ és felsőbb parancs híján nem mehetnek át az idegen földön. Ha mármost

50 Niszibisz (ma: Nusaybin) és Darász észak-mezopotámiai városok, a római-perzsa kereskedelmi útvonal legfontosabb pontjai egymáshoz egészen közel. Niszibisz perzsa kézen, Darász a római oldalon; Darászt a perzsák majd 573/574-ben foglalják el, s ezzel felborítják az egyensúlyt a két állam közt.

a határozat ellenére megkísérelnek bármit (mármint amit úgy mondanak, hogy csempészet), a határvidéki parancsnokok kövessék őket nyomon (azzal együtt, amit magukkal visznek, akár asszír⁵¹ áru az, akár római), és egyenest adják át őket büntetésre.

6. Hogy ha valaki azon idő óta, hogy fellángolt a háború, dezertált akár a perzsákhoz a rómaiaktól, akár a rómaiakhoz a perzsáktól, ha kívánnák magukat megadva visszatérni hazájukba, ne álljon az útjukba semmi, és semmi esetre se alkalmazzanak semmi akadályt. Ellenben akik békeidőben dezertáltak vagy inkább átszöktek egyiktől a másikhoz, ne fogadják be, hanem minden módon, akaratuk ellenére is adják ki azoknak, ahonnet elmene-kültek.

A megállapodások 7. pontja, hogy akik arról panaszkodnak, hogy valami kárt okoztak nekik a szemben álló felek, peres úton jussanak egyezsége a vita tárgya felett, vagy maguk a kárt szenvedettek, vagy bizalmas embereik által, akik a határterületen találkoznak mindkét állam tisztviselői jelenlétében, és így aki a kárt okozta, térítse meg, ami hibázik.

8. Hogy a továbbiakban a perzsák nem tesznek panaszt a rómaiaknak arról, hogy Darászt kiépítik. Úgy határoztak azonban, hogy a továbbiakban semmiképp egyik állam sem emel erődményt, illetve semmi fallal nem erősíti körbe a határvárosok egyikét sem, hogy ebből ne lehessen vitára ürügy, és ezáltal ne sérülhessen meg az egyezmény.

51 Archaizáló kifejezés, úgy értendő: Mezopotámia perzsa felőlől származó.

9. Nem támadnak meg vagy viselnek hadat a másik államnak alávetett néppel vagy másféle területtel, tehát inkább kár nélkül és semmiféle ártalmat nem szenvedve ugyanott megmaradhatnak, hogy ezek is élvezhessék a békét.

10. Hogy nagyszámú hadsereget nem telepítenek Darászba, csak amennyi elegendő a város őrségéül, és a Kelet hadvezére sem települ be ide, hogy az ilyesmiből támadás vagy kártétel ne következhessek be a perzsák ellen; ha viszont valami ilyen bekövetkeznék, Darász parancsnoka intézze el a sérelmet.

A tizenegyedik, amit a megállapodás szilárdan rögzít, hogy ha egy város megkárosít egy másik várost, vagy akárhogy tönkreteszi annak valami tulajdonát, ugyan nem a háború törvényével és nem is hadi erővel, hanem másképp, csellel vagy lopva (mert vannak ilyen szentségtörők, akik ezt teszik, úgyhogy ez háború ürügye lehetne), rögzítik tehát, hogy az ilyesféle dolgot pontosan kivizsgálják és a két állam határaitra telepített döntőbírók jóváteszik. Ha pedig ezek nem lesznek elégségesek, hogy megállítsák a város szomszédságának pusztítását, beérik azzal, hogy a bírói döntést felterjesztik a Kelet hadvezéréhez⁵² [azzal], hogy ha hat hónapon belül nem jutnak megegyezésre a vitatott dologban, és a megkárosított nem kapja meg az elpusztult dolog [ellenértékét], a jogsértő fél a hátralékkal büntetésül kétszeresen tartozik a jogsértettnek. Ha pedig még így sem jutnának a végére, a szenvedő fél

52 *Magister utriusque militiae per Orientem*, a római határtartomány főparancsnoka. Nincs rá egyértelmű magyarázat, a békeszerződés miért nem tartalmazza perzsa parancsnok joghatóságát is a kérdésben.

állítson össze egy követséget, melyet a jogsértő fél uralkodójához küld. Továbbá, ha még az uralkodónál sem lenne meg számára a szükséges [jóvátétel, és nem] kapja meg kétszeresen a pénzbírságot a megállapodás szerint egy esztendőn belül, ennek a határozatnak alapján szűnjön meg a szerződés érvénye.

A megállapodások tizenkettedik részében megtalálhatod az Istenhez való könyörgéseket és még az átkokat is, úgymint hogy a békével elégedett iránt Isten legyen jóakarátú és mindenben harcostársa, a csalártnak pedig és az itt rögzítettekbe újításokat bevezetni akarónak Isten legyen ellenfele és ellensége.

A tizenharmadik az elrendeltek hatálya, hogy a megállapodás ötven évre szól, és ötven esztendőre érvényben vannak a békére vonatkozó kitételek, az évet a régi szokás szerint számolva, hogy minden év a háromszázhatvanötödik nappal ér véget.

Ez is, amint mondtam, úgy lépett érvénybe, hogy a két uralkodótól elhozták oda az írásokat, melyek kinyilvánították, hogy mindkettő elégedett azzal, amiben a követek megállapodtak. Végül pedig, mikor elfogadták a szerződéseket, kicserélték az úgynevezett *sacrákat*.

Miután ezekben megállapodtak és hatályba léptették, ezenkívül törvényesen rendezték a Perzsiában élő keresztyének kérdését, hogy ezek szabadon templomokat építhesse-nek és istent tisztelhesse-nek, és a hálaadó énekeket, amiként nálunk szokásban van, akadálytalanul végezhesse-k, de se ne kényszerüljenek részt venni a mágusok istentiszteletében, se ne kelljen akaratauk ellenére segítségül hívni a mágusoknál elfogadott isteneket. A keresztyének viszont [elfogadták], hogy

ők se merészeljenek egyáltalán mágushitűeket megtéríteni a szerintünk való hitre. Érvénybe lépett az is, hogy az elhunytakat a keresztyéneknek szabadságukban legyen sírban eltemetni, ahogy nálunk szokás.⁵³

Amint ezek így előrehaladtak, valamint rendezett és szervezett (formába) kerültek, és miután azok, akiknek ez volt a megbízatásuk, a két iratnak a szavaiért kezekedtek és gondosan kidolgozták a tartalmát a kifejezések egyenértékűsége és egyensúlya mellett, rögtön másik pontos leiratot is készítettek. A tulajdonképpeni [eredetiket] összekötve és rögzítve viaszlenyomatokkal és másokkal, amit a perzsák szoktak használni, és a követek gyűrűinek lenyomatával, sőt még a tizenkét tolmácséival is (hat római, nem kevesebb perzsa), kölcsönösen átadva a béke dokumentumait, a magukét átnyújtották a másik félnek. A perzsák nyelvén írottat Petrosznak a zikh adta a kezébe, Petrosz pedig a zikhnek a görögül valót, továbbá a zikh kapott a görög írású dokumentummal egyenértékűt perzsa betűkkel lefordítva, a lenyomatokkal való biztosítás nélkül, hogy [az okmány] megőrzésre kerüljön nála emlékeztetőül, és Petrosz sem máshogy hajtotta végre viszont a dolgot.

Ezek után elváltak és eltávoztak a határoktól, és a zikh a hazai tájakra utazott, viszont Petrosz ott maradt, hogy Krisztus isten születésének ünnepén istenhez forduljon, mert már e nap szentsége közeledett. Még Vízkeresztkor is elvégezte a szertartásokat,

53 A perzsa mágushit szerint a temetés az anyaföld megszenteltetését jelentette; ők a halottakat a szabadban a keselyűk étkéül hagyták.

és ezek után bement a perzsák földjére, és köztük érte el a szerződések teljes befejezését.

Már a követek távozása előtt, mikor néhány perzsa megjelent Darászbán, akiknek ez volt a gondjaikra bízva, néhány tolmáccsal együtt és a mérlegek felügyelőivel, a zikhet körülvevőknek átadták a hét évre járó összeget,⁵⁴ mire a szerződések [végükre] értek.

Mikor Petrosz elérkezett a perzsák királyához az úgynevezett Bitharmaiszba,⁵⁵ hogy megtárgyalja a Szvániát illető kérdéseket, bejutva a királyi palotába így beszélt:

„Ó, király, hozzád járulunk, részint már sikeresen megszilárdítva a békét, részint hogy végre-valahára be is fejezzük, mert nálad nem leszünk megfosztva az igazságosabb [döntésektől]. Aki ugyanis a jelen ügyet jól elrendezte és úgymond rögtönözte, hogy hasznára legyen, hogy ne gondoskodnék megkülönböztetett figyelemmel az eljövendő dolgokról, amennyiben azok hosszabb időre szólnak át tart? Továbbá a nagy királyra az jellemző, hogy képes többet birtokolni, de nem kíván: mert az erő túltengését a józan meggondolás zabolázza. Miután tehát a háború forrongása most kialudt számunkra, és szinte fellélegeztünk, csak egy szikra maradt. A bajok szikrájának Szvániát mondom, amely azzal fenyeget bennünket, hogy nagy ellenségeskedést fog lánggra lobbantani. Légy a szörnyűségek megakadályozója, és előre hárítsd el

54 Tehát 561 karácsonya előtt fizették ki az első részletet, a következő fizetés eszerint 568 végén volt aktuális.

55 A perzsa fővárostól, Ktésziphóntól északkeletre eső terület.

tőlünk, hogy a bajoktól kelljen tartanunk. A kivihetetlen dolgok megoldását rád bizzuk, aki végbe fogod vinni azt, ami szükséges. Mert egyvalamin áll a háború tökéletes megszüntetése, ha Szvániát is a mi kezünkbe adjátok, ha már Laziké urai lettünk. Hiszen aki uralkodik a vezetőn, hogy' ne birtokolná az alávetett dolgot is? Ugyanis sem a lázok, sem maguk a szvánok nem látnák vitathatónak, hogy Szvánia ősidőktől a lázok alattvalója, és hogy Szvánia vezetője a lázok királyának szavazatával kapta meg a hatalmát.”

Így szólván Petrosz felmutatta írásban Khoszroésznek a lázok régebbi királyait és hogy ki-ki kit választott ki a szvánok helytartójának. Aztán újra beszélt: „Miután a jog, ó, király, Szvániát is nekünk juttatja, nem kívánsz nagyobb haszonhoz jutva mindkét dolgot megszerezni: hogy nem fogsz úgy tűnni, mint aki jogtalanságot követ el, másrészt azt, hogy mindenkinek az őt illető dolgot ajándékozz? Mert a rajtunk uralkodó császár nem gondolná, hogy bármi sérelem érte, ha a sajátját mint ajándékot kapná meg tőletek, miután úgy gondolja, nem másképp birtokolja Lazikét sem. Miután mi határozottan állítottuk és a legvilágosabban bemutattuk, hogy sok idő óta a rómaiak birtoka volt, te magad azt vettedd ellene, hogy a háború törvénye szerint tetted tulajdonoddá Lazikét, és mégis, mivel azt kívántad, hogy a béke sérthetetlen legyen, hasznosabbnak találtad, hogy józan belátás, mint hogy erős kéz birtokában vagy. Ezért hát a nem szükségszerűt szükségszerűvé tetted és a lelki nagyság nemessége mellett szavaztál önmagad ellen, győzelemnek ítélted meg, hogy legyőzött az, ami helyes, és egyszerűen visszaadtad nekünk Lazikát, mintegy saját tulajdonodat áthelyezve és a felette való hatalmat ránk ruházva.

Nemkülönben Szvániával kapcsolatban is azt kérjük, hogy ajándékba kapjuk a sajátunkat, és hogy majd hálánkat megvallhassuk nektek, hogy nem károsodtunk tulajdonunkban, ti pedig a Hatalmasnak, hogy akkora erőtök van, hogy úgy tűnhet, ajándékba adjátok azt is, ami nem a tiétek.”

A király így szólt: „Így bizony, a bölcsesség ereje, ha értelem-ben szűkölködő és meggyőzőerőnek híján levő lélekre talál, a gyengeségét megvetve hódítja meg, mint ahogy a sebre tapasztott gyógyszer felissza a betegeskedést, egyúttal újra feléleszti a beteg egészségét. Mert ha valakinek nem a jogosat mondta, mondja a helyzethez illőt, és semmivel sem kevésbé fog győzni így is. Így hát a bölcsesség azért vesz erőt a fegyverek erején, mert a harci erő nem lesz képes a teendőkön felülemelkedni, ha ugyan nem maga magát pusztítja el, a bölcsesség pedig testetlenül is erősítmény lett önmaga számára, ráadásul védelmezi azt is, aki birtokolja. Ezért hát, ó rómaiak követe, mivel természetesen [én is] olyan bölcsességben nevelkedtem, amellyel te megtanultad, hogy szavakkal kerekedj felül, engem sem vádolhatnak azzal, hogy nem tanultam meg meggyőzni [másokat]. Azonban ahogy képes leszek rá (még ha nem is messziről ragyogó megfogalmazásban), mégis annak, aki a döntésemet kéri, amennyire lehetséges, világgossá tenném az igazságot. Ahogy a jogaitokat véded Szvániát illetőleg, elfogadnók, hogy így van az igazság. Lazikét meghódítottam, a szvánokig azonban el sem értem, illetve csak hallottam

róluk, mikor Mermeroész⁵⁶ jelentette nekünk, hogy említésre sem méltó, éppen nem kívánatos vidék, nem királyi hadjáráshoz illő feladat, hanem egy a Kaukázus-szerte élő népek közül, és hogy van egy kiskirályuk, és hogy az a vidék a szkíták megközelítési útvonala. Elhunyt Mermeroész, aztán Nakhoorgan következett a hadvezérségben. Nos, ő sem másképp írt nekünk róluk, hogy a Kaukázus hegycsúcsait lakják és hogy ezek bizony tolvajok és fosztogatók, gonosz és szentségtörő tettek elkövetői. Akartam tehát ellenük egy hadsereget kibocsátani, ők viszont a félelemtől reszketve szvánok helyett perzsákká lettek. Így világos, hogy ettől fogva nekem jutott a vidék, és nem utasítom vissza, hogy birtokoljam. Egyébként azzal is kimutatják, hogy teljesen elégedetten engedelmeskednek nekünk, hogy a mi szolgálaink által kormányoztatnak. Persze mihelyt a zikh írásban jelentette, hogy a rómaiak azt kívánják, hogy megkapják Szvániát, úgy ítélt meg, hogy ezt a jogszerűségtől eltávolodva mondjátok, ennek megfelelően nem kerültem közelebb hozzá, hogy meggyőzzön annak az értelmetlensége, amit hallok. Különben az erősnek engednék, amennyiben meggyőződném, hogy felülmúl, nem pedig úgy gondolkozik, mint a ti császárotok.”

Mármost a perzsák királya ezeket a nézeteket hozta elméjéből napvilágra, és rövid időre ezzel a Szvániáról való beszédet elhagyták. Viszont, mintegy közbevetésként, a szaracén Ambroszról, Ala-

56 Mihr-Mihrōe perzsa hadvezér, 554-ben halt meg. Haláláról ld. Agathiász II 27,9. Utóda Naḫwaragān (akit Agathiász Nakhoragannak nevez, IV 23,2) csak rövid ideig volt a térségben parancsnok.

mundaroszfíáról beszélgettek ketten, a király valahogy így kezdett bele: „A szaracén Ambrosz itt nálunk nem kissé neheztel a zikhre és nem csekély vádaskodást mívelt ellene, hogy semmi hasznára nem volt neki, mikor szerződést kötöttünk veletek.” Petrus erre ezt mondta: „Soha semmilyen időben nem kaptak előre megszbott aranyat a rómaiaktól az oldalatokon levő szaracénok, se bármi szükségszerűségből, sem pedig egyezmény alapján, hanem hát Ambrosz apja, Alamundaroszf küldött ajándékokat a rómaiak im-peratorának, az pedig azt átvéve cserébe megajándékozta őt. Azonban ilyen semmiképp nem történt évente, és van úgy, hogy csak őt esztendő elmúltával. Ezt [a szokást] mindenestre megtartotta és megőrizte Alamundaroszf is, mi is egyáltalán nem kevés ideig. A Hatalmas tudja pontosan, hogy Alamundaroszf az ilyesmit bizonyára nem a perzsáknak legjobbat kívánva művelte. Ugyanis határozottan állította, hogy ha ti háborút indítanátok is ellenünk, Alamundaroszfnek tétlen és munkátlan lesz a kardja a rómaiak államát illetőleg. Ez egy ideig így maradt, most pedig, ó, király, a te testvéred, az én nagyuram, nagyon okosan (én úgy vélem) az elméjébe vette, és mondta is, hogy ha az államok szilárdan békében vannak, ugyan mi hasznomra lesz a jövőben a perzsák alattvalóit és szolgálait megszólítani, hogy félretegyék az uraiknak fontos dolgokat, vagy hát bármit adni nekik és kapni tőlük?” „Ha a békéért,” mondotta a király, „mindkét részről követségeket küldtetek és kölcsönös ajándékokkal kedveskedtetek egymásnak, úgy hiszem, sértetlennek kell lennie mindannak, amiben korábban megállapodtatok.”

Ilyen beszédeket tartottak Ambroszf ügyében, majd újra Szvánia kérdését fontolták meg. A király azt mondta: „Amikor én

meghódoltattam Szkandeiszt, Szarapszot (?)⁵⁷ és Lazikét, ti (mint mondjátok) ugyanakkor juttattátok Szvániát alattvalói sorsra. Ebből világos, hogy nem voltak a lázoknak alávetve, mert különben ők maguk is átálltak volna hozzánk azokkal együtt, akiknek hatalmában vannak.” Petrosz a maga részéről azt mondta: „Ez nem történt meg, miután a szván nép nem pártolt el aszerint, amint ügyebár [az tette], akinek szolgája volt, a láz nép. Úgy mondom, hogy az alattunk levő szolga szolgája egyáltalán nem lázadozott.” „Ma – felelte a király – már tíz év telt el, mióta Szvániát hatalmamba kerítettem. Sokszor fogadtunk és küldtünk is követeket a rómaiakhoz, hát miért nem emeltetek bármiféle szót Szvániáért?” „Mivelhogy akkor – mondta rá Petrosz – Lazikének is ura voltál, és ha azt mondtam volna, hogy át kell adni nekem Szvániát, azt válaszoltad volna rá: miért? És ha válaszul azt mondtam volna: mivel Lazikének az alattvalója, így feleltél volna: mert minek ismerünk el téged Laziké ügyében? És onnan fogva egyáltalán nem lett volna mit válaszolnunk.” „Azt mondd – így szólt a király –, hogy Szvánia a lázoknak volt alávetve. Ha ezt képes vagy írással tanúsítani, feltétlenül eléred, ami jár neked.” Petrosz erre [így felelt]: „Nem fogok habozni, kifejtem neked az igazságot. Ez a régi szokás volt úr a lázoknál, ó, nagyúr: Szvánia vezére engedelmeskedett a láz népnek és annak volt beírva adófizetésre, úgyhogy a láz nép onnét méhek termékeit kapta, bőrt és másfajta dolgokat. Amikor tehát a szván parancsnok elhunyt, a lázok élén álló

57 Erődök Laziké és Szvánia határán. Nevük valódi alakja kérdéses, Prokopiosz (VIII 13,15–20) Szkanda és Szarapanisz néven említi őket.

vezető választotta ki azt, aki az eltávozott [parancsnok] hatalmát fenn fogja tartani. Ekkor levelet írt a rómaiak imperatorának a történetekről, és az egy válaszelevélben buzdította, hogy küldje a szvánok feletti uralom jelvényeit annak, akinek csak akarja, csak szván férfi legyen. Ez volt érvényben a nálunk uralkodott Theodosius császár idejétől fogva a ti nagyapátok, Perozész és a mi Leónk idejéig.”

Aztán Petrosz egy könyvecskét vett elő a köpenyéből a napvilágra, amelyben soronként tagolva be voltak mutatva a lázok királyai, akik a szvánok vezetőit kiválasztották. Vedd tehát az iratnak az értelmét, ha nem is így voltak a szavak: ezek a lázok királyai, akik kiskirályokat állítottak a szvánok élére, attól az időtől fogva, mikor Theodosius vitte a rómaiak feletti uralmat és Varanész a perzsák felettit, Leo imperatorig és Perozészig.⁵⁸ Miután ezt részletesen elmagyarázta, Petrosz azt mondta: „Idáig tudjuk írásban a lázok királyait és azokat is, akik a lázok alatt lettek a szvánok vezetői.” A király [felelt]: „Ha elfogadjuk neked, hogy az általad felhozott irat, mely a te államodnak van segítségére, hitelt érdemel, nemde a mi szerződéseinket is méltán hitelesnek ismered el?” „Azt hiszem.” „Ámde – mondta erre a király – amit mondtál, az meggyőző erejű, hogy kétségek nélkül ez az egyik király így, másik úgy lett [királlyá]. Miután pedig most egy vitatott szolgáról beszélünk, ha valahogy teljesen világosan képes lennél bizonyítani,

58 II. Theodosius 408–450 közt uralkodott, Varanész (Bahrām) 421–439 közt; I. Leo 457–474. közt, I. Perozész (Pērōz) 459–484 közt. Mi a lázok királyainak névsorát nem ismerjük, csak néhány nevet az V–VI. századból.

hogy a tied, meg is fogod kapni; ha pedig ezt nem vagy képes igazolni, és a szván mégis a római uralom alá kíván esni, egyáltalán nem leszünk útjában. Ezen felül végképp semmit nem tehetek.” Petrosz erre [ezt válaszolta]: „Csak nem fogsz szót fogadni a szvánnak, hogy hova kíván tartozni? Mert akkor maga fog maga felett hatalmat gyakorolni, legalábbis ebben a tekintetben. Vedd figyelembe, király,⁵⁹ hogy nem akarok Szvánia vidékéről semmit a szvánoktól tudakolni, mert nem is istennek tetsző és másképp sem igazságos ennek a földnek az ügyét egy szolga ítéletével kockáztatni.” Kettőjük részéről tehát ezek az érvek jöttek elő.

2 (Exc. de Sent. 11)

Menandrosz történész mondja Petrosz követről és Khoszroészról: ezek az érvek jöttek elő mindkét részről, de nem hoztak más döntést Szvániát illetőleg. Nem használtam egy kifejezés helyett mást, csak ami alacsonyabb röptű a kifejezések közt, azt cseréltem ki attikaibbra,⁶⁰ amennyire képes voltam. Nekem ugyanis nem öröm a tulajdonképpen mondottakat, ahogy hozzám eljutottak (úgy hi-

59 Esetleg elképzelhető, hogy ez már a király válasza: „A király [azt felelte]: vedd figyelembe...” Mivel azonban a római követ mondandójához tökéletesen illik, sokkal valószínűbb, hogy még ő folytatja.

60 Az attikai nyelvjárás, Thuküdidész nyelve, a legelegánsabb ógörög nyelvjárásnak számított. Az ekkori görögség ettől már nagyon erősen különbözött; Menandrosz tudatosan nem kortárs nyelven írta művét, jöllehet mindent megtett, hogy a diplomáciai tárgyalások szavait lehetőleg híuen megőrizze. A későbbiekből kiderül, hogy ehhez forrásul felhasználta Petrosz emlékiratait, de valószínű, hogy hivatalos iratokat is használt.

szem, pontosan) más szavakra átírni, és a szavak csiszoltsága által nem azt mutatni meg, hogy mit mondtak, hanem a szónoki erőt, főleg mikor a két legnagyobb uralkodó és állam szerződéseiről adok hírt.

Ha pedig aztán valaki azt akarja tudni, mit mondtak akkor pontosan a perzsák királya és Petrosz ketten, olvassa el magának Petrosznak a gyűjteményéből: mert ő mindent pontosan feljegyzett, amit Khosroész és a rómaiak meg a perzsák követei mondtak és hallottak, maguknak a beszélőknek a szavaival, akár valaki bármelyik oldalról hízelegve mondta, akár fölényeskedve mondtak bármit, vagy ironizálva, vagy gúnyolódva, vagy akár becsmérelve. Egyszóval, amennyire és ahogyan lehetséges volt egy ekkora tettről mindkét állam államférfiainak beszélni, azt onnan el lehet olvasni. Egy elég nagy könyvtartó tok megtelik ezekkel a beszédekkel, amelyek, úgy hiszem, igazmondóak, hacsak Petrosz nem cifrázta valamennyire a saját jó híre kedvéért, hogy az őutána élőknek úgy tessenek, hogy nagyon komoly és cáfolhatatlan volt, mikor a kemény és felfuvalkodott barbár gondolkodásmód meglágyításáért szónokolt. Mindazt tehát, ami az erről szóló könyvben olvasható, bárki megtalálhatja; nekem ugyanis nem szükséges és különben nem is illenék hozzám az értekezésemben fölösleges beszéddel élnem és megragadnom egyetlen fő tárgyban. Mert ha mindent leírnék, ami abban az iratban bizonynyal el van mondva, elég lenne a szerződés megéneklése egy hatalmas történeti mű tárgyául. Én viszont ebből annyit merítve, amennyi szükséges, kevés szóban mondtam el.

3 (Exc. de Leg. Rom. 4)

Semmit nem ért el Szvária ügyében, hanem Petrosz dolgavégzetlen távozott el a méd határvidékről. Mégis szerződést kötött a perzsákkal, és mindkét állam befejezte a háborút. A médek a kolkhisziak földjéről hazájukba távoztak; másfelől Petrosz megérkezvén Büzantionba, nem sokkal később eltávozott az életből.

7.**1 (Exc. de Sent. 12)**

Jó szerencsében az ellenségek gyűlölködése kettőzött lesz.

2 (Exc. de Sent. 13)

Az, hogy azok szerencsések, akiknek nem kéne, a szükségszerűség meg nem értésének a mentsége azoknak az embereknek a számára, akik szerencséjüket nem jól megalapozott számítással használják ki.

3 (Exc. de Sent. 14)

Zűrjavarkedvelő fajta a köznép és az állhatatlanság a természete.

4 (Exc. de Sent. 15)

Nehéz, nem előrelátható és alig legyőzhető dolog a polgárháború.

5 (Exc. de Sent. 16)

A vitézség fitogtatása a természetes ellenségekkel és nem a honfitársakkal szemben teszi dicsőbbé azt, aki a nyilvánosság elé lép.

6 (Exc. de Sent. 17)

A gótokat a rómaiak tökéletesen legyőzték.⁶¹ Én az ilyesmit egyáltalán nem csodálom, mert az idővel együtt az emberi dolgok is átalakulnak, és úgy találná az ember, hogy szinte az egész történelem az ilyen bajokkal van tele: a legnagyobb nemzetek és városok egyszer túlzottan szép napokat látnak, másszor teljesen elpusztulnak, odáig, hogy nem léteznek [többé]. Tehát az idő megújuló körforgása ezt és ilyeneket mutatott fel azelőtt is, és fog is még újra felmutatni, és nem szűnik mutatni, amíg emberek lesznek és harcok.

7 (Exc. de Sent. 18)

Addig kell fáradozni, míg az ember képes a fáradalmakból előnyöket húzni: aki nem így él, még ha többje is van, mint másoknak, jóból kevesebbet birtokol.

8 (Exc. de Sent. 19)

Aki a szomszédok erejével győzött, a legyőzötteknek nem kevésbé teszi lehetővé, mint a győzteseknek, hogy hetvenkedjenek, mivel kétszeres erő ellen küzdöttek.

61 Iustinianus császár 535–554 közt hódította vissza Italiát az osztrogótoktól, bár, mint a 3. töredékből is látjuk, szörványos ellenállás még 561 körül is volt. Ez a rész tehát minden bizonnyal utólagos visszatekintés. A 7. töredék szentenciáit nehezen tudjuk a mű valamely részébe sorolni, de egy részük-ről feltehető, hogy Iustinianus uralmának értékeléséből származnak, így a császár halála (565) köré csoportosíthatók.

9 (Exc. de Sent. 20)

A veszélyre számítani veszélyen kívülre teszi azt, aki számít rá, azal, hogy előre biztosítja magát a nehézségek ellen az események látszata miatt: mert sokszor a tényleges[en bekövetkező dolgok] is, ha gyanakszunk rájuk, biztonságossá lehetnek.

8. (Exc. de Leg. Gent. 5)

Az ifjabb Iustinus idejében⁶² az avarok követei érkeztek Büzantionba, hogy a szokásos ajándékokat átvegyék, amelyeket az azelőtti császár, Iustinianus adott annak a népnek.⁶³ Ezek arannyal díszített szalagok voltak, arra kitalálva, hogy meggátolják azokat, akik szökni készülnek, továbbá kerevetek és más nagy fényűzésre szánt dolgok. Ekkor hát a követek próbára akarták tenni a császárt, hogy nem <lehetséges-e> másképp is ajándékokat kapniok és gúnyt űzniök a rómaiak nemtörődömségéből, s a hanyagságot saját hasznukra fordítani. Azt kérték hát, hogy bejussanak a császárhoz. Ezt megengedték nekik és még azt is, hogy követek útján mondhassák, amit akarnak. Ezeket a szavakat mondták: „Szükségszerű, ó, császár, hogy te, aki atyád ha-

62 Az ifjabb Iustinus: II. Iustinus császár (565–578). Az itt leírt követjárás mindjárt uralma kezdetén, 565-ben történt, hét nappal trónralépte után.

63 Iustinianus, míg a birodalom egykori területén létrejött barbár királyságokat megsemmisíteni törekedett, a határokon kívül élő nomád népeket többnyire ajándékokkal igyekezett rávenni, hogy maradjanak békében. Ezt a kétségtelenül bölcs politikát utódja, Iustinus felborította, az állam nem csekély kárára.

talmát örökölt kaptad és az atyai barátokkal, ugyanúgy, mint a te atyád, jót cselekedjél, és így még inkább az elhunyt örökösének látsszál azáltal, hogy semmit ne változtass meg abból, amit ő életében cselekedett. Mi is így fogunk ragaszkodni ugyanahhoz az érülethez, és nem kevésbé vonatkoztatjuk rád a jótéteményre utaló nevet, és őutána jótevőnknek hívunk; továbbá, a szégyen vissza fog tartani minket attól, hogy jótéteményekben részesülve ne hasonlókkal viszonzzuk annak, aki ezt [velünk] cselekedte. Atyádat is, mikor ajándékokkal kedveskedett nekünk, cserébe megajándékoztuk azzal, hogy bár képesek voltunk rá, nem rohantuk meg a római földet, sőt még többet is bizonyítottunk. Mert a szomszédotokban levő barbárokat, akik folyvást dúlták Thrákiát, egy csapásra megsemmisítettük, és senki nem maradt közülük, aki a thrák határvidéket lerohanná, ugyanis rettegik az avarok hatalmát, amely barátsággal viseltetik a római birodalom iránt. Meggyőződésünk tehát, hogy abban az egyben fogsz irántunk újításokat bevezetni, hogy többet nyújtasz nekünk, mint atyád adott; amiért cserébe mi is többért tartozunk számadással, mint neki, és nagyobb hálára leszünk kötelezve. Azért vagyunk tehát itt, hogy átvegyük a szokásos dolgokat. Tudd meg ugyanis, hogy másképp nem lehetséges, hogy a felettünk levő vezér veled és a rómaiak államával szemben a legjobb indulatú legyen, ha csak nem adjátok meg neki előbb mindazt, amikért úgy döntött, hogy nem indít hadat a rómaiak ellen.”

Az avarok követői ezt kétértelműen adták elő: részben úgy tűnt, kérnek, részben, hogy fenyegetőznek. Azt gondolták ugyanis, hogy így üdvözlük is, megrémítik is a császárt, és hogy emiatt

a rómaiak mintegy az avarok adófizetőivé lenni kényszerülnek. A császár viszont nem másnak, mint üres lármának ítélte az avarok szavait és így felelt: „Míg ti a kérelmezéssel együtt a nagyzolást is felhoztátok, és azt gondoltátok, hogy ezzel az érvkeveréssel éritek el nálunk, amire törekedtek, hogy úgy mondjam, mindkét reményből kicsöppentetek. Mert sem be nem csaptok azzal, hogy hízelegtek, sem bizony nem félemlítetek meg azzal, hogy fenyegettek. Én többet fogok nektek adni a mi atyánknál azáltal, hogy mivel az illónél inkább felbátorodtatok, az illedelemre szorítalak. Mert aki megjavítja a meggondolásban mértékteleneket, és mintegy megneveli és megállítja az önhittén viselkedők sietségét a pusztulásba, az inkább tekinthető jótevőnek, mint aki a féktelenségbe vezet – aki ugyan úgy látszik, hogy szeret, de egy kis ürügyet is megragadva azt, akivel állítólag jót tett, rögtön elpusztítja. Távozzatok tehát, drágán váltva meg tőlünk, hogy legalább az élők közé tartoztok, és a római kincsek helyett a tőlünk való félelmet nyerve megmenekülésekre. Mert nem is lenne szükségünk sose a veletek való katonai szövetségre, és nem is kaptok tőlünk semmit, csak amit mi jónak látunk, mint borraivalót a szolgálatotokért, és nem, mint gondoljátok, valamiféle adófizetést.”

Mikor a császár ilyen félelmet keltve fenyegette az avarok követeit, a barbárok a mondottakból megtudták, hogy nem viseli el a kapzsiságukat, és hogy nem adnak ki nekik semmit, amit azelőtt magukkal szoktak vinni, és a továbbiakban nem fogják tudni szabadon lerohanni a római földet. Nagy csüggedésbe kerültek és találgatták, hogy hova fog a pillanatnyi helyzet fejlődni és milyen sorsra fognak jutni az ügyeik: mert sem nem akartak haszontala-

nul Büzantionban maradni, sem nem kívántak dolgukvégezetlen elmenni. Mégis úgy látták, hogy a bajok közül inkább választandó az, hogy elutazzanak a honfitársaik közé, s azokhoz csatlakozva a frankok földjére érkeztek, a császár választát csodálva.

9.

1 (Exc. de Leg. Rom. 5)

Iustinus, Iustinianus unokaöccse abban az időben Domnentiolus fiát, Ióannészt a perzsák földjére küldte követségbe.⁶⁴ Meghagyta neki, hogy nyilvánosan tegye közhírré az ő császárrá kikiáltását a rómaiaknál és perzsáknál szokásos módon is, miközben, ha alkalom adódna, Szvániáról is indítson tárgyalást. Azt ugyanis Khosroész egyáltalán nem adta vissza a rómaiaknak, ámbár Lazikéből kihátrált, amelynek Szvánia történetesen alávetettje volt. De ugyan ötvenéves békemegállapodás volt, amelyet Petrosz, a császár körüli válogatott csapatnak a parancsnoka kötött, Szvánia helyzete mégis kétes volt. Iustinus császár megparancsolta Ióannésznek, hogy ha a perzsák akár megvásárlásra is akarnák kínálni az országot, mondja azt, hogy teljesen készen áll rá. Szvánia ugyanis semmiképp nem fontos, mégis nagyon alkalmas a

64 Ióannész patricius volt, Iustinus 567-ben küldte követségbe. A követséget más történetírók is bőven bemutatják; Theophanész töredékei szerint Ióannész apjának Comentiolus volt a neve, de valószínűbb, hogy Menandrosz írja helyesen.

fekvése ahhoz, hogy nagy hasznára legyen a római birodalomnak azért, hogy a kolkhisziak határát a perzsák ne sérthessék meg ezen keresztül támadva. Ióannész tehát elindulván Büzantionból és az utat a lehető leggyorsabban teljesítve, az útvonalba eső városokban a szükséges dolgokra nagy gondot fordítva – ezt a császár előírta neki – elérkezett Darászba. Ott a városban levő vízemelő berendezést kijavíttatta és ciszternákat terveztetett, és elvégzett minden mást is, ami a városban szükséges volt. Tíz napot töltött ott azzal, hogy a Niszibisz városban lakók nyilvános fesztivált tartottak, azaz ünnepséget ültek, és ezért nem fogadták a követséget.

Mikor Ióannészt a niszibiszi vezetők fogadták az ünnep után, amelyet Phrurdigannak neveznek (ez görögül annyi, mint halottak napja),⁶⁵ a szokásos tisztelettel kiküldték a perzsák királyságába követségbe, és nekifogott mindent szükség szerint elintézni, ami végett küldték. Egy napon Khoszroész a szaracénokról kezdeményezett vele beszélgetést. Mármost a szaracén törzsekből számtalan van, legnagyobb részük a pusztaságban lakik és urat nem ismer, egy részük a rómaiak államának alattvalója,⁶⁶ és vannak, akik a perzsákénak. Bár ezeket így osztjuk fel, Iustinianus, ez a nemes lelkű és nagyon királyi férfiú, a médpárti szaracénokat ajándékokkal üdvözölte, mikor béke uralkodott. Iustinus, mivel

65 Ez a *Frawardīgān* ünnep, amelyet a zoroasztrianus év végén tartanak a halotti szellemek tiszteletére; ezért baljós nap az ügyintézésre. Az újév ebben az évben július hóra esett, tehát Ióannész nyár elején ért Darászba.

66 Elsősorban a Gassān törzs, amely Bosztra környékén (a mai Jordánia) tartotta székhelyét.

zord volt, és a barbárok büszkeségétől egyáltalán nem enyhült meg, szóra sem méltatta azokat a szaracénokat, akik méd oldalon álltak.⁶⁷ Azok pedig (mert ez nagyon kapzsi fajta) ezt [a fizetés] letiltásának ítélték és a perzsák királyát ösztökélték, hogy vegye figyelembe őket is, akik tőle függnék. Persze mikor Petrosz ott járt követségben, Khoszroész azt mondta, hogy a rómaiaknak, mintha a szaracénoknak számadással tartoznának, meg kell adniok nekik a tartozásukat. Aztán, mikor Ióannész is odaérkezett, ugyanazokkal a szavakkal élt. Erősen állították ugyanis a szaracénok, hogy ezeket a juttatásokat azért kapták, mert békében élnek és nem törnek be a rómaiak földjére, és továbbra is kitartottak amellett, hogy ez az ügy lényege. Ióannész pedig, amint látta, hogy ezek úgy vádaskodnak, ahogy nem szabad, azt mondta: „Ha valaki más és nem a híres Khoszroész fogná pártját az igazságtalanul vádaskodó szaracénoknak, kevésbé lenne szörnyű. De ha az a perzsa király, aki nagyon sokra tartja, hogy az ügyek lényegében ne legyen ellentmondás – hozzátehetem azt is, hogy aki a rómaiakat szeretettel fogadja –, azok mellett emelne szót, akik jogtalanságra törekednek, azon nagyon csodálkoznám és bámulatba esnék. Mégsem fogom a hanyagságnak átengedni elmémet, római lévén, és alaposan el fogom magyarázni az egészet, ámbár a királynak nincs szüksége kioktatásra, hanem a megelőző elbeszélés ismerői közt van. Mert aki már korábban tudta, mi van összhangban a joggal, <ha> ezt újra elmagyarázzák neki, megerősíti a

67 Tehát a hírai királynak, ld. 48. jegyzet.

megvesztegethetetlenséggel a lelkiismeretét. Petrosz, aki előttünk volt követ, és felhatalmazottként érkezve rögzítette a békefeltételeket, a beszédben való tapasztalattal és hatalmas meggyőzőerővel a most panaszkodó szaracénok gondját is és másokat is, ami csak vita alatt állt, képes volt elhárítani. Én bár semmiképp sem vagyok a szónoklásban és meggyőzésben gyakorlott, mégis igazsággal felül fogom múlni a szaracénokét előttem, hogy ti ne kedveljétek a rómaiaknál inkább a szaracénokat – méghozzá úgy, hogy teljesen jogtalanok – és a ti államotok számára hasznosnál inkább a haszontalant. Mert ezek az uralmatok alatti szaracénok (amikor a szaracénokról beszélek, vegyétek figyelembe, médek, ennek a népnek a különös és megbízhatatlan voltát) bizonyára megszokták, hogy Iustinianustól ajándékokat kapnak, de a szokás náluk az [ajándékot] adó akaratából szilárdult meg, mert a békének rendkívül örülvén azoknak is megmutatta bőkezűségét, akiknek nem volt szükséges. Inkább szándékosan, az emberbarátiság túlzásával a nem szükségszerű irányba újíttotta meg az ügyeket, mint hogy akarata ellenére (ha szabad így mondani) szükségszerű dolgok rendszerét hozta volna létre. A legpontosabb tanúbizonyság arra, hogy ajándékokkal látta el őket, és nem mintegy a szerződések alapján (mint ők mondják) [kijáró] juttatásokkal, az, hogy azok is viszontajándékokat küldtek a rajtunk uralkodó császárnak. Azt hiszem, ennek senki nem mond ellent. Ha meg is engednék, hogy Iustinianus szerződés alapján kedveskedett nekik juttatásokkal, ezt az ajándékozó császár életéhez mérték, és az ő halálával együtt megszűnt az ajándékozás. Mert az államot nem terhelheti kötelezettség egyetlen férfi nem szerencsés szo-

kása, vagy többet mondok, törvénye alapján, még ha király volt is az, aki a szokást megszilárdította vagy éppen a törvényt hozta. Mi épp annyira távol tartjuk magunkat a továbbiakban attól, hogy valamit adjunk a szaracénoknak, amennyire Iustinianus a barbárokkal szemben is jóindulatú [volt], a rómaiak mostani imperatora pedig mindenkivel szemben nagyon félelmetes kíván lenni. Nem szabad tehát a szaracénoknak erről álmodozniok, mert a rajtunk uralkodó császár nem választaná azt, hogy bármi illet tegyen. Kíváncos lesz számunkra, hogy ő is akarja épségben tartani a békét, és ne gondolja, hogy a rómaiak a már megvalósult szerződés által hátrányba kerülnek. Mert ezért fogja türtőztetni magát attól, hogy fegyvert rántsón.”

Ő tehát így szólt, és a szaracénok ügyéről a továbbiakban még egy említés sem történt. De kívárvá, látszatra nemtörődöm módon Szvániáról ejtett el szavakat, hogy annak a rómaiak alá kell jutnia, ha már Lazikét ők vették át a legigazságosabb módon. A perzsák királya úgy döntött, hogy elfogadja a Szvániáról való beszédet, de azt mondta, hogy erről tanácskoznia kell a médek előjáróival. Ezután Ióannész a zikh felé fordult szavaival, más néven Ieszdegusznaph felé, és másokhoz a perzsák vezérei közül. Azok azt mondták, hogy teljesen készek Szvániát átengedni a rómaiaknak, mindazáltal csak úgy, hogy juttatást kapjanak ezért, s az elvesztését áruvá teszik. Azt is mondták, hogy mindehhez más feltételeknek is meg kell lenniök, amelyek szégyenletesek és méltatlanok a római birodalomhoz, és semmiképp nem szilárdítanák meg a Iustinusról uralkodó véleményt, hogy nagyon szigorú és precíz. Ióannész hallván ezeket és az imperator véleményére

nem nagyon ügyelve igen meggondolatlanul cselekedett. Ugyanis elküldött a szvánokhoz, azoknak a királyát kívánva üdvözölni, mert Khoszroész maga szedte rá, hogy ekkora böszmeségig jusson. Azért hozta fel és tervelte ki ezt, hogy meglegyen neki az a mentsége, hogy maguk a szvánok, bár biztatták őket, nem tartják elviselhetőnek a rómaiaknak való engedelmeskedést. Ugyanis pontosan tudta, hogy milyen haszna lesz a Ióannész által küldött követségnek. Ezek után Khoszroész bejelentette, hogy követet küld a rómaiak császárához, aki majd mindent, ami szükséges, megszervez, és Ióannész felkerekedett Büzantion felé.

2 (Exc. de Leg. Rom. 6)

Iustinus császár, miután értesült róla, hogy [Ióannész] elküldött Szvániába, és hogy a szvánok nem álltak a rómaiak oldalára, megharagudott, amint természetes. Azzal vádolta Ióannészt, hogy hűtlen követ volt, amennyiben nem az állam hasznára intézkedett, mert azt mondta, hogy nem lett volna szabad küldöttséget indítania, ha egyszer ezt nem parancsolta neki a császár, és ezzel kiskaput biztosított a perzsáknak, hogy fedezzék a jogtalanságot és olyan érveket hozzanak fel, hogy maguk a szvánok utasították vissza a rómaiak uralmát; de eredetileg nem adta beleegyezését ilyen ajánlathoz, akár hogy a szvánokat ösztönözzék, hogy legyenek római uralom alatt, akár hogy évégett követ jöjjön Büzantionba. Ugyanis úgy vélte, hogy a kettő egyike sem megfelelő az államnak. Az imperator tehát semmibe véve Ióannészt az alkalmatlan emberek sorába számította, és eldöntötte, hogyan intézze el jól, amit az elhibázott.

3 (Exc. de Leg. Gent. 6)

Iustinusnak hírül adták, hogy a perzsa birodalomból sietve elindult a zikh követségbe, hogy tárgyaljon a szvánokról, eközben barátságos üzenetet is visz a császárnak, és még azt is jól el akarja rendezni, ami miatt a rómaiak panaszkodnak. Iustinus pedig tervbe vette, hogy vagy nem fogadja a küldöttséget, vagy hogy ha fogadja, tudatja a zikhkel, hogy semmiképpen nem viheti végbe, ami az eszében jár. Miután hát összehívta magához a tanácsot, úgy döntött, hogy a zikhnek, még amíg úton van, legyen nyilvánvaló Ióannész levele által, hogy a határozatokból a császár egyáltalán semmit nem fogadott el. Miután ez megtörtént, a levelet Timotheosznak adták kézbe, egynek azok közül, akik már azelőtt voltak a perzsák földjén Ióannésszal.⁶⁸ Timotheosznak tehát megparancsolta a császár, hogy a rómaiak iránti szeretetről mondott szavakat hozza el a perzsa királytól, s ha, mint szokás, a követ elébemegy, annak mutassa meg Ióannész levelét, hogy pontosan tudja meg és a legalaposabban ismerje meg a zikh a császár akaratát. Timotheosz tehát, mikor ezt bízták rá, elment a határhoz, és megtudva, hogy még nem érkezett meg a perzsák követe, egyenesen elutazott Khoszroészhoz. Ez történt, mialatt a zikh más útvonalon Niszibiszbe érkezett és ott időzött, mivel testileg beteg állapotban volt; eközben Timotheosz a perzsák királyától elbocsátatva utólérte a zikhet (visszatérve Niszibiszbe) még mindig betegen, és átadta neki a Ióannész által írottakat. Az megtudva,

68 Timotheoszról semmi közelebbit nem tudunk.

hogy az útja ellentétes [eredményű] lesz azzal, amit remélt, és a követség ügye nem fog szerencsésen haladni, csüggedésbe esett, és mivel a betegség hatalmában tartotta, bevégezte életét. Ráadásul úgy esett, hogy Ióannész is hirtelen meghalt.

Ezután jelentik Büzantionban, hogy egy másik követ fog érkezni, akit Mebódésznek hívnak.⁶⁹ Ez elment a palotába felfuvalkodottan, nagyon büszkélkedve s reménykedve, hogy majd megindítja a beszédet Szvániáról, és a perzsáknak tetsző megegyezés születik. Ezzel a meggyőződéssel érkezett Büzantionba, és az útjába kerülőkkel önteltebben viselkedve járt, mint követnek való. Mikor megérkezett, a császár (mert már értesült Mebódész hetvenkedéséről és hogy milyen reményekkel érkezik), úgy döntött, hogy a perzsák királyától való üdvözlét átveszi a szokásos rend szerint, azonban semmibe vette Mebódészt és lekicsinyelte, semmilyen érintkezést nem biztosított neki. Mivel a követség ügye éppen ellenkezőleg haladt számára, mint ahogy kívánta, és a császár egyáltalán semmit nem mondott neki Szvániáról, ezután Mebódész azt sürgette, hogy a vele lévő szaracénok mehessenek szólni a császárral (mert körülbelül negyvenen tartottak vele, akiket egy saját követ vezetett). A szaracénok törzsfője, Ambrosz ugyanis maga is elküldött Mebó-

69 Úgy tűnik, így kezdődött Mebódész (Mehbod) karrierje, aki a következő korszak egyik legfontosabb perzsa politikusa lett. Valószínűleg nem azonos azzal a Mebódésszal, aki 532 körül volt vezető politikus és követ (Theophülaktosz Szimokattész szerint, III 5,14, „Szurénász fia”, tehát a Surena-nemzetségből származott), hanem inkább a fia lehet. Még legalább háromszor volt követ (ld. 18,4., 20., 23,8. töredék), majd utoljára 586-ban mint tartományi helytartóról (*marzban*) hallunk róla.

désszal egy küldöttséget, hogy azokról a juttatásokról tárgyaljanak, amelyeket Iustinianustól kaptak. Mebódész tehát a Szvániával kapcsolatos célját nem érthetvén el, hogy mégse teljesen dolgavégezetlen távozzék, nagy aggodalommal könyörgött, hogy a szaracénoknak sikerüljön bejutni a császárhoz. Nos, ezt megértette a császár és azt mondta: „Ugyan mit akarnak a veletek lévő szaracénok?” És mikor látta, hogy nagyon igyekszik, rábólintott, hogy azoknak a követek egyedül beléphessen hozzá, mert tudta, hogy felfuvalkodottságában nem vállalná, hogy követői nélkül is elmenjen a császárhoz, hanem ahogyan Iustinianus idején a követek az összes velük lévő szaracénnal együtt jelentek meg, úgy akar tenni ő is, megőrizve azt a szokást. Úgy gondolta, hogy ezzel tetszetős mentséget szerez, hogy ő megfelelően viselkedett a királlyal, a szaracén viszont egyáltalán nem ismerte fel, mi a kötelessége: így a barbárra fordítja majd vissza a szemrehányást. Nem is történt máshogy, mint amire a császár törekedett, mert a szaracén arra gyanakodván, hogy méltatlan egyedül megjelennie a császárnál, és nem szabad azt választania, hogy a régtől uralkodó [szokást] megtörje, megtagadta a megjelenést a császárnál. Ekkortól a császár a szaracént teljesen semmibe vette, az pedig Mebódész elé tárta az indítékait. A perzsák követek azt mondta: „Ő, nagyúr, nem azért vagyok itt, hogy a védelmére keljek, ha valamit hibázott a szaracén, hanem hogy halljam [a történeteket] – mert ha az igazságnak megfelelően mondja, nem fogom eltűnni, ha pedig ellenkezőleg, az fog kitűnni, hogy jogtalanul panaszkodik, én magam fogom elítélni a szaracént.” A császár gúnyolódva [felelt]: „Amint látható, nem követségbe jöttél, hanem döntőbírónak.” Mebódész a szúró szótól megzavarodott és rögtön

bíborvörös lett az arca. Azután egyből úgy szólt az imperatorhoz, ahogy helyénvaló, és így távozott.

Néhány nappal később újra eljővén a palotába, kitartóan közbenjárta a szaracénok bejutása érdekében. Mikor ezt a császár megtagadta, azt mondta rá, „nem jogos, hogy amiket az azelőtt a rómaiaknál követként járt zikh elvégzett, azt én ne végezhessem el újra. Mert az oldalunkon lévő szaracénok vele együtt járultak a császárhoz. Szükséges hát, hogy én is vele egyenlő [jogokban] részesedjem, hogy ne sérüljön a rómaiak és perzsák közti szerződés.” A császár erre megharagudott: „Miért, ha a zikhet házasságtörésen kapták volna, vagy akármi más menthetetlen vétet rábizonyítanak, neked is a nyomdokában kellene járnod? Vagy nem fogod fel közben, hogy a rómaiak császárával, Iustinusszal beszélsz?” Ekkor Mebódész reszketve és megrettenve arccal a padlóra feküdt, tagadásba menekülve és visszautasítva, hogy ilyeneket mondott. Mikor ezzel a védekezéssel élt, az imperator úgy tett, mint aki rááll, hogy higgyen neki, és azt mondta: „Nyilván a tolmács fogalmazott nekünk másképpen. Ha viszont semmit nem mondtál az illendőség ellenére, távozz, lemosván magadról a vádat.” A császár így szándékosan eltitkolva, hogy tudja, mit mondtak neki, az elhangzottakról való tudatlanságot színlelt, és jóindulatúbbá vált, hogy ne legyen még merészebb és még inkább hetvenkedő Mebódész, ha tudatában van, hogy az imperator tisztában van szavainak vakmerőségével.

Miután tehát a császár így elhárította a gyanút, Mebódész azt mondta: „Jaj az összes szaracén törzsnek és magának Ambrosznak és a tőlük jött küldöttségnek! Én pedig hallgassak őket illetőleg, és a továbbiakban ne is mondjak <semmit>.” Miután ezek így inté-

zódtek, a császár sok más rosszat is mondott a szaracénról, azt is, hogy úgy érkezett, mint egy vigéc vagy házaló. Mindezekhez még hozzátette, hogy „nem volt képes elrejtteni, mivégből jött a császárral tárgyalni. Mert azt mondja, hogy a szokásos juttatásokat akarja elvinni tőlünk, de ezek helyett, úgy gondolom, balszerencsét fog magával vinni az átkozott és pusztulásra méltó. Hiszen nevetséges, ha római létünkre a szaracénok népétől kapunk parancsot adófizetésre, miközben ezek nomádok.” Mebódész azt felelte: „Legyen, nagyúr, mégis [ugye] el fogod engedni, ha dolgavégezetlenül is.” A császár [erre azt mondta]: „Amennyiben rajtam állna, ha nem is járt volna itt, [jobb lenne], de hát menjen.” Mebódész így válaszolt: „Nekem is parancsolt meg vele együtt [elmennem].” Mivel ezzel a követség végéhez ért, a perzsák követét és a szaracénokat a császár együtt bocsátotta el, hogy utazzanak vissza hazai földre.

Így a császár ravaszsága folytán hallgatás övezett mindent, amit Ióannész követségében nem megfelelően intézett. Mikor pedig a szaracénok a saját földjükön belül voltak és jelentették Ambrosznak a császár akaratát a méd párton álló szaracénok felől, akkor Ambrosz fivérének, Kabószésznek, aki szembenállt Alamundarossal,⁷⁰ a rómaiaknak alávetett szaracénok vezetőjével, jelezte, hogy rohanja le Alamundarosz földjét. Ez a föld pedig Arábia alá [tartozónak] számít.

70 III. al-Mundir, a Gassân törzs királya (569–581, nem tévesztendő össze 'Amr apjával, a Lahm törzs néhai királyával!). Kabószész (Qābus) pedig nemsokára követte 'Amr Híra trónján (569–573), de al-Mundir megverte a háborúban; egyebet nemigen tudunk róla.

10.

1 (Exc. de Leg. Gent. 7)

Mikor Iustinus császárságának negyedik éve kezdődött,⁷¹ a türkök követsége érkezett Büzantionba. Mert ahogy a türkök állama naggyá emelkedett, a szogdaiták,⁷² akik azelőtt a hephthaliták, akkoriban pedig a türkök alattvalói voltak, szükségét érezték, hogy a királyuk követséget küldjön a perzsákhoz, hogy a szogdaiták odáig utazva nyersselymet kínálhassanak eladásra a médeknek. Így hát meggyőzték Szizabúloszt, és elküldte a szogdaitákat követségbe; a küldöttséget Maniakh vezette.⁷³ Nos hát, elérkezve a perzsák királyához, kérték a nyersselyemre vonatkozólag, hogy minden akadályoztatás nélkül juthassanak odáig a kereskedelmi áruk. A perzsák királya (mert neki semmiképp nem tetszettek az ilyesmik, nehogy onnantól szabad legyen nekik a perzsák határvidékén járni-kelni) másnapra halasztotta; aztán megint újra újabb halogatással élt. Ahogy aztán mindig máshogy hiúsult meg a lehetőség, és a szogdaiták könyörögve kérték és sürgették, végül

71 Tehát 568 végén.

72 A szogdok (itt görögösítve szogdaita néven) iráni nép volt, Szamarkand környékén (a mai Üzbegisztán területén), akik kulcsszerepet játszottak a selyemkereskedelemben, a korszak talán legfontosabb távolsági kereskedelmi útvonalán. Önálló államot már igen régen nem alkottak, hanem rendszerint a baktriai birodalmakhoz tartoztak; 560 körüli bukásukig (ld. 4. töredék) a hephthalitákhoz.

73 Maniakhról nem tudunk többet. A szogdok közt a manicheus vallás (is) el volt terjedve, neve valószínűleg erre utal, a vallásalapító Mani után, akit görög források néha neveznek Maniakhnak.

Khoszroész tanácskozást tartva latolgatta a dolgot. Erre Katulphosz, az a hephthalita, aki miután a náluk uralkodó király megérőszakolta a feleségét, elárulta a törzsbelieket a türköknek, tehát ez (mert időközben átköltözött és már elmédesedett) azt a tanácsot adta a perzsák királyának, hogy a nyersselymet semmiképp ne küldje vissza, hanem csak vegye meg, és fizesse meg az értékét, majd a követek szeme láttára semmisítse meg tűzben, hogy se úgy ne gondolják, hogy jogtalanul jár el, se úgy, hogy a türkök nyersselymét használni akarja. És a nyersselymet elégették, amazok meg elutaztak hazájuk földjére, a legkevésbé sem örülve annak, ami történt.

Miután tudatták Szizabúlosszal, mi történt, ő rögtön másik küldöttséget indított a perzsákhoz, mert barátjává akarta tenni azoknak az államát. Miután újra megérkezett a türkök küldöttsége, a király a perzsák elöljáróival és Katulphosszal együtt arra a felismerésre jutott, hogy teljességgel haszontalan a perzsáknak barátságot kötni a türkökkel, mert a szkíta jellem megbízhatatlan. Ezért hát parancsot adott, hogy néhányat a követek közül pusztító méreggel öljenek meg, hogy a továbbiakban visszautasítsák az odautazást. A követségben járó türkök többsége az ételbe kevert gyilkos mérgek miatt a helyszínen életét veszttette, kivéve hármat vagy négyet. Olyan híresztelés terjedt a perzsáknál, hogy a türkök követei a perzsák [országának] fojtogató szárazságától pusztultak el, mivel az ő maguk földjét gyakran hóvihár teríti be, és nem voltak képesek a fagyos időjárás nélkül élni. Ezért hát, bár más-hogy gyanították, akik megmenekültek a cselszövésből, úgy történt, hogy elmenvén hazájukba ők is azt suttogták, amit a perzsák.

Szizabúlosz előtt (mert éles elméjű és jóképességű volt) mégsem maradt titokban, hogy mi történt, és gyanította (ahogy volt is), hogy a követeket csellel megölték. Innen indult tehát a perzsák és a türkök ellenségeskedése. Megragadva ezt a pillanatot Maniakh, aki a szogdaiták élén állt, azt tanácsolta Szizabúlosznak, hogy jobb a türköknek, ha a rómaiaknak hízelegnek és hozzájuk viszik eladásra a nyersselymet, mivel a többi embereknél nagyobb mértékben használják. Maniakh azt mondta, teljesen készen van rá, hogy maga is együtt utazzék a türkök követeivel, és hogy így a rómaiak és a türkök barátok lesznek. Ezekre a szavakra rábólintott hát Szizabúlosz, és kiküldte őt és másokat a rómaiak császárához követségbe, hogy vigyenek magukkal üdvözléseket, nem csekély értékű ajándékot nyersselyemből és írást is. (Ezt a levelekről írt műben keresd.)⁷⁴

Ilyesféle leveleket vive Maniakh nekiindult az utazásnak, és nagyon sok úton végigmenve, továbbá rengeteg vidéken áthaladva, fellegekbe nyúló nagy hegyeken és síkságokon, szurdokokon, mocsarakon és folyókon, majd átkelve a Kaukázus hegyén⁷⁵ végére elért Büzantionba. És ezután bejutva a császári palotába, mikor a császár előtt megjelent, mindent megtett, amit a barátság törvénye megkövetel, a levelet és az ajándékokat átadta azoknak,

74 A megjegyzés nem Menandroszé, hanem Bíborbanszületett Konstantin szerkesztéséből származik: eszerint a császár ezt a levelet is felhasználta, de egy másik válogatásban, amely hivatalos levelet tartalmazott (örök kár, hogy ez nem maradt ránk).

75 Hogy elkerüljék a perzsa birodalmat. Valószínűleg az alán törzseken keresztül utazott.

akik erre voltak hivatottak, és kérte, hogy ne legyenek hasztalanok neki utazása fáradalmai.

Nos, a császár a tolmácsokon keresztül elolvasta a szkíta [írású] levelet⁷⁶ és nagy örömmel fogadta a küldöttséget. Így tehát ki kérdezte a követeket a türkök államvezetéséről és földjéről, azok pedig elmondták, hogy négy vezető tisztségük van, az egész nép feletti hatalom pedig egyedül Szizabúlosznak van átengedve.⁷⁷ Elmondták még, hogy meghódoltatták a hephthalitákat is olyannyira, hogy adót szednek tőlük. „Tehát az egész hephthalita hatalmat [alattvalótokká] tettétek?” – kérdezte az imperator. „Bizony igen”, mondták a követek. Erre a császár: „A hephthaliták városokban vagy falvakban laknak?” A követek: „Ó, nagyúr, ez a törzs város-lakó.” „Világos tehát – felelte a császár –, hogy nyilván ezeknek a városoknak is urai lettetek.” „Nagyon is” – mondták rá. Mire a császár: „Fejtsétek hát ki nekünk, hogy az avaroknak mekkora tömege lázadt fel a türkök uralma ellen, és vannak-e még egyesek a hatalmatokban.” „Vannak, császár, akik még beletörődnek a mi [uralmunkba], azok pedig, akik ugyebár megszöktek, úgy ítélem, körülbelül húszezeren vannak.” Aztán a követek végigszámolták a türköknek alávetett népeket, továbbá könyörögtek a császárnak,

76 Azóta is vita tárgya, milyen nyelven volt írva a levél: a „szkíta” archaizáló elnevezés a barbár birodalmakra, tehát a valódi nyelvre nem lehet belőle következtetni. Egyesek szerint a türk birodalom ótürk írásáról van szó, mások szerint inkább a követséget alkotó szogdok saját írásáról.

77 A 19. töredék szerint a türk birodalom 8 alfejedelemségre van osztva. A 4 tisztség itt valószínűleg csak a nyugati türk birodalomfélre vonatkozik, amelynek lehetett a feje Szizabúlosz (vsz. = Istämi).

hogy legyen béke és katonai szövetség a rómaiak és türkök közt. Hozzá tették, hogy teljesen készek rá, hogy háborút viseljenek a római uralommal ellenséges [népek] ellen, amennyiben a feljükk eső szárazföldön élnek csoportjaik. Mindehhez, miközben mondta, Maniak és a vele lévők felfelé tartva két kezét nagy esküvel tettek hitet, hogy ezt egyenes szándékkal mondják. Mindehhez még átkokat is szórtak magukra, sőt még Szizabúloszra is, de még az egész népre is, ha nem lenne igaz és nem tennék meg, amit felajánlottak. Így hát a türkök törzse a rómaiak barátjává lett és nem másként jártak a mi államunkban.

2 (Exc. de Leg. Rom. 7)

Mikor a hajdan szakáknak nevezett türkök⁷⁸ követséget küldtek Iustinushoz a békéért, a császár tervbe vette, hogy követséget küld ki a türkökhöz; és a kilikiai Zémarkhosznak mondta, hogy készüljön fel erre, aki akkor épp a keleti városoknak a hadvezére volt.⁷⁹ Miután pedig mindent, ami a hosszú útra [kell], előkészítettek, mikor a vége felé járt Iustinus császárságának negyedik éve, a tizenötéves ciklus második évében, a latinok augusztus

78 A szakák szkíta jellegű nomád nép, Európában Hérodotosz óta tudunk róluk, sőt Hérodotosz szerint azonosak általában a szkítákkal. (Plinius szerint viszont csak egyetlen, Iránhoz közel élő nép: *Naturalis Historia* VI 19,50.) Nem tudni, mire alapozta Menandrosz a türkökkel való azonosságukat.

79 Tehát, hivatalos kifejezéssel: *magister utriusque militiae per Orientem*. Alighihető, hogy hivatalban levő hadvezér menjen követségbe a türkökhöz, ez nyilván hivatala lejártakor történt meg, mint további megbízatás.

hónapjának kezdete körül,⁸⁰ Zémarkhosz elindult Büzantionból ezzel a Maniakhosszal és a körülötte levőkkel.

3 (Exc. de Leg. Rom. 8)

A Zémarkhosszal levők sok napi utat megtéve végül elérkeztek a szogdaiták vidékére, ahol leszálltak a lovaikról. A türkök közül néhányan, akik valószínűleg erre voltak kiválasztva, eladó vasat kínáltak nekik, gondolom, hogy egyfajta bemutatót tartsanak, hogy vannak vasbányáik. Ugyanis azt mondják, hogy náluk nem valami könnyen beszerezhető dolog a vas, így arra lehet következtetni, hogy ezzel a dicsekvéssel azért éltek, hogy célozgassanak rá, van nekik vastermő földjük.

Mások is megjelentek a törzsük tagjai közül, akikről azt mondták, ezek a baljóslatok előzői, és közel jöttek a Zémarkhoszszal levőkhöz: és bizony minden <holmit, amelyet vittek, elvéve középre lerakták. Aztán tömjénágakból tüzet gyújtva szkíta nyelven egyes barbár> szavakat suttogtak, és hozzá valami kolomppal és dobbal zajongtak, a holmik felett körbehordozták a tömjén leveles ágát, amely tűzzel pattogott, és miközben örülthöz hasonlóan és magukból kifordulva kezdtek viselkedni, úgy gondolták, hogy ezzel elűzik a gonosz [erőket]. Miután hát (ahogy ők gondolták) elűzték a kellemetlenségeket, magát Zémarkhoszt is ke-

80 Tehát 569 augusztus elején. A tizenötéves ciklus az *indictio*, egy eredetileg adóikvetési eljárásen alapuló későókori-középkori időszámítási rendszer, amelynek cikluskezdő éve 567. szeptember 1-jén indult (a konstantinápolyi rendszer szerint), tehát 569 augusztusa még éppen a 2. évbe tartozott.

resztülhajtották ezen a lángon, és úgy gondolták, hogy így magukat is megtisztították.

Miután ezek így megtörténtek, az erre kijelölt emberekkel együtt oda utaztak, ahol maga a kagán volt, egy bizonyos Ektag nevű helyre (ahogy egy görög ember mondaná: Aranyhegy).⁸¹ Mármost odaérve, ahol abban az időben Szizabúlosz tartózkodott, a fentemlített Aranyhegy egy szurdokában, tehát miután a Zémarkhossal levők oda beléptek, magához hívatta őket és rögtön Szizabúlosz szeme elé kerültek. Egy sátor belsejében volt, kétkerekű aranytrónuson ült, amelyet amennyiben szükség volt rá, egy ló húzott. Megszólítván a barbár [uralkodót], amint náluk szokás, átnyújtották az ajándékokat: ennek megfelelően azok, akiknek ez volt gondjára bízva, átvették. Erre Zémarkhosz így szólt: „Ő, ennyi nép uralkodója, a nálunk uralkodó nagy császár, aki engem bízott meg üzenethozójának, íme azt üzenete neked, hogy legyen örökösen jószerencséd, aki örömöd leled a rómaiak államában és egyben jóakaratom mutatod irántunk. Lehessen neked örökké diadalmaskodnod az ellenségeid felett és zsákmányként hurcolnod el, akikkel háborúzol. Legyen minden rosszakarat a lehető legtávolabbra tőlünk, amely képes szétszakítani a barátság szent intézményét. Jóindulatúak irántam a türkök törzsei és mind, aki a türkök alattvalója: ti se tartsátok másmilyennek

81 Az Aranyhegy elnevezés talán az Altáj-hegységre utal, amelynek neve ezt jelenti; viszont az Ektag név törökül nem jelent aranyhegyet! (Vsz. úgy értendő: *aktag*, azaz fehér hegy.) Ezért aztán sokan más, nyugatabbi pontra helyezik.

a minálunk [élőket].” Ezeket mondta Zémarkhosz, Szizabúlosz pedig maga is hasonló üdvözléssel élt. Aztán a továbbiakban a lakoma felé fordultak, és egész nap folytatták a dáridózást, és pedig ugyanabban a sátorban: csak művészi érzék nélkül színesre festett selyemszövetekkel volt berendezve. Bort fogyasztottak hát, de nem hasonlatosat a nálunk szőlőből préselthez, mert hát náluk nem szőlőtermő a föld, és nem is honos náluk ilyen fajta: valami másfajta barbár édes [gyümölcs]borból ittak mértéktelenül, majd visszatértek oda, ahol a szállásuk volt.

Aztán másnap egy másik kalyibában⁸² jöttek össze, amelyet hasonlóképpen selyemszövetekkel borítottak és színesítettek, és ott különböző alakú bálványok is álltak. Szizabúlosz egy színarany kereveten ült. A lakhely közepén pedig aranykorsók és vízpermetezők, sőt aranyhordók is. Megint csak lakomáztak és amit kellett, ivás közben mondták el és hallgatták meg, úgy távoztak.

A következő nap egy másik lakásban voltak, ahol arannyal borított faoszlopok voltak, és hasonlóképpen aranyból vert kerevet, amelyet négy arany páva tartott. Az épület előterében pedig hosszan szekerek húzódtak, amelyeken nagy ezüstkincs volt, tálak és kosarak, nemkülönben sok állat képmása, persze azok is ezüsből készültek, semmivel sem értek kevesebbet a nálunk levőknél. Tehát ilyen fényűzés lehetséges a türkök uralkodójának. Míg még

82 Menandrosz lekicsinylő szóval nevezi meg a „barbár” lakhelyet, így nem derül ki pontosan, miféle volt: talán csak szinonimaként használja a sátorra, és ugyanolyan jurtát kell érteni alatta, mint az előző; vagy pedig afféle fapalota lehetett, mint Attiláé?

a Zémarkhosszal levők ott töltötték az idejüket, Szizabúlosz úgy látta jónak, hogy maga Zémarkhosz hűsz szolgálával és kísérelével kövesse őt, amint a perzsák elleni hadjáratra indul, a többi római pedig visszafordulva a kholiaták⁸³ földjén várja meg Zémarkhosz visszatértét. Tehát <ahogy elhatározta (?),> előrement, és ajándékokkal kedveskedve bocsátotta el őket, Zémarkhoszt pedig egy foglyul ejtett rabszolgánnyal tisztelte meg (ez az úgynevezett kherkhirek⁸⁴ közül való volt). Zémarkhosz pedig Szizabúlosszal utazott, aki a perzsák ellen készült hadakozni.

Mikor épp ezen az úton voltak, és egy Talasz nevű helyen⁸⁵ szálltak meg, a perzsák követe járult Szizabúlosz elé. Az ennélfogva meghívta magához a rómaiak és a perzsák követeit is vendégségbe. Nos, mikor megérkeztek, a rómaiakat Szizabúlosz nagy tiszteletben részesítette, odáig, hogy a legdicsőbb heverőre fektette; mindehhez igen sok dologért panaszkodott a perzsákra,

83 Másutt nem hallunk a kholiatákról. Valószínűsíthető, hogy Szizabúlosz birodalmának négy törzscsoportja közül az egyik; bár egyesek a szír Pszeudo-Zakariás rhétor által megemlített *kwls* törzzsel azonosítják. Pszeudo-Zakariás azonban 15 törzset sorol fel a „hunok földjén”, és a heptahalitákat kivéve a többi vsz. kelet-európai, így ez az azonosítás nem túl valószínű. Ráadásul később Menandrosz kholiatáknak és khliatáknak is nevezi őket, és nem tudjuk, melyik névforma az elírás. A leírás alapján nem élhettek túl messze a Talasz folyótól, ráadásul olyan helyen, ahonnan továbbmenve még erődökhöz jutnak, tehát nem tiszta nomád vidéken: talán a laxartész (Szir-darja) folyó vidékén.

84 Moravcsik Gyula *kherkhisz*-nek olvasta a nevet, szerinte a kirgiz néppel azonos.

85 A Tien-san hegység északi oldalán, a mai Kirgiziában. Ez azt támasztja alá, hogy az Aranyhegy nem az Altájban lehetett, hanem talán a Tien-sanban.

amelyeket igazságtalanul szenvedett tőlük, úgyhogy ezek miatt indul háborúzni. Míg Szizabúlosz igen hevesen vádaskodott, a perzsák követte mellőzve a hallgatás szokását, amely náluk a lakomákon uralkodik, gyorsan elkezdett beszélni Szizabúloszhoz, nemesen visszautasítva a szemrehányásokat, úgyhogy a jelenlévők csodálták dühének túláradását, hogy a szokást semmibe véve sok és féktelen [szóval] is élt. Ilyen [események] közepett távoztak, Szizabúlosz pedig készülődött a perzsák elleni <hadjáratra>.

Ezért hát hívatta a Zémarkhosszal levőket és ahogy tudta, erősítve a rómaiak iránti barátságát elengedte őket, hogy utazzanak haza. Egy újabb követet is küldött velük együtt, mivel a fentnevezett Maniakh meghalt. Ennek az utána következő követnek a neve Tagma volt, a méltósága tarkhan. Ezt küldte tehát Szizabúlosz a rómaiakhoz követségbe, és még vele az imént elhunynak a fiát, úgy értem, Maniakhét, aki egészen fiatal volt, mégis megkapta az apja megtiszteltetéseit, sőt még a Tagma tarkhan utáni rangot is neki juttatták: gyanítom, azért nyerte a fiú el az apja méltóságát, mert Maniakh nagyon jóakarátú és készséges volt Szizabúlosz iránt.

Miután tehát Szizabúlosz elbocsátotta a Zémarkhosszal levőket, utólérték a korábban elbocsátott rómaiakat [ott], ahol megegyeztek volt benne. És ezután, egy helyre kerülve, nekiindultak a hazájukba vivő útnak, majd pedig elhagyva a khoaliták fővárosát, erődtímenyeken át utaztak.

4 (Exc. de Leg. Gent. 8)

Elhíresztelték Turkia-szerte, akik a közelben laktak, hogy rómaiak követei vannak köztük, és hogy Büzantionba utaznak türkök küldöttségével együtt. Az ottani népek vezetője könyörögve tárta fel Szizabúlosznak, hogy ő is elküldene a saját népéből egyeseket, hogy meglássák a római államot; Szizabúlosz egyébként megengedte. Más népek előljárói is erre kértek engedélyt, de az senkinek sem hagyta jóvá, csak a khliatészok vezetőjének. Tehát a rómaiak ezt is maguk mellé véve az úgynevezett Óékh folyón keresztül és nem kevés utat bejárva eljutottak ahhoz a mérhetetlen széles tóhoz. Ott Zémarkhosz három napot töltött és elküldte Geórgioszt, akit azzal bízott meg, hogy a rövidebb [úton] vigyen egy híradást, amely előre jelenti a császárnak az ő visszaindulásukat a türköktől.

Geórgiosz tehát tizenkét türkkal elindult a Büzantionba vezető úton, amely nagyon víztelen volt és teljesen kopár, viszont rövidebb. Zémarkhosz viszont a tó homokos [partján] haladt előre tizenkét napig és elhaladva több járhatatlan vidék mellett az Ikh folyamához jutott, de nemkülönben a Daikhhoz is, és újabb tóvidékeken át még az Attilához is; azután az uguroszokhoz, akik pedig tudtukra adták, hogy a Kóphén folyó körüli erdős vidékre négyezer perzsa ügyel előre lesbe állva, hogy ha ők odamennek, kezükbe kerítsék őket. Ezért az uguroszok vezetője, aki Szizabúlosz hatalmát arrafelé fenntartotta, vízzel teli tömlőket biztosított a Zémarkhossal levőknek, hogy legyen, amiből vizet nyernek, mikor a víztelen vidéken mennek. Találtak egy tavat is, és elhaladva e nagy állóvíz mellett azokhoz a tavakhoz értek, amelyekbe keveredve a Kóphén folyam elvész. Erről a vidékről felderítőket

küldtek, hogy vizsgálják meg előttük, valóban lesben állnak-e a perzsák; azok felkutatták és jelentették, hogy semmit nem látnak. Mégis nagy rettegésben érkeztek Alániába, mert nagyon féltek az oromuszkhoszok törzsétől.⁸⁶

5 (Exc. de Leg. Gent. 9)

Mikor Alániában voltak Szarósziosznál, aki ott volt vezér, és az őket kísérő türkökkel együtt el akartak látogatni hozzá, Szarósziosz Zémarkhoszt és az őt kísérőket örömmel fogadta, a türkök követeknek viszont azt mondta, nem lesz nekik addig bejárásuk hozzá, amíg le nem teszik a fegyvereiket. Ennélfogva erről három napig tartó vita kerekedett, és Zémarkhosz volt a vitatkozó felek döntőbírája. Végül a türkök letették fegyvereiket, ahogy Szarószio-

86 Zémarkhosz visszaútját nehéz rekonstruálni. Már az Óékh folyó sem azonosítható (lehet esetleg az Iaxartész vagy Óxosz, de miért nem a bevett görög nevüket használja?), a tó vagy tenger (a görög szóból nem lehet egyértelműen eldönteni) valószínűleg az Aral (ez esetben az „újabb tó-vidék” a Kaspi-tenger északi partja). Az Ikh, Daikh és Attila folyók mai nevükön Emba, Ural és Volga. Nagy kérdés, hogy Geórgiosz milyen eltérő úton tudott visszajutni a birodalomba, hiszen ha – mint a szöveg ezt sugallja – a Kaszitól déli irányba átvágott volna a sivatagon, a perzsa államba jut, s ez bizonyára nem állhatott szándékában. Az uguroszok bizonyos valamilyen ogur törzs, eszerint ekkor a türkök uralma alatt a Volga-vidéken; a Kóphén folyó minden más görög íronál a mai Kábul, amely Arakhószziából (Afganisztán) indulva az Indusba folyik, itt azonban ez lehetetlen, egy a Volgától nyugatra levő folyóról van szó. A Szuda v65 szócikke említi, hogy a Kóphén tavakba/mocsarakba vész: talán a Manics vagy más a Kubáni-hátság (az alánok vidékén) keletre tartó vízfolyás értendő alatta. Az oromuszkhoszok törzse sem azonosítható, de vsz. az alánok és a Volga közt élhettek.

osz elrendelte, és bejutottak hozzá. Szarósziosz lelkére kötötte a Zémarkhossal levőknek, hogy semmiképp se a miüszimianoszok ösvényén menjenek, amelyen Szvánia-szerte lesben állnak a perzsák; jobb az úgynevezett Dareiné ösvényen, hazai földön távozni. Miután ezt Zémarkhosz megtudta, Miüszimianén keresztül küldött tíz teherhordót, akik nyersselymet szállítottak, hogy becsapják a perzsákat azzal, hogy előreküldik a nyersselymet és az megelőzi őket az úton, és ebből azt gyanítják majd, hogy másnap odaér Zémarkhosz is. A teherhordók nekiindulva elmentek, Zémarkhosz pedig a Dareinén át Apsziliába jutott, Miüszimianának búcsút mondvá és bal felé elhagyva, amerre valószínű volt, hogy a perzsák próbálkoznak.⁸⁷ Elért Rogatorionba, onnét pedig a Fekete-tenger mentén, és onnan hajózáshoz folyamodva a Phaszisz folyóhoz, majd pedig Trapezúszba.⁸⁸ Onnan állami lovon Büzantionba, a császárhoz érkezve mindent jelentett. Zémarkhosznak így végződött az oda- és visszaútja a türkökhöz.

87 Zémarkhosz problémáját az okozta, hogy a perzsák elfoglalva tartották Szvániát, amely Alánia és Laziké közt van, tehát csak Szvániától nyugatra, rejtett hegyi utakon juthatott haza: ez a vidék Apszilia (Pliniusnál az *apsilae* nép a Nyugat-Kaukázusban él), a mai Abházia vidékén. Rogatorium ma ismeretlen, nyilvánvalóan Laziké északi határán, a tengerparton. A Dareiné-ösvény talán félreértésből került ide: ez legvalószínűbben a Dari-Alán (a mai Darial-hágó), ami tényleg „hazai föld” az alánoknak, viszont Szvániába vezette volna a követséget.

88 Trapezúsz (a mai Trabzon) a Fekete-tenger déli partján; körülbelül a hátalévő út negyedét tették meg hajón. Epheszoszi János *Egyháztörténete* szerint Zémarkhosz útja két évig tartott, 571-ben érkezett vissza.

11. (Exc. de Leg. Gent. 10)

Mikor az avarok és a frankok egymással szerződést kötöttek,⁸⁹ és a békét teljes erőre emelték, Baianosz jelezte Sigisbertnek, a frankok vezérének, hogy éhség gyötri a seregét, és hogy mivel ő a király és ráadásul odavalósi, nem szabad elhanyagolnia a szövetséges sereget. Azt mondta, hogy ha a szükségletekkel ellátja az avarok seregét, három napnál többet nem fog ott tartózkodni, aztán eltávozik. Miután ezeket hírül adták Sigisbertnek, az rögvest búzalisztet küldetett az avaroknak, hüvelyeseket, birkákat és marhákat.

12.

1 (Exc. de Leg. Gent. 11)

Albúiosz [= Alboin], a longobárdok egyeduralkodója – ugyanis nem múlt el neki a Konimundosz elleni gyűlölete, hanem úgy gondolta, bármi módon meg kell döntenie a gépaiszok [= gepidák] hatalmát – követeket küldött hát Baianoszhoz, fegyverbarátságra szólítva fel.⁹⁰ Mikor a követek odaértek, könyörögve kérték,

89 Baján 566-ban támadta meg Austrasiát, a részekre szakadt frank királyság keleti felét (másodszor), majd győzelme után némi zsákmány fejében békét kötöttek. Sigisbert (Sigebert) Austrasia királya 561–575 közt.

90 Az események közismertek: 566-tól háborúban állt Alboin longobárd király (560–572), Pannonia nagy részének ura és Kunimund gepida király, aki Sirmium (Pannonia Secunda) és a Dunától keletre levő területek ura volt.

ne hanyagolja el őket, akik elviselhetetlenül szenvednek a gepidák miatt, főleg mivel a rómaiak is, akik nagyon ellenségesek az avarokkal szemben, a gepidák oldalán harcolnak. Bebeszélték neki, hogy nem annyira a gepidák ellen vállalták fel a háborút, mint amennyire Iustinus ellen harcolnak, a császár ellen, aki az avarokkal szemben a legnagyobb mértékben ellenséges, aki félrevetve anyai nagybátyjának, Iustinianusnak az avarokkal való szerződését, amely hosszú idő óta fennállt, megfosztotta [őket] a szokásos dolgoktól. Hozzátették, hogy ha együtt lennének a longobárdokkal, szinte legyőzhetetlenek lennének, és hogy meghódítva a gepidákat a kincseiket, sőt még a földjüket is közösen kerítenék hatalmukba, és hogy (mivel így örökre virágozni fognak) a továbbiakban Szküthia, sőt még Thrákia is megközelíthető lesz nekik, egyszóval, minden fáradság nélkül a szomszédból támadva lerohanhatják a római földet, bizony, egészen Büzantionig elérhetnek. Azt mondták a longobárdok követei, hogy hasznára is lesz az avaroknak, ha örömmel veszik a rómaiak elleni harcot, különben talán azok megelőzik őket és bármi módon tönkreteszik az avarok hatalmát, akárhol vannak is a földön.

Miután a rómaiak (nem kis meglepetésre) a gepidák oldalára álltak, Alboin 567-ben kérte Baján segítségét, azt az osztozást ígérve, hogy az elnyert földterület az avaroké lesz; meg is kapta, a gepida királyság megbukott, de mivel az avarok szomszédsága nagyon veszélyesnek bizonyult, egy év múlva népével (és ahhoz csatlakozott gepida töredékekkel) inkább elhagyta Pannoniát és lerohanta Italiát. A rómaiak a gepidáknak való segítségért cserébe visszaszerezték Sirmiumot, s ez rögtön háborús ok lett az avarokkal szemben, akik azt mint a gepida királyság részét igényelték maguknak.

2 (Exc. de Leg. Gent. 12)

Baianosz, mikor a longobárdok követeit fogadta, jónak látta ezeket semmibe venni, mert a maga számára akarta hasznosabbá tenni a katonai szövetséget velük, és hol arra hivatkozott, hogy nem képes rá, hol arra, hogy képes ugyan, de nem akar. Hogy rövidre fogjuk a szót, miután mindenféle csellel rémisztgette a segítséget kérőket, úgy mutatta, hogy alig lehet meggyőzni, másképp nem is, csak <ha> minden lábasjószágnak a tizedét, ami a longobárdoknál található, rögtön megkapják, és ha erősebbeknek bizonyulnak, a zsákmány felét ők tartják meg, a gepidák földjét pedig egészében. Ez meg is lett, és a gepidákkal harcra készülve távoztak.

Miután erről Konimundosz értesült, azt mondják, hogy félelmében újra követeket küldött Iustinus császárhoz, és könyörgött, hogy vegyék ki a részüket a veszedelemből nemkülönben, mint azelőtt is. Újra felajánlotta, hogy átadja Sirmiumot és a Dráva folyóig terjedő vidéket,⁹¹ és nem fogta el a szégyen, hogy ezekről már egyszer esküt tett, és nem tartotta magát az esküihez. Ezért hát Iustinus császár, jól tudva és felismerve a korábban történekből, hogy Konimundoszban egyáltalán nem lehet megbízni, úgy ítélte meg, hogy semmiképp sem kell elfordulni a katonai szövetségtől, mégis halogatással rázta le a barbár [király] kérését. Azt mondta ugyanis, hogy éppen szét vannak szóródva a római seregek, de ahogy tudja, sietve összegyűjti és azonnal kiküldi. Hal-

91 Azaz Pannonia Secundát. Ezt a területet, ahol akkor még éltek rómaiak, és stratégiaiul fontos volt, Konstantinápoly folyamatosan követelte vissza.

lottam ugyan ezeket is Konimundoszról, de én nem hiszem, mert nagyon szemérmetlen dolog, ha valaki már megszegte az esküjét, ugyanazokkal [a dolgokkal] kapcsolatban újra kérelemmel áll elő. Azt mondják, hogy a longobárdok ugyanakkor küldtek követet Iustinushoz, a gepidákat a rómaiak iránti hálátlansággal rágal-mázták, és a rómaiaktól katonai szövetséget hajhásztak; nem kap-tak meg semmit, mégis elérték a császár színe előtt, hogy egyikük se élvezze a rómaiak segítségét.

3 (Szuda ε2310)

Menandrosz: az avarok a csata megindításakor vad, zűrzavaros lármát akartak kelteni, és a kiáltozással együtt még dobokon is dörömbölni, hogy odáig fokozódjék a zaj, hogy megdöbbsen és megrémítse a római oldalt. Miután ezt Bonus előre tudta, előbb elmondta a katonáknak, hogy meg ne döbbenjenek a tömegtől, hanem előre elképzelvén, hogy mi fog történni, hozzászokjanak a még nem is jelentkező benyomás által a majdan bekövetkezőhöz. És mikor meghallották a dobok csattogását, maguk is szembe-csattogtak vele a pajzsaikkal és harcidal, illetve győzelmi éneket üvöltöttek, s a víztartó edényeikkel is zajt csaptak, mert azok fából voltak.⁹²

92 Nem tudjuk, ez az esemény mikor következett be. Feltehetőleg még Sirmium első ostroma előtt, tehát vsz. 568-ban. Miután a longobárdok elhagyták Pannoniát az avarok megszállták, Baján ekkor nekilátott, hogy Pannonia Secundát is birodalmához csatolja.

4 (Exc. de Leg. Gent. 13)

Baianosz, az avarok vezetője, amikor Sirmiumot készült ostromolni, Vitalianus tolmácsot és Komitászt fogságba vetette. Ezt a két embert Iustinus császár küldte volt hozzá azért, hogy ott kérelmezzék, hogy egyes dolgokat tárgyaljon meg velük. Ő pedig a követek általános jogától eltérően fogságba vetette őket.

5 (Exc. de Leg. Gent. 14)

A falharc után Baianosz elküldött valakiket, hogy tárgyaljanak a béke ügyében. A sirmiumbeliek közül néhányan a fürdő magaslátára, amely mindenesetre a népnek volt átengedve, szokás szerint az ellenség megfigyelésére kiültek, és messziről feszülten figyelték és nézték, hogy lesz-e valahol barbár betörés. Amint észlelték, hogy már közelednek az avarok üzenethozói, az út hosszúságától megtévesztve és semmiképp sem észlelve pontosan a helyzetet, arra gyanakodtak, hogy avar sokaság [jön], rögtön jelentették és levonták a hadijelvényt. Bonus emiatt elégedetlenkedve igyekezett pontosabban megtudni az igazságot. Megtudván, hogy kevesen vannak az avarok és követségbe akarnak jönni hozzá, ő is kiküldött embereket a falon kívülre, hogy eszmét cseréljenek. Ugyanis még a sebe miatt nagy fájdalmai voltak, és Theodórosz orvos nem engedte, hogy a hadvezér megjelenjen az ellenség előtt, ugyanis azt mondta, hogy nem valószínű, hogy az ellenség tud a sebesüléséről. Ha azonban ez ismeretessé lesz előttük, akkor nem szabad elrejtetni, nehogy az a gyanú támadjon bennük, hogy már meg is halt. Azok pedig, miután mások jöttek a békéről tárgyalni, nem pedig ő maga, úgy sejtették, hogy odaveszett a hadvezér, és

azt mondták, hogy vele akarnak személyesen találkozni. Ekkor Theodórosz nagyon jól következtetve arra, mi a hasznosabb, azt mondta, hogy tovább nem szabad rejtegetni a hadvezért, tehát jobb kívül menni a városon és a barbárok szeme elé kerülni; és valami gyógyszerrel befedezve a sebet kiküldte.

Előjövén hát Bonus és a barbárok közelébe kerülven megjelent előttük. Akkor a követek váltakozva beszélván ezt mondták: „Az avarok uralkodója ezeket parancsolta meg, ó, rómaiak, hogy megbeszéljük veletek. Ne tegyetek nekem szemrehányást, hogy háborút indítottam: mert először ti adtatok okot a háborúra. Ugyanis sok gonddal megküzdve és nem kevésbé messzi földre is utakat téve alig szereztem meg ezt a földet, ti pedig erőszakkal elvettétek tőlem. Ráadásul Úszdébadoszt, aki a hadifogság jogán nekem jutott,⁹³ elfogtátok. De nagyon keserves sértéseket is rámműdített a rajtatok uralkodó császár, nem csak egyszer vagy kétszer, hanem sokszor, a kötelezettségeiből pedig semmit nem óhajtott teljesíteni. Ha mármost tőletek ezeket a jogtalanságokat szenvedve fegyvereket használtam, semmiképp nem lehetek szemrehányásra méltó. Most tehát, ha szerződésről és békéről akartok nekünk javaslatot tenni, készenlétben állunk, rajtatok múltját, hogy többre becsülitek-e a hasznosságot és a béke ügyét választjátok-e a háború helyett.”

Erre Bonus azt válaszolta: „Mi ugyan nem kezdtünk előbb háborúba; mert nem is rontottunk közétetek, ellenkezőleg, te ron-

93 Úszdébadosz (kiejtés szerint: Uszdibad) nyilvánvalóan gepida, akit Baján a hódítás jogán követel vissza, de egyebet nem tudunk róla.

tottál a római földre. Továbbá, a császár is szándékába vette, hogy átenged neked vagyont, sőt nyújtotta is a tőled való követeknek. Miután pedig rájött, hogy öntelten viselkedve és kétségkívül még a barbár hetvenkedésen felül is kérkedve fennhéjázó és erőd feletti szavakat üzenetsz, akkor ő is éles ésszel a megfelelő dolgokat hajtotta végre. A mi mostani lehetőségünk az, hogy a császárhoz küldjük, akiket te akarsz, követként, hogy a békére vonatkozó dolgokat megvalósítsák. Mert tudd meg, hogy nem is áll hatalmunkban akár csak mondani is valamit, nemhogy másképp is intézni valamit, mint ahogy a mi császáruunknak tetszik.”

Mikor Bonus ezt elmondta, Baianosznak úgy tetszett, hogy jól forgatja a szavakat. Újra közölte tehát: „Miután szégyenkez-ném az engem fegyverbarátságban követő népek előtt, és elfogna a szégyen, ha teljesen tétlenül távozom innen, és magamnak semmi hasznot nem nyerve, valami mérsékelt ajándékot küldjete-kem, hogy ne tűnjék úgy, hogy hiába és haszontalan csináltam ezt a vállalkozást. Mert Szküthiába átkelve sem szereztem egyáltalán semmit, és a lehetetlenségek közt van, hogy innen is a legkisebb hasznot sem szerezve távozzam.”

Bonus hadvezérnek és a körülötte lévőknek (ott volt a város főpapja⁹⁴ [is]) úgy tetszett, hogy észszerű az ajánlat, mert nem is túl sokat akart elvinni, hanem csak egy ezüsből készült tálig és kevés aranyig terjedően, meg hát egy szkíta öltözetet is. Ámde a Bonus emberei félték csak magukra hagyni, nem pedig min-

94 Ez alatt a püspököt érti.

dent az imperator döntése szerint intézni. Tehát így válaszoltak neki: „Most félelmetes és nagyon indulatos császáruk van,⁹⁵ s még azt is képtelenek leszünk önkényesen elintézni, amit lehetséges lenne előle eltitkolni. Egyébként mi, amennyiben hadjáraton vagyunk, nem vesszük magunkkal kincsek tömegét, csak katonaköpenyünket, amibe ugye felöltözködtünk, meg még a fegyvereket. Ajándékot vinni tehát az avarok vezetőjének azokból az olcsó dolgokból, aminek birtokában idejöttünk? Fontold meg, ó, kagán, nem valamiféle sértés-e. Így, amint mondtam, nincs megtisztelő holmink, mert az útiköltségünk értékesebb része más helyeken található, igen távol tőlünk. Ha tehát a rajtunk uralkodó imperator ajándékokkal keresi a kedved, akkor hát nem habozunk mi is örvendezve és a császárt követve ezt teljesíteni, amennyire képesek vagyunk, mintegy barátunknak és szolgatársunknak kínálva.”

Erre felbosszankodván Baianosz esküdözve fenyegetőzött, hogy bizony sereget fog kiküldeni, hogy rohanja le a rómaiak földjét. A hadvezér hát világossá tette számára, hogy tehet ő, amit csak tud, de tudja, hogy nem feltétlenül azok javára lesz a lerohanás, akiket kiküld, ő pedig azt felelte: „olyanokat küldök ki a római föld ellen, hogy ha meg is esik velük, hogy a halál legyűri őket, én meg sem érzem.” És bizony meg is parancsolta, hogy tízezen a kotrigúroszoknak mondott hunok közül⁹⁶ keljenek át

95 Utalás arra, hogy II. Iustinus egyáltalán nem hajlott semmilyen megegyezésre, de talán arra is, hogy a császár nem volt stabil lelkiállapotú, és kb. hat évvel az események után végképp meg is bolondult.

96 Az avarok leigázták a kotrigúrokat (mint feltehetőleg a többi kis kelet-eu-

a Száva folyón és dúlják fel a Dalmatia felé eső vidéket, maga pedig teljes főerejével átkelven a Dunán a gepidák határain töltötte idejét.

6 (Exc. de Leg. Rom. 9)

Baianosz, az avarok vezére tervbe vette, hogy követeket küld és tárgyal a megegyezésről. El akarta érni, hogy Vitalianus adjon neki aranyat, hogy ne zsákmányolással éljen a fegyverszünet ideje alatt. Az saját szakállára cselekedve és Illürisz⁹⁷ helytartójától elvéve nem kevesebb, mint 800 aranypénzt,⁹⁸ átadta Baianosznak. Erre hát el is küldte az avarok vezetője Targitioszt,⁹⁹ és vele Vitalianus tolmácsot a császárhoz, hogy mondják meg, hogy adja át neki Sirmiumot és a szokásos összegeket, amelyeket a kutrigo-

rópai hun-utód népet is), ld. Agathiász V 25,5. Nomád szokás szerint a leigázott népek segédcsoportokat állítottak ki az avarok számára; természetesen az ő veszteségeiket Baján „meg sem érezte”, ahogy mondotta. A kutrigurok feltehetőleg Sirmiumtól nyugatra, a régi Savia tartomány területén törtek be a birodalomba. Maga viszont visszavonult a Dunától északra, ennek okát csak találgatni lehet.

97 Illyricum, archaikus kifejezéssel. A helytartó nem Bonus, hanem egy civil hivatalnok (*praefectus*)!

98 *Nomizma*, a bizánci standard aranypénz vagy solidus. 800 solidus nem egy óriási összeg (a perzsák évente 30000-et követeltek, ld. 18. töredék), kb. 3,6 kg arany, tényleg csak a hadsereg ellátását szolgálja, nem valódi zsákmány. Leginkább azt mutatja, hogy Bonus keménysége, amellyel elutasította a fizetést, inkább kivétel, mint szabály.

99 Targitiosz vagy Targitész Baján követe (Corippus, In laudem Iustini III 258: Tergazis néven). Nevéből nem derül ki a származása, ezért változatlan alakban írom át.

roszok és utiguroszok Iustinianus császártól húztak,¹⁰⁰ minthogy ugye ő mindkét törzset tönkretette; és ezzel együtt még a gepida Uszdibadoszt is [adják ki]. Azt mondta ugyanis, hogy az összes gepida hozzá tartozik, mert hát azokat ő verte le háborúban.

Mikor tehát a követek a császárvárosba értek és bejutottak az imperatorhoz, Targitész azt mondta: „Ó, császár, azért vagyok itt, mert a te gyermeked küldött: mert valóban magad vagy Baianosznak, a felettünk való nagyúrnak az atya. Meggyőződésem tehát, hogy készen állsz rá, hogy kimutassad a gyermeked iránti szeretetedet azzal, hogy megadod, ami a gyermeked illeti. Mivel tehát így áll a mi ügyünk, és valószínűleg a tiéd és tiétek is, nemde átengeded neki a tiszteleti ajándékokat? Mert nem idegenre és persze nem egy ellenségre ruházod át szinte, amit adsz, és nem is megy át a tulajdonjoga annak, amit nyújtasz, minthogy újra hozzád tér vissza gyermeked által, ha megadod neki, amiért jövök: Sirmium városát és az évenkénti összeget, amelyet Iustinianus császár a kutraguroszoknak és az utiguroszoknak adott, mivel ma bizony Baianosz uralkodik ezek felett a népek felett; és még a gepida Uszdibadoszt és a vele levőket, mert senki ezekről nem tagadná, hogy Baianosz rabszolgái.”

Ezeket mondta Targitész, mire a császár [ezt felelte]:

„Ó, Targitész, amint látszik, te nem követségbe jöttél, hanem inkább nekünk, tudatlanoknak, akarod megmutatni az avarok viselkedését. Ha ugyanis, mint mondjátok, megadnók nektek

100 Ld. az 1. töredéket.

mindazt, amit azelőtt a hunoknak Iustinianus megadott, inkább szánalomból, mint félelemből, mivel nem akart vért ontani, az nevetséges lenne. Hogy kikkel szemben kell jóindulatot mutatni, kikkel szembeszállni: mi magunk tettük világossá, mikor a gyáva kotragéroszok és utiguroszok, akikről határozottan állítjátok, hogy tőlünk kaptak juttatásokat, hol előlünk menekülve, hol miatunk elesve tökéletesen elvesztek. Miért juttatnók tehát nektek azt, ami a legyőzötteké? Nincs összhangban a dolgok természetével, egyszerre hatalmat gyakorolni és a hatalom alá vetettek helyett másoknak juttatásokat osztani. Mert nem elegendő, ha egyszer láthatólag megfosztattunk az észszerű helyzetértékeléstől, hanem úgy gondoljátok, hogy szokássá kell nyújtanunk az ostobaságot. Mit tegyünk hát Uszdibadoszt illetőleg? Adjuk ki nektek? Nem vagyunk olyan ostobák, hogy a magunkét eldobjuk, még hozzá barbárok javára, akik a mi államunkat károsítják. Mert aki előttünk viselte a császári hatalmat,¹⁰¹ a gepidákat, mivel jövevények voltak, befogadta és nekik osztotta ki a Sirmium körüli vidéket, majd amikor háborújuk indult a longobárdok ellen, akkor is, mint illet, kivettük a részünket a veszedelemből a mieinkkel együtt, és a római erő segítségével győztek volna a gepidák, ha nem mutatkoznak

101 Iustinianus. Iustinus szokása szerint minden hibát elődjére hárít, érvelése azonban szintiszta mellébeszélés: a gepidák nem jövevények, saját királyságuk volt a Dunától északra, és több ízben erővel foglalták el az osztrogótoktól Sirmiumot; amikor Iustinianus az osztrogót államot megsemmisítette, a gepidák egyszerűen kihasználták az alkalmat, és ez a terület (amelyre mint a régi római birodalom részére Bizánc mindig is igényt tartott) nem jutott a messze Italiában elfoglalt Narszész seregének kezére.

rabszolgatermészetűnek és lelkük csalárdságával nem szomorítják meg jótevőiket. Mivel helyett megbocsáthatatlan dolgokat forraltak ellenünk, a rómaiak úgy látták jónak, hogy nem büntetik meg a hálátlanokat, mivel nem lehetett volna jogsértéseikkel egyenértékű büntetést szembeállítani, hanem inkább elnézik, hogy mások tegyék őket tönkre teljesen. Ha tehát nem máshogy áll a dolog, akkor – mivelhogy méltányos, hogy mi is elpanaszoljuk, hogy a hozzánk tartozó gepidákat birtokoljátok – visszafordul tőlünk a panasz [érvelése], merthogy ti Uszdibadoszt, mi pedig a ti többi gepidáitokat hajtánánk be. Hiszen mi, rómaiak régóta, kezdettől azt a megbízatást kaptuk, hogy kijózanítsuk az esztelenséget, nem pedig az, hogy minket gondoljanak esztelennek. Hanem hogy Sirmiumot barbárok kezébe adjuk? Nem éritek be azzal, hogy életben maradtok addig, míg a rómaiak nem akarnak fegyvert ragadni? De azt mondod, ó, Targitész, hogy a kagán átkel a Dunán, sőt még a Hebroszon is, és az első rohammal a Thrákia-vidéki városokig eljut: ám megelőzik a római erők és megfosztják reményétől, s inkább ők szállítják el az avarok javait. És nem szűnünk meg ölni és leigázni [őket], míg gőgös marad a barbárság. Hasznosabb a rómaiaknak a békénél a háború, ugyanis nehezebb dolog az avarok (akik nomádok és földönfutók) barátainak lenni, mint a velük való ellenségeskedés, különben is a barátságuk csalfa. Jobb a testen, mint a lélekben viselni sebeket. Ezért, ó, Targitész, legyenek készenlétben íjak, lovak, gyalogos haderő tízezrei: mert kevésbé választandó a nyugalom, mint a leendő haszon.”

Miután ezeket mondta az imperator, sok dicsekvő beszéddel élve elbocsátotta az avarok követeit, előbb Bonus hadvezérnek le-

velében nagyon szemére hányva, hogy egészen hozzá, Büzantionig küldte azokat, akik ilyeneket követelnek, ráadásul azt is közölte, hogy hagyjon fel a tevékenységével és hozza helyre az összes hadi eszközt, világosan arra utalva, hogy meg fog szerveződni az avarok elleni háború, méghozzá nagyon hamar. Tehát Bonus, mikor elolvasta a császári levelet, felszerelkezett a háborúhoz való dolgokkal.

7 (Exc. de Leg. Gent. 15)

Targitiosz újra eljött követségbe a császárhoz; azokat [a dolgokat] mondta a császárnak és hallotta tőle, amit máskor is. Sirmium városát akarta a rómaiaktól megkapni, mintegy saját szerzeményeként, amióta a gepida államot elpusztította, és még a juttatásokat is, amelyeket Iustinianus minden évben adott a hunoknak: és minthogy semmit sem kaptak az elmúlt években, Targitiosz az egészet együtt akarta behajtani, és hogy a továbbiakban az évi adókat így, épségben adják meg a rómaiak.¹⁰² Továbbá Uszdibadoszt is követelte, minthogy őt illeti a hadifogság joga szerint. Más dolgokat is felhozott Targitiosz, amelyek tele voltak pökhendiséggel, de ezekről a császár egy szót sem szólt: mert lekicsinyelte azt, amit neki mondtak és uralkodói módon használta a szavakat.

Ezekben az ügyekben tehát különböző követségek jöttek-mentek, és ahogy nagyrészt semmi sem ment végbe, a császár elbocsátotta Targitioszt, megmondva neki, hogy odaküldi Tiberi-

102 A fordítás ezzel az apró szövegkonjektúrával lesz értelmessé: nem a *rómaiaknak*, hanem a rómaiak.

us teljhatalmú hadvezért,¹⁰³ hogy mindenről tárgyaljon és egyenként biztosítson mindent.

8 (Exc. de Sent. 21)

Az avarok vezetője újra a korábbi fenyegetőzéseivel élt. Azután, bármennyire kérkedett és nagyokat mondott is, nem volt képes megrémíteni a rómaiakat (azok ugyanis, akiket magukat nem sújtott valami gyávaság <- - ->), hanem lekicsinyelték és semmibe vették a barbárt, sőt még hetvenkedőbb ellenvetéseket tettek ...

13.

1 (Exc. de Sent. 22)

Gyűlöletes a zsarnokság még akkor is, ha ellenségünk az, akin zsarnokoskodnak.

2 (Exc. de Sent. 23)

A rágalmazáshoz hozzátartozik, hogy mivel nagyon kárörvendő dolog, serényen fel-alá jár és titokban terjed. Tehát azt cselekedte,

103 A későbbi Tiberius császár (578–582). Ekkoriban a császári testőrség egyik csoportjának parancsnoka, *comes excubitorum*; 569-től *magister utriusque militiae*, azaz hadvezér az avarok elleni háború végett. Ez a cím messze nem egyenértékű az antikizáló *sztratégosz autokratór* (teljhatalmú hadvezér) kifejezéssel, azt Menandrosz bizonyára annak alapján írja, ahogyan Tiberius ténylegesen tevékenykedett.

ami a lényege, és ellene¹⁰⁴ sutyorogva járkált. Miután pedig befészkelte magát a fülbe, növelve a bizonytalan és furcsa érzését, az ottani lakosok (mert természetből <ellensége> az alattvaló annak, aki még nem érkezett meg) bosszankodtak és az járt szájról szájra, hogy a hadvezér szentségtörő.

3 (Exc. de Sent. 24)

Menandrosz történetíró mondja Íszaozítésről, akit Persziszben megfeszítettek: én miután tudakozódtam és ezt az embert csodáltam ezek miatt, fejembe vettem, hogy az isten barbár szolgájához is méltó hexameteres epigrammát mondok. Tehát így fogalmaztam meg az epigrammát:

Voltam a perzsák közt mágus rég: Íszaozítész,
 ártó tévtanba vetve reményeimet.
 S hogy láng falta a városomat, jöttem segedelműl,
 Krisztust szolgálván jöttem, a minden Urát.
 Ő oltotta a láng erejét ki, legyőzve csodásabb
 győzelmet nyertem mindazonáltal el én.¹⁰⁵

104 A töredékes idézet miatt nem állapítható meg, ki ellen irányul a rágalmozás, az azonban bizonyos, hogy itt egy határozott személlyel megtörtént esetről van szó: valahova frissen kinevezett parancsnokról van szó. A szöveg első tudományos kiadói, Niebuhr és aztán Müller arra gyanakodtak, Čihr-Gušnāspról, Armenia perzsa felének (az ún. Perszarmeniának) a helytartójáról lehet szó, akit 572-ben gyilkoltak meg a fellázadt keresztyén armeniaiak (a 16. töredékben említi őt Menandrosz, Szurénász néven, mivel a Surena-ház sarja volt).

105 *Anthologia Palatina* I 101. Íszaozítész feltehetőleg azonos Yazdbozit má-

4 (Exc. de Sent. 25)

Maga Íszaozítész, mikor meg volt feszítve, és buzdították, hogy térjen vissza a hazai szokásokhoz és így meneküljön meg, azt mondta, hogy nem azért érez megbánást, hogy megtudta, hogy ilyen megváltáshoz jutott, hanem hogy későn tudta meg. Ezt mondta, azt kívánva, hogy a kínok könyörtelensége és keménysége közepett az ősi koszorúból övezze homlokát tiszta diadalmi jelvény, és méltó legyen az élet rövid és haszontalan voltát önként elvetni az öröklétbe átkelés megszabott béréért cserébe.

5 (Exc. de Leg. Gent. 16)

Sok más oka is volt a rómaiak és a perzsák háborújának, de nagyobbrészt a türkök népe volt, aki Iustinust felbuzdította, hogy fegyvert fogjon a perzsák ellen. Ezek ugyanis betörve Médikébe¹⁰⁶ feldúlták a földet is és követet is küldtek Iustinushoz azért, hogy a perzsák ellen őt is háborúra indítsák, és azt kérték, hogy közösen semmisítsék meg mindkettejük ellenségeit és inkább a türkök államát fogadják szeretettel: mert ha innen a rómaiak, onnan a türkök támadnak rájuk, úgy a perzsák középen lévő állama elpusztul. Ezekről a reményektől felindulva Iustinus úgy vélte, könnyen ledöntheti és semmivé teheti a perzsák erejét.

gussal, aki Perszarmeniában Gušnāsp-Vahrām helytartó idején keresztyén hitre tért, ezért feszítették meg (ünnepe a keleti egyházakban nov. 4-re esik). Ez azonban a környező töredékeknél korábbi esemény, az 550-es évek elején történhetett.

106 Valószínűleg nem a szűkebb Média, hanem általában a perzsa birodalom értendő alatta.

Tehát mindent megszervezett, hogy biztosíthassa a türkökkel való barátságát.

14.

1 (Exc. de Sent. 26)

A legnagyobb vállalkozásokra buzdulás többször okozza annak a bukását, aki buzdít rá, különösen ha sokan vannak, akik az előre látható veszélybe akarattal indulnak.

2 (Exc. de Sent. 27)

Menandrosz azt mondja Prokopiosz történetíróról és ügyvéd-ről:¹⁰⁷ „Nekem ugyanis nem lehetséges és nem is lett kívánatos a szavak ilyen sugárzásával szembeállítani a magam pilácsát. Elég lesz nekem a magam kis dolgaiban bolyongani és az aszkrai költőt¹⁰⁸ követni, aki azt mondja, ostoba és esztelen az, aki a nála erősebbekkel versenyez.”

107 *Dikégorosz*; a szó egyértelműen ezt jelenti ókori és korabizánci nyelvhasználatban is, itt azonban bizonyára szélesebb, átvitt értelemben szerepel, és inkább jogtudóst kell érteni alatta.

108 Hésziodosz. Menandrosz a *Munkák és napok* 210. sorát idézi.

15.

1 (Exc. de Leg. Gent. 17)

Az avarok ismét követséget küldtek a rómaiakhoz,¹⁰⁹ mégpedig ugyanazokban az ügyekben, amikben már sokszor járt követség. Mivel ezt a rómaiak egyáltalán nem hallgatták meg (mert nem tetszett Iustinus imperatornak), végül mikor Apszikh jött követségbe, egyformán jónak látták Tiberius és az Apszikh körül levők, hogy a rómaiak földet ígérjenek, hogy az avarok majd oda átköltözzenek, ha az ő vezetőiktől túszként veszik át a fiaikat. Tiberius tehát ezeket jelentette a császárnak. De az imperatornak ez egyáltalán nem tűnt a rómaiak állama számára előnyösnek: azt mondta, hogy nem fog békében élni, csak ha magának az avarok akkori uralkodójának a fiai közül kap meg egyeseket túsznak. Tiberiusnak pedig ez nem tetszett, mert felismerte, hogy ha a szküthák vezetőinek a fiait kapiják meg, amint szokásos, akkor ha a kagán azt tervezi, hogy félreveti azt, amiben megegyeztek, soha bele nem egyeznek a túsoknak az apái. Tiberius ilyen véleményre jutott, a császárnak meg nem így látszott jónak; de kétségtelenül neheztelt a római hadvezérekre, akik halogatták a háborút, és olyan kifeje-

109 Ennek az eseménynek a körülményei bizonytalanok. Nyilvánvalóan az után történt, hogy Sirmium első ostroma nem sikerült; ugyanakkor Konstantin korábbra helyezi Szebokhthész követjárásánál (16. töredék), mindezek alapján 570–571-ben történhetett. Nem tudjuk azonban, kik a „hadvezérek”, akik Tiberius mellett tevékenykednek, és hol lehetett az avarok átkelésétől tartani. Az nyilvánvaló, hogy Tiberius ekkor már nyíltan ellenében áll a császár nézeteivel.

zésekkel élt feléjük parancsaiban, hogy meg kell a barbároknak mutatni, hogy a rómaiaknak bizonynal nem az elpuhultságra van az élet, hanem harcszeretők és fáradalomtűrők. Miután a harc ügye győzedelmeskedett, és háború fenyegetett, Tiberius levélben közölte Bonusszal, hogy őriztesse a folyami átkelőket.

2 (Szuda α2053)

Menandrosz is [ezt mondja]: mikor az avarok kis csoportonként átjöttek, a hadvezérek arra a véleményre jutottak, hogy azonnal elébük mennek, és így felborítják az avarok partraszállását.

3 (Exc. de Sent. 28)

Azt mondják, a rómaiak veresége után, ekkoriban az avarok hadvezére üzeneteket juttatott el Tiberiushoz, és a kiküldött üzenetvivő azt mondta: „Hát miért merészeltetek, ha az a bajotok, hogy kevés az emberetek, háborút indítani az avarok ellen (akik szküthák is, azt mondom), vagy nincsenek nektek írásaitok és pergameenjeitek, ahonnan olvasva megtudnátok, hogy legyőzhetetlenek és leverhetetlenek a szkütha törzsek?” Tiberius pedig válaszul azt mondta...¹¹⁰

4 (Exc. de Sent. 29)

...ez megfelelő.

¹¹⁰ A kézirat itt hiányos.

5 (Exc. de Leg. Gent. 18)

Az avarok győzelme után, mikor Tiberius hadvezér vereséget szenvedett, fegyverszünet után mindkét félnek tetszett követtséget küldeni a római imperatorhoz. Így hát Tiberius a követekkel együtt elküldte Damianosz csapatparancsnokot és hírül adott a császárnak mindent, ami történt, és hogy mit kíván az avar nemzet. És végül szerződést kötöttek a rómaiak és az avarok.

6 (Exc. de Leg. Gent. 19)

Mikor az avarok szerződést kötöttek és elmentek haza, a *szkamarészek* (ahogy a helybeliek nevezik) lesben állva lovakat ragadtak el, ezüstöt és más málhát. Emiatt újra követtséget küldtek Tiberiushoz, az ellopott dolgok miatt panaszt emelve, és még azt is akarták, hogy amit elvettek, azt szerezzék vissza nekik. Fel is kuttatták azokat, akik a lopást véghezvitték, és rájuk bizonyították, és egy részét visszaadatta az avaroknak.

16.

1 (Exc. de Leg. Gent. 20)

Mikor letelt a tizedik év az ötvenéves megállapodásból,¹¹¹ Szuré-

111 571 legvégén telt le; az események ennek alapján is 572-re tehetők. Iustinus feltehetőleg szándékosan nem fizetett, hogy így kierőszakolja az ötvenéves béke felmondását, a 13,5. töredékben leírt okok, saját oktanul harcias természete és a perszarmenai lázadás kitörése nyújtotta alkalom miatt. Szurénász (azaz Čihr-Gušnāsp perszarmenai helytartó) megölése 572

nász megölése után, a perzsák királya Szebokhthészt (egy perzsa férfit) küldte Iustinus császárhoz követségbe, a Perszarmeniában történtek állítólagos nem tudását színlelve. Egyébként azt akarta, hogy a rómaiak a rájuk rótt aranymennységet fizessék meg, már-mint mivel eltelt a tíz év, amelyekért az árat egyben hajtotta be, aztán legyen rendíthetetlenebb a béke aszerint, ahogy azt a szerződésben megírták. Kezdetben ugyanis nagyon nyugtalanította Khosroészt, hogy észrevette, hogy a rómaiak császára háborúra készülődik, félretolva a békés [megoldást], és félt, hogy tán a nagy készülődés után őrá tör. Egyébként – mert már a végső öregségbe jutott és ki volt fáradva a háborúindításban – nem csekély figyelmet fordított arra, hogy megerősítse a békés helyzetet, és mint bizonyos atyai örökséget, háborítatlanul és sértetlenül hagyja fiaira.

Szebokhthészt, mikor a palotába érkezett, Iustinus nem nagyon engedte közel magához, különösen miután – amikor szokás szerint belépett az imperatorhoz, hogy leboruljon előtte, magát a földre vetvén – úgy esett, hogy a süveg, amely a perzsáknál szokásos módon a fején nyugodott, a padlóra esett. Ezt egyfajta jó jelnek véve a hivatalviselők és a nép hízelgésükkel felbuzdították a császárt, hogy valahogy így alázkodik majd meg előtte Perzsia. Ezért hát Iustinust a reményei felizgatták és fellelkesítette az elképzelés, [tudniillik] hogy úgy gondolta, könnyen bekövetkezik, ami az elméjében van. Így hát Szebokhthészt, amikor hírül adta, miért érkezett, a császár

februárjában történt. Szebokhthész (Sebokt) követ a felkelő örményekkel is próbált tárgyalni, de szintén sikertelenül. Az ő életpályájáról bővebbet nem tudunk.

lebecsülte és semmibe vette. Ennélfogva azt mondta neki, hogy az anyagiakon alapuló barátság nem jó (mert az ilyesmi szégyenletes és szolgai módra megvásárolt dolog), barátságnak az egyensúlyban levőt és nem haszonlesőt határozhatjuk meg, amelynek a tartósság a természetéhez van kötve. Emellett érdeklődött tőle, nem akar-e semmit megbeszélni az ő Armeniájukban történetekkel kapcsolatban. Szebokhthész hát azt válaszolta, hogy az ő királya hallotta, hogy arrafelé valami rövid zűrzavar támadt, mindazáltal elküldött valakit, aki rendbe tudja tenni, ami történt, és elcsitítja a zavargást. Iustinus a legnyíltabban megmondta, hogy befogadta a perzsáktól elpártoló perszarmeniaiakat, és nem fogja tűrni, hogy azok jogtalanságot szenvedjenek, mivel az istenre vonatkozó kérdésben egy véleményen vannak vele. Szebokhthész persze a perzsák közt éles eszű volt és egyben az istenségről sem gondolkozott másképp, mint ahogy a keresztyének gondolkoznak, nagy beleérzéssel kérte hát Iustinus császárt, hogy ne változtasson semmit a rendszeren, és vegye az eszébe, hogy a háború annyira átláthatatlan esemény és egyáltalán nem az előre megszabott módon halad; hogy még ha úgy is történik, és a rómaiak erősebbek, a győzelem fordulhat ellenük. Ugyanis ha behatolnak a perzsák földjére és igen hosszú utat tesznek meg, azt fogják tapasztalni, hogy bizony senki nem kevésbé buzgó híve az istenségnek, mint ők maguk; ha azt választják, hogy az ilyeneket megölik, nem kevésbé fognak ők sem vereséget szenvedni aztán. Semmiképp sem szabad a keresztyének ellen köszörülni a kardjukat az azonos hitűeknek.

Csakhogy Iustinus úgy ítélte meg, nem kell engednie e nagyon következetes és illő szavaknak. Azt mondta hát, hogy ha a

perzsák királya egy ujját is mozdítani próbálja, ő maga a karját fogja mozdítani, és bevonul a perzsák földjére; bízik benne, hogy ha felindul a háborúra, elpusztítja Khoszroészt és maga fog kinevezni királyt a perzsák élére. Bizony ilyen minden határon túlmenő szavakat szólva bocsátotta el Szebokhthészt.

2 (Szuda o916)

Menandrosz [mondja]: ezért nem volt gondja a Niszibisz elleni ostromzárra.¹¹²

17. (MS Paris grec 1140A fol. 58v–59)¹¹³

Az ifjabb Iustinus idejében ilyen módon vitték Büzantionba a tiszteletre méltó és szent fát.¹¹⁴ Apameiában volt két testvér, az egyiknek a neve A[de]lphiosz volt, a másiknak a nevét egyáltalán nem tudtam meg. A névtelenből Ailia püspöke lett, A[de]lphiosz pedig a papok közt volt. Egyszer ez elindulva Apameiából Jeruzsálembe utazott, hogy lássa a testvérét. Ahogy meglátta fivérét és elbeszélgetett vele, megkérte, hogy adjon egy részecskét a szent fából. Az teljesítette a kérést és esküje meg nem sérthető tanújául állította elé az arra függesztett Krisztust, hogy senkinek nem be-

112 Talán Niszibisz sikertelen ostromára utal 573-ban.

113 Bizonytalan szerzőségű részlet, bővebben lásd a bevezetőben

114 A Szent Kereszt egy ereklyéjét.

széli ki a titkot. Átvéve tehát a főpaptól a lábakhoz eső fadarabot, visszatért a hazájába.

Ámde időben később, mikor a császár hallott az életet adó fáról, elküldött egy bizonyos Zémarkhosz nevű embert,¹¹⁵ hogy vigye el a kincset az uralkodó [városába]. Apameia népe meghallván ezt kardot húzott és íjat feszített, és már arra számítottak, hogy szinte azonnal lőnek. Ezt jelentette Zémarkhosz az uralkodónak, és az uralkodó nagyon is dicsérte őket a szándékukért, és lepecsételt levelet küldött Zémarkhosznak, amely ezt foglalta magában: „Írtad nekünk, hogy az Apameiában lakók azért, hogy ne vedd el a számukra legszentebb fát, szent háborút indítottak.” És kevéssel később: „Tudd meg tehát, hogy mennyire kívánjuk, hogy jó sorban éljenek azokért, amit a levélben helyeseltünk.” Majd: „Kettéválasztva a mocsoktalan fát a felét küldd el a császárvárosba, a felét pedig hagyd meg a keleti alattvalóinknak. Mert így mi is birtokolni fogjuk az egészet, meg ők is mindet: mert az isten nem felezhető meg.” A császár levele ezt így [mondja]. Zémarkhosz mind megcselekedte, amit írt neki, és az egyik részt bizony Bizáncba küldte, a másikat Apameiában hagyta.

Időben később, mikor Apameiát bevették a perzsák,¹¹⁶ egy pap az ottaniak közül egy víztartályban rejtette el a fát, hogy ne legyen

115 Felvethető, hogy azonos Zémarkhosz követel (11. töredék), aki 569-ig úgy tűnik, a Keletet vezette, de nem túl valószínű, mert a leírás alapján jóval kisebb pozícióban levő embernek tűnik.

116 Niszibisz sikertelen ostroma után a római csapatokat súlyos vereségek érték, Darász határerődjét is elvesztették, és 573 végén a perzsa sereg lerohanta és kifosztotta Szíria nagy részét, Apameiát beleértve.

az ellenség hadizsákmánya. Ennek, mikor elhajtották hadifogoly-nak, lehetősége volt valahogyan tudomására hozni Magnusnak,¹¹⁷ hova van elrejtve, Magnus pedig jelentette Varanésznak, a város-ban lakását tartó tekintélyes emberek egyikének, az pedig kerestet-tén és kézbe vétén a kívánt dolgot elküldte a császárhoz a Városba.

18.

1 (Exc. de Leg. Gent. 21)

Miután Iustinus megháborodott és Tiberius vette át az állam ügyeinek igazgatását,¹¹⁸ Tiberius és Szophia császárnő nehéz helyzetben voltak, hogyan rendezzék a háborút. De a gondjukat megoldotta a perzsák királya, a rómaiak imperatorához küldve Iakóbot, aki értett hozzá, hogy a perzsa szavakat lefordítsa görög nyelvre. Megértve végre, hogy most a reményeikből teljesen kisiklatott rómaiak nagyon jónak tartanak akármilyen feltételek-kel befejezni a háborút, mégsem mernek egy követséget sem kül-

117 Magnus *comes domesticorum* a keleti sereg egyik parancsnoka volt, Varanészt közelebből nem ismerjük. Agapiosz szír történetíró azonban ismer olyan hagyományt, hogy a Szent Kereszt-töredék perzsa kézre került.

118 Iustinus Darász elvesztése után, 574 elején háborodott meg. Tiberius és Szophia császárnő vették át a tényleges irányítást, de hivatalosan Tiberiust csak 574 végén nevezték ki társcsászárnak (Caesarnak). Iakób követsége korábban történik, az év elején; ezt mutatja Menandrosz fogalmazása is, aki Tiberius tisztségét nem említi: társcsászár korában mindig pontos latin címmel, *Kaiszarként* (Caesar) nevezi meg.

deni, mert nem néz ki jól, hogy aki kezdte a háborút, az kezdjen bele a könyörgésbe is. Ezért elébük vágva a perzsák királya előre elvette a szégyenüket és (míg [a másik fél] meglapult) egy ürügyet talált az óhajuk [véghezvitelére], hogy tárgyalásokra jöjjenek könyörögve kérni a békét. Így hát elküldte Iakóbot valami jobbat tervezve, mert talán soha nem fejezhetik be a perzsák dicsőbben a rómaiak elleni háborút: mert annyit fognak megadni a rómaiak, amennyit csak kérnek a perzsák.

A levél, amelyet Iustinushoz küldött, nem is volt a perzsák királyának életkorához illő, mivel teljesen gyerekes volt, és úgy gondolom, egyébként sem volt nagyon okos emberhez méltó. Mert nem volt észszerűtlen, hogy bárki más így hetvenkedjék, hanem neki talán nem kellett volna büszkélkednie, sem pedig durvának és önteltnek lennie. A levél ugyanis sértegetéssel és göggel volt zsúfolva, és megittasodott szavakkal. A levél önteltséggel és hetvenkedéssel tele; bevezették hát Iakóbot, persze nem Iustinushoz, minthogy ő beteg volt, hanem a császárnőhöz, miután az intézett mindent Tiberiusszal. Elolvasván tehát a levelet ő is felajánlotta, hogy elküldet követségbe a perzsák királyához, hogy tárgyaljanak az akárhogy folyamatban lévő dolgokról. Zachariast küldték hát, akit a királyi orvosok közé soroltak,¹¹⁹ hogy vigyen el a császárnőtől egy levelet.

119 A korszak minden forrása azt mondja, hogy Zacharias (filozófus és udvari orvos innentől kezdve vezető szerepet töltött be a perzsákkal való kapcsolattartásban, minthogy ő volt a legsikeresebb tárgyaló. 581-ig minden követségben részt vesz, 578/579-ben már praefectusi rangban. Korábban is hallunk róla, akkor egyházi ügyekben közvetített, 567-ben a szíriai monofizitákkal való tárgyalásokon.

2 (Exc. de Leg. Rom. 10)

Szophia császárnő, Iustinus felesége, <Zacharias> követet küldte a perzsák királyához, akit a királyi orvosok közé soroltak. Ez mikor odaérkezett, negyvenötezer aranypénzt átadva egy évre szóló megállapodást kötött a keletet illetően, hogy legyen fegyverszünet. Azt mondta ugyanis, hogy ezalatt a császárnő nagykövetet fog küldeni, aki mindenről teljesebben fog tudni tárgyalni, sőt a háborút is lezárja, közben esetleg a római császár is jobb erőbe fog kerülni. Így megkötve az egy évre szóló szerződést a rómaiak kelet felé eső birodalmáról, sőt Armeniáról is, és persze csak ezért megfizetve 45 000 aranypénzt, eltávozott. Miután pedig mindezeket rögzítették, Euszebiosz hadvezért¹²⁰ visszahívták Büzantionba.

3 (Exc. de Leg. Rom. 11)

A perzsák földjére így Traianust küldték követnek, aki a császári atyák [= patriciusok] közé tartozott és a quaestori hivatalt igazgatta (gondolom, ezt a kutatásról nevezték így a rómaiak).¹²¹ Vele küldték Zachariast is, akit nemrég említettem, avégből, hogy ha képesek lesznek, együtt rögzítsenek háromévi fegyverszünetet

120 *Magister utriusque militiae per Orientem*. Nem valószínű, hogy azonos az 561-ben (6. töredék) említett követtel.

121 A *quaestor* szó valóban a latin *quaero* = keres igéből származik (őseredetileg a quaestor az államkincstár vezetője volt). Traianus Euagriosz *Egyház-története* szerint nem volt patricius, csak senator. Mindenképpen ő volt azonban az, aki a követségnek a tekintélyt adta, míg a tényleges tárgyalást Zachariastól várták el.

a keleten és Armeniában; ezalatt találkozzanak a két államból a határvidéken azok, akik majd a kétes kérdéseket megoldják, és tanácskozzanak a módról is, ahogy végképp leteszik majd a fegyvereket. Ha pedig nem sikerülne így, a keleten lakóknak mindenképpen biztosítsák ezt a fegyverszünetet. Mikor aztán a követek a perzsák királyához érkeztek, a gyűlésen felállva ezeket mondták: ld. *A nép előtt mondott beszédek* [gyűjteményében].

Miután sok beszéd elhangzott, és a perzsák arra törekedtek, hogy hosszabbá tegyék a békét, öt esztendőre véglegesítve a fegyverszünetet, a rómaiak pedig azt akarták, hogy három évre szóljon a szerződés, végül a követek nem voltak képesek úgy megkötni a szerződést, ahogy arra utasításuk volt, a két állam együtt jónak látta, hogy 5 esztendőre legyen érvényes, mindenesetre csak keleten, és a rómaiak minden évben 30 000 aranypénzt fizeszenek. Mindezekben azzal a feltétellel egyeztek meg közösen, ha a rómaiak császára jóváhagyja.

4 (Exc. de Leg. Rom. 12)

Mikor már Tiberiusra háramlottak az állam ügyei, Traianus és Zacharias, a két követ neki írtak, hogy a perzsák nem három évre óhajtják kötni a szerződést, hanem inkább ötéves legyen. Mivel ő erre nem hajlott (nem tetszett ugyanis neki, hogy hosszabb fegyverszünetet kössön), megüzente nekik, hogy leginkább két évre léptessék hatályba ezeket a szerződéseket, ha pedig ez le-

hetetlen lenne, ne emeljék háromévesnél feljebb.¹²² Tehát mikor ilyen levelet küldött a követeknek, és azok elolvasták, ami az írásból kiderült, Mebódész is – aki ezért érkezett a Darász körüli határvidékre – megtudta, hogy a Traianus és Zacharias által már elfogadott szerződéssel a rómaiak nem elégedettek, és Tankhoszdrót¹²³ a római birodalom ellen indította. Ő egyszerre lerohanta és felégette a Darászhoz közel eső vidékeket, míg Mebódész meg nem győződött róla, hogy megkapja az évre járó 30 000 aranypénzt a hároméves béke fejében, azzal a feltétellel, hogy eközben a két állam tisztviselői összegyűlvén tanácskoznak, hogyan lehet teljesen letenni a fegyvereket. A caesar eze-
ket parancsolta előrelátó módon kitalálva, hogy mi fog történni: mert sejtette, hogy három évig felkészülnie elégséges lesz neki ahhoz, hogy a perzsákkal egyenlő harcértékűnek mutakozzék. A perzsák is ugyanúgy érzékelték a caesarnak ezt az előretervezését, hogy semmi másra nem szolgál neki ez a halasztás, mint hogy a szükséges mértékben felszerelhesse az erőit, mivel előrelátja, mi lesz. Mégis lekicsinyellték a rómaiakat, mintha azok

122 Tiberius ekkor főleg időt akart nyerni a fegyverszünettel, és minél kevésbé megkötni a maga kezét a jövőre nézve. A tárgyalások e szakasza már hivatalos hatalomra jutása utánra esik, nyilván ezért van pótlólagos levélváltásban a követekkel. (A következő töredéktől kezdve mindig *caesar* címmel szerepel.)

123 Tahn Kosrow, a háború fontos perzsa vezére (vsz. nem személynév, hanem megtisztelő cím). Pályája ekkor kezdődött, Menandrosz további töredékeiben sűrűn felbukkan, mint parancsnok, 581-ben már *marzban* (helytartó), de 582-ben csatában esik el (vö. 26,5. töredék).

nem lennének képesek felvenni velük a harcot, még ha több idő is állna rendelkezésükre.

Miután tehát fegyverszünet állt be keleten, az egész zűrzavar áttevődött Armeniába, és miután kinek-kinek más rész jutott belőle, mikor eljött a tavasz, beállt a háború.¹²⁴

5 (Exc. de Leg. Gent. 22)

Tiberius Caesar idején a rómaiak hadvezérei betörést intéztek Albaniába és a szabiروktól, alánoktól és más népektől¹²⁵ túszoikat véve jutottak Büzantionba. A magukat megadó alánok és szabiروk követeit, mikor Büzantionba érkeztek, a caesar szelíden és nagyon emberségesen fogadta. Megtudakolva tőlük, mekkora összeget adott nekik a perzsák királya, és lehetőséget adva nekik, hogy amennyire csak akarják, felemeljék az összeget hazudozásokkal, és kérkedésükkel eltakarják az igazságot, azt mondta: „Én pedig ennek a kétszeresét fogom nyújtani a ti előljáróitoknak, nemkü-

124 Theophülaktosz Szimokattész szerint a háború már az előző év (575) végén kezdődött. Mindenképp valószínű, hogy az 5. részletben ismertett hadmozdulatok még 575-re tehetők.

125 A szabiروk nomád népe a VI. század elejétől intézett időnként támadásokat a Kaukázus-vidék ellen; valószínűleg az avarok érkezése idején egy részük be is költözött ide. Nagyon érdekes kérdés, amit itt nincs elég hely megvitatni, hogy azonosíthatók-e a Bíborbanszületett Konstantin által a magyarokkal azonosított kaukázusi *szabartoi aszphaloi* néppel. Az alánok országa a Kaukázustól északra van (és eleve nem volt ellenséges a rómaiakkal, ld. 10. töredék), de elképzelhető, hogy egy töredékük a szabiروkhoz hasonlóan Albaniába költözött. Albania a Kelet-Kaukázus egy törpeállama, Ibériától keletre: a rómaiak arra tettek kísérletet, hogy mélyen Lazikén túl megvéssék lábukat a perzsa határterületen.

lönben nektek magatoknak.” Meg is örültek ennek a barbárok és úgy tűnt, hálát adnak a Hatalmasnak, amiért a rómaiak alattvalói lettek. Hírül adták azonban, hogy a szabir [nép] nemsokára elpártolt és keveset gondolva a túszokkal a perzsák oldalára állt. A caesar újra találkozáván a követekkel úgy tárgyalt, ahogy illett, és azt mondta, hogy akik átállanak hozzá önként, azokkal nagy jót tesz, akik pedig nem akarják önként, azok erőhatalom által jutnak a kezére.

6 (Exc. de Leg. Rom. 13)

Tiberius Caesar Bakkhosz fia Theodóroszt¹²⁶ küldte követségbe a perzsák királyához, látszatra, hogy köszönetet mondjon azért, hogy a rómaiak nagykövetét, Traianust igen nagyra becsülte, már-mint mikor nemrég fogadta az általa [vezetett] követséget. Régóta ez a szokás mindkét államnál, hogy a nagykövetek után más kisebb rangúakat küldenek a nagykövetek fogadása és az irántuk való jóindulat okán. Egyúttal rábízta, hogy beszélje meg, hogy teljesen készen áll rá – aszerint, ahogy már megállapodtak –, hogy a keleti határvidékre küldje a római tisztségviselőket, akik majd az általa [a király által] kiküldendő perzsa vezérekkel véleményt cserélnek a békéről és gondosan megvitatják a bizonytalan ügyeket.

Theodóroszt, mikor odaérkezett, és azokat, akiknek vezetniök kellett őt, a perzsák királya Darász városban hagyta, meg-

126 A *silentarius* tisztséget viselte. Epiphaniai János történetíró a római Armenia helytartójának nevezi, de ez valószínűtlen, feltehetőleg egyszerűen összetévesztette az ugyanitt szereplő másik Theodórosszal.

parancsolva, hogy érék utól ott a királyt, ahol megtudják, hogy tartózkodik, nehogy valamiféle késedelmet szenvedjen a követ-ségben szokásos dolgok elvégzésében. Egyszerre akart ugyanis részt venni a háborúban és fogadni a követséget: ugyanis úgy gondolta, ezzel nagyon meg fogja ijeszteni a rómaiakat. Ezért aztán folytatva útját az úgynevezett arresztoszok és mareptikoszok vidékén,¹²⁷ Perszarmeniába érkezett, miközben a rómaiak nem sejtették, hogy bizony ilyen gyorsan megérkezik. Ugyanis, bár a megelőző időkben a perzsák szokása az volt, hogy az augusztus nevet nyert hónap vége körül jelennek meg a perzsa Armeniában és akkor szervezik meg a háborút, ő ezt megelőzően odatalakodott. Így hát az történt, hogy a rómaiak egyszerre meglepve és késésbe kerülve az egész évben semmit nem tudtak időben végrehajtani. Mert össze sem gyülekezett a római hadsereg, csak a Kursz és Theodórosz <hadvezérek>¹²⁸ mellett való katonák, miután tudtukra adták, hogy neheztel és méltatlankodik a caesar, amiért Albaniába betörve nem űzték ki az összes szabirt és albanoszt, hanem a túszaikban bízván kivonultak, és ebből a tapasztalatból megtanulták (mivel a szabir [nép] azonnal fellázadt a rómaiak ellen), hogy nem a szükséges módon cselekedtek és figyelmen kívül hagyták, ami hasznukra lenne. Úgyhogy (nyilván

127 Talán Mardpetakan tartomány értendő alatta, a mai Van-tó és az Araxész folyó közt.

128 Ez természetesen nem a követ Theodórosz, hanem névrokona. Rőla bővebbet (legalábbis bizonyosat) nem tudunk. Kursz egy római zsoldban lévő hun vezér.

ezt megbánva) újra bevonultak Albaniába és követségre kényszerítették a szabirotkat és albanoszokat, családostul áttelepítve őket a Kürosz folyó innenső oldalára,¹²⁹ hogy a továbbiakban a római földön éljenek. Kursz tehát és Theodórosz történetesen még ezzel foglalatostkodtak. Utána, bár a caesar megparancsolta Iustinianusnak, a kelet hadvezérének,¹³⁰ hogy vonuljon át és legyen Armeniában, hogy ő vezethesse a háborút, mindazonáltal Iustinianus egyáltalán nem volt jelen, mivel ezt a caesar csak sokára parancsolta meg neki, és nem [kellő] időben az ügyek intézésére. Ráadásul mivel az arany szokásos szétosztása a keleti alakulatoknak sem időben történt, hanem bizony késlekedve, Khoszroész akadály és küzdelem nélkül vonult be Perszarmeniába, senki nem állt ellene, a Kis-Armenia adófizetői sem fogtak menekülésbe elhagyva a földjeiket, hanem még össze is hordták a seregnek, ami szükséglete volt. Mikor Khoszroész előrenyomult, a makrabandosok és tarannoszok vidékén élők egyáltalán nem várták meg, úgyhogy egyáltalán semmit, sem embert, sem igazállatot nem láttak. Ugyanis az egész földművesnépség elmenekült, mikor a harcias király közelített, és mindenütt arrafelé a

129 Tehát Albaniából Ibéria területére (ekkor éppen római kézen volt, ha ez nincs is kimondva). A Kürosz, a mai Kura folyó, az Araxésztől (ma: Araks, Aras) jóval északra folyik.

130 Iustinianus, Germanus fia (tehát Iustinus császár másodunokatestvére), patricius, korábban (572–573) Armeniában volt *magister militum*, de kegyvesztett lett, Tiberius nevezte ki újra a háború élére (*magister utriusque militiae per Orientem*), azonban 577-ben ő is leváltotta, a későbbi Mauricius császár lett az utóda.

vidék emberek híján maradt; sőt még mikor vadászni akart, sem tudott semminemű állatra akadni.

Eközben Bakkhosz fia Theodórosz eljutott hozzá, fogadta is az embert és valahogy nagyon szelíden eltársalgott vele: a caesart dicsérő szavakra méltatta, és azt mondta, hogy szeretné a békét vele és a jó kapcsolatot (mert nem ő volt az ellenségeskedésnek és a szerződés <megszegésének> az oka), Iustinus császárra ellenben rosszakat mondott. Utána haladt előre az úgynevezett Baszszianán át, és Theodórosz is követte; megrohanta a római Armeniát is Theodosziúpolisz¹³¹ felé, mikor már befejeződőben volt a tavasz, úgyhogy ugyanakkor történt, hogy a hírvivők érkeztek Büzantionba, akik jelezték, hogy a perzsák királya előre nem látható módon megjelent a római Armeniában és csaknem Theodosziúpoliszig előrehatolt, és az, hogy ő el is jutott oda.

Miután odaérkezett, tábort vert az Arabésszónnak nevezett vidéken, a várostól délre levő részen, a rómaiak serege pedig (mármint amennyi összegyülekezett) észak felé, az úgynevezett <...> részen tartózkodott,¹³² egy hegynék a lábánál. Mármost Khoszroész valamerre arra, Theodosziúpolisz felé, Theodórosz szeme előtt sorakoztatta fel a lovashaderejét rajokba [lokhosz] és phalanxokba osztva és rendezve, és maga is megmutatta, amint

131 Római Armenia fővárosa, a mai Erzurum. Az előbb említett térségek, ahol a hadjárat zajlott, mind Theodosziúpolisztól keletre, a Van-tó felé terültek el, Khoszroész tehát egyre nyugatabbra vonult a határtól.

132 Blockley emendációja a kéziratból hiányzó név pótlására legalábbis gyanús, én megtartom a hiányt.

átlovagolt, mintha nem is szándékosan [történnék], hogy még egészséges és erőtlől duzzad a teste. Gondolkozott rajta, hogy megostromolja Theodosziúpoliszt, mert a józan esze arra jutott, hogy másképp nem lesz képes a perzsa Armeniát és Ibériát visszaszerezni, ha a legerődítettebb római várost valahogy kezére nem kaparintja, és ha ott táborozik, Perszarmenia és Ibéria többi, háta mögött hagyott [részét] megmenti. Így tehát nem volt kétsége, hogy be kell vennie Theodosziúpoliszt. Mintegy sejtetve és futólag utalva rá, hogy mindenképp beveszi a várost, kérdezte Theodóroszt: melyik város tűnik inkább bevehetetlennek, Darász vagy talán Theodosziúpolisz? Ha már egy annyira nagyon erőset (Darászt értette alatta) lerombolt, mennyivel inkább hasonlíthatná hozzá a nem olyan erős Theodosziúpoliszt? Theodórosz valami nagyon szellemeset válaszolt erre, mondván: az a város bevehetetlen, amelyet az isten folyamatosan véd. A perzsák királya, még mielőtt elbocsátotta volna Theodóroszt, Theodosziúpolisz közelébe érven nagyon jól megfigyelte a várost, és hogy igazán fel van készülve a hadviselésre.

Miután közben egy s más történt, a perzsák királya elküldte Theodóroszt, hogy menjen Büzantionba, és levélben értésére adta a caesarnak, hogy ő is szívesen veszi a békét, és hogy ha mielőtt hadra kelt, megérkezett volna Theodórosz, nem is állt volna talán csatarendbe és nem indította volna meg haderejét, most azonban, miután már hadrendbe állt, dicstelennek tűnnék neki, hogy elbocsássa a sereget. Az emberek ugyanis vagy a haszon, vagy a dicsőség végett igyekeznek bármit tenni. Megígérte, hogy a házája visszatérve, kiküldi az arra alkalmas tisztviselőket a keleti

határvidékre, hogy tárgyalják meg a béke ügyét és állapotodjanak meg a kiküldendő római vezetőkkel. Ezt üzente tehát a caesarnak. Mikor Theodórosz nyomatékosan kérte, hogy álljon el a támadástól, úgy döntött, hogy rábólint, ha harminc napon belül üzenet érkezik hozzá, amelyet a caesar küld, elhatározva magát a szükséges dolgokban. Miután Theodórosz távozott, mivel rájött, hogy Theodosziupoliszt sem egy támadással nem lehetséges bevennie, sem pedig ostromzárral és -gépekkel sincs lehetősége hasznat hozó próbát tenni a védművekkel szemben (mert közben a római haderő is összegyűlne), otthagya Theodosziupoliszt.

19.

1 (Exc. de Leg. Rom. 14)

Tiberius Caesar uralmának második éve felé,¹³³ kevéssel azelőtt, hogy ezek történetek Khoszroésszal, újra követséget küldtek a rómaiak a türkökhöz, erre Valentinus kapott megbízatást. Ő a császári testőrök egyike volt. Miután tehát rábízták az ügyet, elindult a kísérelőivel, sőt még 106 türkkel együtt is. Akkor már hosszú ideje tartózkodtak Büzantion-szerte türkök, mindig más, akit a népükből küldtek. Néhányukat ugyanis Anankasztész hozta magával, aki követségbe érkezett volt oda, egyesek Eutükhiosszal vittek végbe útjukat a császárvárosba, mások már korábban éppen

133 576-ban. (Pontosabban, 575 december 7 után, de a türkökhöz aligha indult a tél kellős közepén a követ.)

ezzel a Valentinusszal érkeztek (mert Valentinus kétszer volt követségben a türköknél), mások Héródianossal, hasonlóképpen a kilikiai Paulossal is, úgyhogy mindezekből gyülekezett össze, a türköknek mondtak törzséből, 106 szkíta férfi: ezeket mind magával vive indult ki Valentinus a császári városból.¹³⁴

Gyorsjáratú teherhajókat használva Szinópén és Kherszónon keresztül (amely a napkelettel átelleni partra volt telepítve), nemkülönben Apatúrán és még Phuloin keresztül is, át a homokos <- - -> elstetett a Tauriké [= Krím] hegyei mellett, amelyek dél felé nyúlnak. Ezeken a mocsaras vizekkel körbevett síkságokon lovagoltak hát át a Valentinusszal levők¹³⁵ és sok más nádas és bo-

134 Az említett követek máshonnan ismeretlen emberek; a neve és a fogalmazás alapján Anankasztész a türkök követe lehetett, a többiek azonban feltehetőleg mind a császár küldöttei, akik visszaútkon hoztak magukkal türk kísérőket. Eszerint Zémarkhoszt is számítva ez már legalább a hatodik követség volt a türkökhöz! Nem tudjuk, mi volt ennek az oka, és további megválaszolatlan kérdés, miért tért most haza egyszerre százhat türk.

135 Az út teljesen más, mint Zémarkhosz útvonala, főleg mivel a legproblémásabb szakaszt, a perzsa birodalom mellett, tengeren kerüli ki. Szinópé (ma: Sinop) a Fekete-tenger déli partján, Trapezúsztól még jóval nyugatra; innen a tengert keresztül átszelve a római uralom alatt álló Kherszonészoszra (Krím) jutottak, illetve annak legfontosabb városába, amelyet szintén Kherszonészosznak, ill. röviden Kherszónnak hívtak (ma Szevasztopol). Ez valóban a nyugati parton van (bár Menandrosz ezt igen nyakatekerten fejezi ki). A Ptolemaiosz által Apatúrosznak nevezett hely pedig már a barbár földön (a Kubán-vidéken), a Krímtől keletre. Mivel azonban ezután (sajnos a szöveg hiányos) említi, hogy a Krím déli oldalán levő hegylánc mellett haladnak, valami az útvonalleírásban hibázik. Blockley gyanúja, hogy Apatúra elírás a Kherszontól északra, a Nyugat-Krímbe levő Eupatoria helyett, valószínűleg helyes. (Phúloi helye sajnos ismeretlen.) Ez esetben a Krím északi részén (valóban homokos és mocsaras

zótos, ráadásul vizes vidéket is bejártak, sőt, még az úgynevezett Akkagaszt is (ez egy asszony neve, aki a szküthák ottani területét vezette, akkoriban iktatta hatalomba Aganaiosz, aki az utiguroszok törzsén uralkodott), s mindent [egy szóval] elmondva, sok ösvényen és úttalan úton elidőzve jutottak oda, ahol épp voltak Turxanthosz hadijelvényei (ő pedig egy a türköknél levő vezérek közül).¹³⁶ Mert arrafelé mindent nyolc részre osztottak fel, akiknek osztályrészül jutott a türkök törzse élén állni, a türkök rangidős uralkodójának pedig a neve Arszipász.¹³⁷

Valentinus tehát megérkezett Turxanthoszhoz, aki történetesen a többi vezér előtt találkozott az odaérkezőkkel, aztán meghagyta nekik, hogy örvendjenek együtt a rómaiak caesarjával (mert azért érkezett oda, hogy a türkök törzsének előljáróihoz szóljon arról, hogy Tiberius már a caesari hatalomra emelkedett), ezenkívül hogy a barátság és a rómaiak és türkök közti korábbi

síkságokon át) jutottak a barbár földre, a Maeotist észak felől kerülve; az utigurok pedig e korban a Maeotis északi oldalán élhettek.

136 Turxanthosz Szilzipúlosz (Id. 14. jegyzet) kagán fia, mint később kiderül, Szilzipúlosz nemrég halt meg. (A követjárás oka alighanem éppen kapcsolatfelvétel az új uralkodókkal.) Világos azonban, hogy Turxanthosz nem az első ember a birodalomban, csak beosztott fejedelem (a név egyébként nem is személynév, hanem tisztségnév átírása görögre: *Türk-sad*).

137 Ő nem Szilzipúlosz utóda: később Menandrosz is leírja, hogy az Turxanthosz fivére, Tardú (Tarduš), aki atyjához hasonlóan az Aranyhegyen székel. (Az Aranyhegy neve itt Ektel, ami nyilvánvalóan íráshiba Ektag helyett.) Arszipász az egész birodalom fő kagánja, aki azonban a türk (és keleti) források szerint ekkor Tatpar. Az Arszipász név eredete nem világos, Moravcsik Gyula szerint = Arslan (oroszlán).

szerződések ne legyenek kevésbé szilárdak, amelyeket Szilzibúlosz és Iustinus császár kötöttek Zémarkhosz első odautazásakor, mikor Szilzibúlosz kinyilvánította, hogy a rómaiak barátja nem kevésbé neki is jóakarója, és az ellensége hasonlóképp [neki is az], és hogy azok maradjanak sértetlenül és félreállítatlanul. Mivel persze akkoriban a rómaiak a perzsákkal háborúztak, üdvözlésében Valentinus elmondta, hogy neki [= Turxanthosznak] is időben meg kell támadnia a perzsákat.

Mikor ezt adta hírül, Turxanthosz egyből [megfelelt]: „Hát szóval ti vagytok azok a rómaiak, akik tíz nyelvet használtok, de egyazon csalást?” És miközben beszélt, tíz ujját bedugta a szájába. Aztán újra megszólalt: „Amiképpen most itt a számban tíz ujj van, ugyanúgy használtok ti rómaiak is sok nyelvet; egyikkel engem csaptok be, a másikkal az én rabszolgáimat, a varkhónitákat, és egyszerre az összes népet a szavaitok tarkaságával és az elmétek ravaszságával alakoskodva és hízelegve semmibe veszitek, mintegy fejest taszítva a romlásba, nektek magatoknak pedig előteremtitek a hasznot. Hiszen csak ti magatok követek is hazugságba öltözve jöttetek hozzám, és aki titeket küldött, nem kevésbé csaló. Titeket azonnal és késedelem nélkül elintézek: mert a hazugság egy türk embernek idegen és népéhez nem illő dolog. A rajtatok uralkodó császár megfizeti nekem a büntetést, amint azt kell, aki hozzám barátságból fakadó szavakat szól, a varkhónitáknak pedig, a mi szolgálóinknak – ezen az avarokat értette –, akik elmenekültek uraiktól,

szerződő fele lett.¹³⁸ A varkhóniták, minthogy a türkök alattvalói, mikor akarom, eljönnek hozzám, és ha látják, hogy rájuk emelem a lovaglóostorom, a föld legmélyére menekülnek. Akik pedig ellenállnak nekünk, ahogy az természetes, nem kard élén öletnek meg, hanem inkább a lovaink patáival tiportatnak le és hangyák módjára pusztulnak. A varkhónitákról ebben biztosak lehettek.

Ti pedig, rómaiak, ugyan miért vezetitek az én követeimet a Kaukázuson át, mikor Büzantionba utaznak, nekem azt mondván, hogy nincs más ösvény, amelyen utazhatnak? Ezt azért cselekszitek meg, hogy elvessem azt, hogy az úttalan utakon át le-rohanjam a római birodalmat. Csakhogy én is nagyon pontosan tudom, merre van a Dnyeper folyó, sőt hogy hol folyik a Duna és hol a Hebrosz, ahonnan a mi rabszolganépünk, a varkhóniták is átkelt a római földre. Nem ismeretlen számomra a ti erőtök. Hiszen előttem nyitva áll az egész föld a nap első sugaraitól kezdve és a nyugat határával befejezve. Tekintsétek meg, nyomorultak, az alán törzseket, sőt az unigurok törzseit is, akik nagyon merészek lévén és a saját erejükben bízván ellenálltak a türkök legyőzhetlenségének: nem telt örömük a reményeikben. Ezért hát alánk vannak vetve és szolgák sorába számítanak.”

138 Az avarok eredetéről ld. 4,2 töredék. A rómaiakkal való szerződésük nem egyértelmű, hogy az 5,2 vagy a 15,2 töredékben említett megállapodás (az előbbi logikusabb, hogy érdekelje a türköket, viszont annak alapján az unigurokat az avarok verik le, itt viszont az unigurok már a türkök alattvalói: talán az azóta eltelt időben voltak türk hadjáratok az avarok és kényszer-szövetségeseik ellen. Hogy az alánok hódolnak a türköknek, az mindenestre már a 10. töredékből világossá vált.

Ekképpen hetvenkedett Turxanthosz, mert felfuvalkodott ember és olyan, aki élvezi a kérkedést. Valentinus pedig, miután meghallgatta, így beszélt: „Ha nem lenne nagyon súlyos és terhelő dolog, ó, türkök vezére, és minden halálnál pusztítóbb, hogy általad mi meghalunk, a rossz híred pedig él és körbejár minden emberek között, és ez az újításod, amelyet még soha nem cselekedtek, hogy követeket öltél meg, [nem] tenne majd világosan tanúságot – ami csak hallásra is félelmetes, tetteileg félelmetesebbnek fog bizonyulni –, azt kívánnám, hogy ma általad kard élen lássam meg a végét, miután egyrészt azt hallottam, hogy az én császárom a hazugságban leli örömét, másrészt hogy az ő követei hazudnak. Ezért hát nyomatékosan kérünk, hogy higgadtabban tekints ránk, mérsékelj haragodat, és a túl hirtelen indulatot szelídítsd az emberséggel, továbbá, hogy engedelmeskedj a követek általános jogának. Ugyanis a béke munkásai vagyunk és szent ügyek sáfárjai. Egyébként neked, aki apáid földjéből és boldogulásából részt kaptál, atyai barátaidat is el kell fogadnod és őket is mintegy atyai vagyonnak kell számítanod. Amikor a te atyád, Szilzibúlosz önként a mi államunk mellé állt, inkább az tetszett neki, hogy rómaibarát, mint hogy perzsabarát legyen. Megmaradtak tehát nálunk a ti atyátok ügyei mostanáig romlatlanul és szilárdan, és mi kitartunk amellett, hogy ezt a baráti érzést folytassuk. Nemkülönben szilárdan fog állni a ti dolgotok is, jól tudom: mert a leghelyesebb gondolkodásmód, amely odafordul azokhoz, akik közel vannak, és amely nem fordul el attól, ami illő, nem viselkedik hálátlanul a lelkület bizonytalan cserélődésével.”

Miután Valentinus így beszélt, Turxanthosz ezt mondta: „Miután ide jöttetek, rómaiak, és nagy bánatban találtatok (mert imént

halt meg az apám, Szilzibúlosz), végig kell hasítanotok az arcotokat kardotokkal, a nálunk a halottakért érvényben levő szokás szerint.”¹³⁹ Valentinus hát, és akik őt követték, rögtön saját törükkel végighasították önnön képüket. Akkor a gyász egyik napján négy megkötözött hun hadifoglyot odavezetve már elköltözött atyjához (a saját nyelvükön *dogiának* nevezik a halottakért való szertartást), szóval ezeket a nyomorultakat középre vezetve atyja lovaival együtt, barbár nyelven megparancsolta, hogy menjenek oda hírül vinni atyjának, Szilzibúlosznak, hogy neki mekkora <- - >

Miután Turxanthosz befejezte atyja temetését, sok más is megbeszélt Valentinusszal, aztán elküldte a türkök beljebb élő vezéreihez, és még a testvéréhez, akit Tardúnak neveztek, és az Ektel hegynél tartotta lakását (Ektel annyit tesz, aranyból való). Mikor tehát Valentinus elindult az Ektel hegy felé, Turxanthosz azzal fenyegetőzött, hogy bizony azonnal megostromolja a Boszporoszt. Úgyhogy mikor elkezdődött <- - > ő rögtön igen nagy türk haderővel elküldte Bókhanoszt, hogy kerítse hatalmába a Boszporoszt, bár már Anagaiosz arrafelé táborozott más türk¹⁴⁰ haderővel.

139 A halotti szertartás sokban hasonlít Attila temetési szertartásához, ahogy azt Priszkosz és Iordanes leírja.

140 Ezek valójában utigur segédcsoportok, hiszen Anagaiosz az utigurok vezetője. Bókhanosz (Buqan) viszont valóban türk lehetett. A szöveg sajnos hiányos, így nem tudjuk, hogyan és mikor kerítették hatalmukba a türkök a khersonészoszi Boszporoszt, azaz a mai kercsi szoros. Blockley érvelése, hogy még 575/576 telén, figyelmen kívül hagyja a lehetőséget, hogy a türkök is alkalmazhattak hajókat, és hogy Valentinus útja az Aranyhegyig és vissza igen hosszú ideig is tarthatott.

2 (Exc. de Leg. Rom. 14)

Miközben a várost és¹⁴¹ a Boszporoszt kézre kerítették, a rómaiak követei éppen a türköknél voltak, és onnantól nyilvánvalóvá lett, hogy a türkök háborút indítottak a rómaiak ellen. Ezért hát a küldötteket is, akik közt volt található Valentinus is, elfogatta Turxanthosz, sértegetve őket és gúnyolódva rajtuk, és egyébként is csúnyán bánt velük, majd így bocsátotta el őket.

20.

1 (Exc. de Leg. Gent. 23)

Míg a hadvezérek a perzsák Armeniáját pusztították, közben megjelent Nadóész, aki az úgynevezett kisebb követségbe volt kinevezve, Khoszroész küldte.¹⁴² Látszólag a Bakkhosz fia Theodórosz küldetésére hozott válaszüzenetet Khoszroésztól, valójában azt, hogy ő is teljesen készen áll, hogy a keleti határvidékre küldje a tisztviselőit, hogy mikor odaérnek, a rómaiaktól kiküldöttekkel fontolják meg és tekintsék át, hogyan kellene félretenni a fegyvereket, először azt vizsgálva meg, hogy ugyan melyik állam volt az oka az ötvenéves szerződés felbomlásának. Neki ezután nagyon szellemesen válaszolt a caesar, hogy miután történetesen a perzsák királya idősebb, ő maga meg még fiatal lévén és mintegy

141 Müller szövege alapján, szemben Niebuhr és Blockley emendációjával.

142 Mindezek 576-ban történtek, sikeres római ellentámadás után.

az ifjúkor csúcsán, Khoszroész fiának tűnhet, készen áll követni, amerre az vezeti, és akár a kardot választja, akár a békességet, a nyomában fog járni.

Miután a caesar Nadoészt ilyen szavakkal bocsátotta el, nem sokkal később maga is a keleti részre küldte azokat, akik majd a bizonytalan kérdéseket jól elrendezik, e végből találkozva a perzsák hadvezéreivel. A küldöttek Petrosz fia Theodórosz – aki azelőtt az udvari válogatott csapatnak volt a parancsnoka, és akkoriban a császárnak átengedett kincstár élén állt, amelyet a bőkezűségről a rómaiak nyelven neveztek el¹⁴³ (mert a bőkezűt a latinok *largus*nak nevezik) –, Ioánnész és Petrosz – ők ketten consuli méltósággal voltak megtisztelve¹⁴⁴ –, és mellettük Zacharias is, aki a császári orvosok sorába számított. Ezek a mezopotámiai Constantina városba¹⁴⁵ érkezve ott várták meg a Khoszroésztól Niszi-

143 *Comes sacrarum largitionum*, a IV. század elején létrehozott pénzügyi tisztség. Az úgynevezett *sacrae largitiones* eredeti funkciója a császári adakozások (*largitio*), valójában prémiumosztogatások biztosítása, illetve az ezt fedező adó (*chrysargyron*) fedezése, a VI. században azonban már ezt az adót nem szedték, Menandrosz tehát egy az ő korára már elavult címet magyaráz, teljesen helyesen. Theodórosz tisztségét nem csak innen ismerjük, hanem hivatali bélyegzőkön is fennmaradt neve, egyébként epheszoszi Jánostól tudjuk, hogy patriciusi rangot viselt, így ő volt a követség rangidőse.

144 Theophülaktosz Szimokattész szerint ők is patriciusok, ez tévedés lehet, epheszoszi János is a consuli, ill. senatori rangot említi. A tényleges diplomáciai tevékenységet nyilván a már tapasztalt, de rangban alattuk álló Zacharias orvos végezte.

145 A mai Viranşehir, Daráztól kevéssel nyugatra. Darász eleste után a határ legfontosabb pontja lett.

bisz és Darász környékére jövő Mebódész Szannakhoerügant,¹⁴⁶ akire bízta Khoszroész a béke kérdéseinek jóváhagyását. Ez idő alatt Khoszroész Aszterioszt is megölette, a császári döntőbírók egyikét (akiket *antigraphheus*znak [= ellenőr] is hívnak),¹⁴⁷ aki hadifogságban volt, mert rajtakapták, hogy titokban a rómaiak császárának írt, hogy rohanja meg a perzsákat, most ki vannak merülve.

Mikor Mebódész megérkezett a határvidékre, először valami versengés volt közte és a Theodórosszal és Zachariasszal levők közt azügyben, hol kell megszervezni a találkozót. A rómaiak ugyanis azt kívánták, hogy a Darász alá tartozó vidéken hozzák össze a gyűlést, mint ami az övékének számít, viszont a perzsák azt mondták, miután a város a háború joga alapján alájuk került, nem észszerűtlen, hogy a város körüli területek is hozzájuk sorolódjanak, és nem megfelelő ott találkozni, mivel nem számít határvidéknek. Ezek után, mivel úgy mindkét félnek jónak látszott, az úgynevezett Athraélónban találkoztak, velük együtt mindkét állam belföldi tisztviselői is, és ezután előterjesztették, amit csak úgy véltek, hogy bizonyára vádként emelhetnek egymás állama ellen, hogy az egyik a másik ellen jogtalan és istentelen dolgokat művelt, megsértette a szerződést és jogtalan háborút indított. Mi-

146 Ugyanaz a Mebódész, aki eddig is szerepelt, Szannakhoerügan (Sarnaxwëragān) melléknevét Theophülaktosz Szimokattész is említi Szarnakhorganész formában.

147 A két tisztség nem azonos. Aszteriosz valószínűleg a *iudex pedaneus* és *magister scrinii* tisztséget viselte.

után sok ilyen kifejezéssel dobálóztak mindkét részről, ahogy épp esett, és összevissza előjöttek a védekezések, mivel amint szokás, mindenki magát akarta a legjobb akaratúnak mutatni a saját államáért, végül először a rómaiak álltak elő nyilvános beszédre.

2 (Exc. de Leg. Gent. 24)

Mikor a követek találkoztak egy helyre gyűltek a két állam keleti határvidéken, hogy áttekintsék, hogyan kell megszilárdítani a békét, mindkét részről csiszolt és változatos kifejezésekkel dobálóztak, azt mondván és hallgatva, ami szükséges volt, időnként azt is, ami nem volt szükséges, és végül a követek elfogadták, hogy arról, ki az oka a szerződés megszegésének és ki nem, [egyszóval] az ilyenekről hallgatnak, és azt a megoldást keresik, amellyel a továbbiakban biztossá tehetik a béke ügyét, és a vitában álló államok letehetik a fegyvert. Mebódész rögtön azt mondta, hogy a korábbi szerződések szerint, amelyek Iustinianus imperator idején jöttek létre, a rómaiaknak évente meg kell fizetniük a perzsák államának a harmincezer aranyat, sőt lemondaniuk Perszarmeniáról és Ibériáról, és még azokat is, akik az elpártolás okozói voltak, át kell adniuk a perzsák királyának, hogy megfelelő büntetést alkalmazzon velük szemben. Mikor Mebódész ezeket feszegette, a rómaiak követi, amint a császártól parancsba volt adva nekik, rögtön azt mondták, hogy az még a béke [puszta] nevét sem vonja magával, ha a perzsák a továbbiakban valami hozzájárulás végett és mintegy az adó befizetésére remélik a rómaiakat tartani. Hiszen nem fogja az ilyesmit elfogadni a császár, hogy bármit a magából adjon, sem pedig, hogy nyilvánvalóan mint valami eladó

vagyont vásárolja meg a békét. Mert ha így lenne, az sem tartós, sem szilárd nem lenne. Tehát a rómaiak követői azt mondták, az ilyet először is vissza kell utasítaniok, és úgy kell megvizsgálniok, miképpen kell folytatni a béketárgyalást.

Emiatt a szőrszálhasogatás miatt újra mindkét részről sok szót vesztegettek, és kezdetben a perzsák nem akartak engedni, hanem amellet érveltek, hogy vagy elejétől fogva a harmincezer aranypénzt, vagy egy összegben valami nagyot kell fizetniök; végül Mebódész eldöntötte, hogy most megmutatja nekik a királyától való levelet, amely azt tartalmazta, hogy a caesar iránti barátság kedvéért elviseli, hogy fizetség nélkül, egyenlő alapon is erősítse meg a békét. Miután ezt elhíresztelték a császárvárosban, mindannyiuknak szárnyalt a reményük és úgy gondolták a tisztségviselők is és a többi néptömeg is, hogy már pihenni fognak a kardok és a legszilárdabban megáll a béke, miután a caesar is teljesen kész volt Perszarmeniáról, sőt még Ibériáról is lemondani a perzsák javára, nagyon pontosan tudva, hogy ettől a vidéktől megfosztva azok semmiképp nem hátrálnának meg, még akkor sem, ha a perzsák állama végleg lehanyatlik és kihal. A perszarmeniaiak nemzetségfőit azonban, sőt az ő nemzetségeikhez csatlakozottakat, és egyáltalán senkit, aki átpártolt a rómaiakhoz, nem fog kiadni, sőt azt mondta, másképp nem is fogja érvénybe léptetni a békét, ha nem lesz szabad a perszarmeniaiak és ibérek közül azoknak, akik akarják, a saját földjüket elhagyva a rómaiakéra hurcolkodni. Nem kevésbé nagy gondot fordított a caesar arra, amit Iustinus császár esküvel fogadott a perszarmeniaiaknak és az átállt ibéreknek. Ugyanis a császár

megesküdött volt, hogy amennyire lehetősége lesz rá, mindent meg fog mozgatni, hogy magát a szülőföldjüket is hatalmába kerítse, ha pedig végül semmiképp nem lesz képes a háborúban kitartani, az átállás okozóit és az ő vérrokonait, összefoglalólag mondva, aki csak a római állam része kíván lenni, semmiképp nem fogja kiadatni.

A perzsák királya úgy döntött, hogy beleegyezik abba, hogy a rómaiak elálljanak a perzsák Armeniájától és Ibériától, ő pedig engedélyt adjon, hogy ahová akarnak az ottani lakosok menni, <menjenek csak>, és úgy gondolom, nem észszerűtlenül. Tudta ugyanis, hogy nagyon keveset kivéve a hivatalban lévők közül, akik kezdték volt az elpártolást, a perszarmeniaiak és ibérek közt szinte senki nem fog idegenbe hurcolkodni, a szülőföld utáni vágy miatt, amely belegyökeredzett és hozzátartozik az emberi természethez: azonkívül egyben azt is remélte, hogy ha alábbhagy a háború, kellő időben elrendezi a perszarmeniai és ibériai ügyeket. Ugyanis ezek a vidékek mindent megteremtnek neki és nagyon sok adót is fizettek.

Így hát ezek miatt tetszett a perzsák királyának ezzel [a feltétellel] befejezni a háborút. A caesarban felmerült a gondolat – hogy a továbbiakban semmi ok ne maradjon a háborúra –, hogy Perszarmeniáért és Ibériáért cserébe kapja meg tőlük Darász városát. Legkevesbé a haszon végett, mert hát Darász városa másban nem hajt hasznot, mint hogy nagyon be van biztosítva és a rómaiak alá tartozó keleti vidék elé úgy nyúlik, mint valami védőbástya. Egyúttal a kudarcot is kívánva jóvátenni azzal, hogy a rómaiak visszakapják a sajátjukat, és egyetlen tuskóját sem akarva

hátrahagyni a háborúnak, elhatározta, hogy visszaszerzi Darászt vagy pénzért, vagy pedig valami más módon.

Arról, hogy egyenjogúsági alapon kell a békének megvalósulnia, mielőtt az armeniai háború eldőlni, döntés született és a perzsák beleegyeztek. Mikor már szinte készültek a perzsák Darászt is átengedni a rómaiaknak, vagy semmiért, vagy pedig nagyon kevés aranymennységért, és jól látható volt, hogy a rómaiak távoznak Perszarmeniából és Ibériából, miközben mindkét oldalról erről tárgyaltak a követek, megtörténtek az armeniai ütközettel összefüggő dolgok, amelyben a rómaiak nagyon szerencsétlenül jártak, és így a sok reményből jóval kevesebbhez sülyedtek le.¹⁴⁸ Ezért hát, mivel a perzsákat a siker felemelte, a királyuk azt mondta, hogy egyáltalán nem hallgat meg egy szót sem arról, hogy Darász városát átadja a rómaiaknak. Ő ugyanis megmakacsolta magát, hogy a háború általános joga szerint erőhatalommal vette el és szerezte meg Darászt, a rómaiak pedig a szerződést megszegve jelentek meg Perszarmeniában és Ibériában, ráadásul a perzsáktól elpártoló ottani lakosokat is befogadták. És ezután a barbár újra vakmerő és fennhéjázó lett, nagyon büszkélkedett a történetek miatt, fenyegetőzött, hogy a már fennálló fegyverszünet három évének vége előtt is fegyverekhez fog nyúlni, amelyen belül eldöntötték, hogy a keleten megőrzik a békét, és bizony épp a napkelet felé [eső] vidéken indítja meg a háborút, de előbb félreteszi az aranyat, amelyet ezért a fegyver-

148 577-ben Iustinianus, Germanus fia váratlanul vereséget szenvedett Tahn Kosrowtól.

nyugvásért adtak a rómaiak, mikor Zacharias orvos, aki ezt is rögzítette, jelen volt. Azt mondta, hogy vissza fogja adni a pénzt olyan mértékben, amennyit figyelmen kívül hagyott a három évből: aztán így kezdi újra a háborút.

Mikor tehát Mebódész ezt mint a perzsák királyának nézetét adta hírül, a rómaiak vezetői azt mondták, hogy a legkevésbé sem fogják megszegni a megállapodást; hiszen nem is egyeztek meg olyanban, hogy lehetséges akármelyik félnek, amelyik akarja, felbontania a szerződést, ha akár az egész arany, akár egy része visszajut ahhoz, aki adta. Ezekről azonban Mebódész és Zacharias titokban ketten ugyanott találkozva újra tárgyaltak, beszélgettek és megfogalmazták azt, amiről mindkét ember úgy gondolta, hogy azt kellene mondani; próbát tettek egymással, hogyan békülhetnének ki az államaik. Mebódész is igen erősen esküdözött, hogy a caesarnak a leghasznosabb módon kíván szolgálatára lenni, és nagyon segítőkész lenni a számára; Zacharias pedig [azt kérdezte], hogy vajon lehetséges volna-e teljes titokban, úgy, hogy senki se sejtse, Darász városáért egy bizonyos meghatározott [mennyeségű] aranyat átnyújtani. Zacharias ezeket, mivel a caesar bízta rá, nem nyíltan mondta, és nem is sejtette ezt meg senki más, csak Paulus fia Mauricius, aki nagyon jó szándékkal volt a caesar iránt, és az akkori időben arra volt kiszemelve, hogy a császári szavakat irányítsa; úgyhogy kétségtelenül a császári írnokok sem írták le az ezzel kapcsola-

tos dolgokat, mivel nagyon titkos volt, amit a caesar kitervelt.¹⁴⁹ Írt tehát Zachariasnak, hogy ha Mebódész rábólintana, hogy a perzsák királya váltságdíjat kapjon Darászáért, a caesar enged a rábeszélésének, hogy adja meg az összeget, méghozzá haladéknélkül. Mikor tehát Zacharias ha nem is nyíltan, de célozgatott erre Mebódésznek, az azt mondta, hogy ez ügyben semmit nem bízott rá a perzsák királya, nyilván nem is tűrné el egyáltalán, hogy anyagiakra cseréljék Darászt. Mindenesetre határozottan állította és esküvel tett hitet rá, hogy ha most végbemegy a szerződés, később, ha a caesar kéri, a perzsák királya meg fogja adni a várost, mint különleges ajándékot. Innentől világos volt, hogy nincs a római birodalom iránt szilárd jóindulattal, hanem távol van az igazságtól, amit mond, és azt akarja, hogy a rómaiak harc nélkül vonuljanak ki lassan Perszarmeniából és Ibériából, és csak a végén kérjék Darászt, a megígértekből pedig igen kevés lesz meg. Aztán a szándéknyilatkozatnak, amint ugye ezt a közkézen forgó [mondás] tartja, nincs hatálya, mint Szvánia ügyében is,

149 Rendkívül érdekes információ Menandrosz forrásairól: ha ugyanis a császári titkos utasítás az állami dokumentumokban sehol nem szerepelt, akkor Menandrosz vagy személyesen Zacharias orvostól értesült a tárgyalásokról, vagy pedig Mauricius, *akkor már mint császár*, látta el adatokkal. Ha az utóbbi eset az igaz, akkor Menandroszt gyakorlatilag udvari történetírónak minősíthetjük. Másfelől érdekes, hogy a caesar és Mauricius (aki eszerint ekkor már az ő különleges megbízottja – Menandrosz szokatlan kifejezését, hogy *irányítja a császári szavakat*, nehéz pontosan értelmezni, de úgy tűnik, ez a pozíció fontosabb egy titkárénál, ő önti végső formába a császár mondanivalóját) szinte összeesküvésszerűen irányítják a béketárgyalást, nyilván, mivel a caesar békésebb politikájának veszélyes ellenzéke volt Bizáncban.

amelyben régebben a zikh Petroszt csapta be.¹⁵⁰ Hasonlóképpen akart Mebódész is cselekedni. Miután látta, hogy Zacharias nagyon eszénél van, és neki nincs lehetősége félrevezetnie, másik irányba fordult, hogy valahogyan csellel rászedje a rómaiakat, mert egy ideig összejárt a Zacharias embereivel, és elhintette a reményt, hogy béke lesz, és hogy a perzsák királya beleegyezik abba, hogy átadja a rómaiaknak Darászt: úgy gondolta, hogy ezzel fogja kimeríteni a caesar felbuzdulását a háborúra.

Míg tehát ezek közepett telt az idő, és mindkét állam köve-
tei ezekkel a dolgokkal foglalkoztak, a keleti háború kérdésében bizonytalanság uralkodott; Tiberius Constantinus Caesar császárságának negyedik évében¹⁵¹ pedig Thrákiába betört a szlávok népe 100 ezer emberig, Thrákiát és sok mást kifosztani.

3 (Szuda ε962)

Menandrosz [mondja]: Tankhoszdró, Khoszroész hadvezére, nem elefántokat, parasztok gyülekezetét és más rémképeket gyűjtötte össze, amelyek alkalmasak hetvenkedésre, de semmiképp nem hatékonyak és komolyak, hanem a legharcképesebb és legjobban felfegyverzett, és – a hitvány tömeg ellenértékéül – a harci dolgokban félelmetes [embereket] választotta ki.¹⁵²

150 Ld. a 6,1. töredéket.

151 Tehát 577 december 7 – 578 december 7. közt valamikor. Lásd bővebben a 21. töredéket.

152 Bizonytalanul, de talán a Iustinianus feletti 577-es győzelemre vonatkozik.

4 (Exc. de Sent. 31)

Aki a győzelem reményében többre törekszik, és [így] latolgatja a bizonytalan fordulatok veszélyét, [annak a számára] a véleménye hibás döntés kiindulópontjává fog válni.

5 (Exc. de Sent. 32)

Az emberek nem csak maguk szenvednek jogtalanságot, hanem a barátaik elleni jogtalanságot is velük szenvedik, természetesen, mikor azok másoktól igazságtalanul szenvednek.

6 (Exc. de Sent. 33)

Nem azt tekintik úgy, hogy a jogszerűtől elmarad, aki cselszövés-sel válaszol, hanem az lesz a bajok oka, aki elsőnek szövi a csejt.

7 (Exc. de Sent. 34)

Az első helyért törtetés hiánya és az irigységtől való megszabadulás hozza össze a legjobb alkalmakat.

8 (Exc. de Sent. 35)

A boldogság nem valahogy magamagától özőnlik, hanem a való-di szerencsének a fáradozások a szülői: ezért valamiképp édesebb a fáradalmakból származó gyönyörűség.

21. (Exc. de Leg. Rom. 15)

Mikor a szklabénoszok [= szlávok] dúlták Hellaszt, és mindenfelől egymás hegyén-hátán veszedelmek tornyosultak föl, Tiberius, akinek semmiképp nem volt egyenértékű hadereje még az ellenség egyik csoportja ellen sem, nemhogy az egész ellen, és nyilván arra sem volt lehetősége, hogy háborúval szálljon szembe velük, mivelhogy a római haderők a keleti háborúkra voltak fenntartva, követet küldött Baianoszhoz, az avarok hadvezéréhez, aki akkoriban nem viszonyult ellenségesen a rómaiakhoz, hanem mindjárt Tiberius császárságának kezdetétől azt akarta, hogy a mi államunk jó viszonyban legyen vele. Ezért aztán őt beszélte rá, hogy indítson háborút a szlávok ellen, hogy azok, akik a rómaiak földjét pusztítják, inkább hagyják abba a római föld fosztogatását, mivel az otthoni bajok szólítják el őket és a hazai földnek akarnak segítségére lenni, ők pedig a hazájukért vállalják a veszélyt.

Mikor tehát a császár ilyen követséget küldött hozzá, Baianosz nem volt meggyőzhetetlen. Evégből hát Ióannészt küldte ki, aki ekkoriban épp a szigetek parancsnokságát töltötte be és ki volt jelölve az illür városok irányítására.¹⁵³ Ez Paionia [= Pannonia]¹⁵⁴

153 Feltehetőleg nem azonos a korábban említett Ióannésszal; máshonnan nem tudunk róla. Úgy tűnik, egyszerre két tisztséget töltött be, ezek hivatalos címe *praefectus praetorio Illyrici* és *quaestor exercitus*. Az utóbbi jogcímen felügyelte az égei szigeteket, és mivel Moesia és Scythia is alá tartozott, a dunai áthajóztatás is az ő feladata volt.

154 Pannonia neve helyett a Macedonia északi részén fekvő Paionia használata régi irodalmi toposz, tudunkkal Ovidiusig vezethető vissza (Epistulae ex

földjére érkezvén magát Baianoszt és az avarok haderejét átvitette a római területre, a barbár tömeget behajózva az úgynevezett hosszú uszályokra, és azt mondják, kb. 60 000 vértess lovast szállított római földre. Ezután végighaladva az illürok földjén, majd Szküthiába érkezvén készülődött újra átkelni a Dunán úgynevezett kétkormányműves hajókon. Miután partra szállt a folyó átelleni oldalán, azonnal felégette a szlávok falvait és kirabolta a földjüket, és mindent elhajtott és elvitt, míg az ottani barbárok közül senki nem mert a keze ügyébe kerülni, hanem a bozótba és az erdő fedezékébe menekültek.

Az avarok hadmozdulata a szlávok ellen egyáltalán nem csak a császár követi miatt <történt> és azért, mert Baianosz a rómaiaknak meg akart fizetni a kedvezésért, amiért a császár nagy jóindulatot mutatott iránta, hanem mert neki is nagyon gyűlöletesek voltak saját ellenségeskedésük okán. Ugyanis az avarok uralkodója elküldött Daurentioszhoz és mindazokhoz, akik hatalomban voltak [e] népnél, megparancsolva, hogy engedelmeskedjenek az avaroknak, és íratassanak össze adófizetésre. Dauritász¹⁵⁵ és a mellette lévő vezetők azt mondták: „Ugyan ki az, aki az emberek közé született, és a nap sugarain sütkérezik, aki a nálunk levő erőt alattvalóvá teheti? Mert mi szoktuk az idegen földet hatalmunkba venni, és nem

Ponto II 2,75). Ióannész feltehetőleg Sirmiumból intézkedett, más darabja Pannoniának ugyanis már nem volt római kézen; az áthajózás talán nem is a tulajdonképpeni Illyricumba történt (felesleges kerülni lett volna, Baján főereje aligha a Dunántúlon állomásozott), hanem a Dunán Moesiába.

155 Daurentiosz/Dauritász ugyanannak a szláv névnek rosszul sikerült görögösítése (talán a *dobr-* tőből).

mások a miénket.” Mivel a szlávok ilyen öntelten viselkedtek, az avarok sem különben folytatták a fennhéjázást, aztán ebből sértések és bántalmak lettek, és mivel barbárok lévén durva és pöffeszkedő gondolkodásuk volt, egymással szemben viszályra borzolódtak. A szlávok a saját haragjukat sem lévén képesek megzabolázni, a hozzájuk érkezett követeket megölték, amint – kétségkívül – Baianosznak másoktól tudomására jutott. Ezért hát Baianosz ezt régóta vádnak tekintette a szlávok ellen, irántuk való gyűlöletét titokban tartva és egyébként is bosszankodva, hogy nem lettek alattvalói, nemhogy ilyen gyászos dolgokat szenvedett általuk; mivel egyúttal kívánt a császárnak is kedvére tenni, és úgy is gondolta, hogy kincsekben gazdag vidékre talál, hiszen a szlávok régóta <dúlták> a rómaiak földjét, az övékét pedig senki más az összes népek közül soha...

22. (Exc. de Leg. Gent. 25)

A császár küldött Italiába aranyat bőségesen, mintegy háromezer fontnyit, amelyet bizonyos Pamphroniosz nevű ember, tisztségére nézve császári atya (= patricius) vitt el, aki akkortájt azért érkezett az ősi Rómából a császárvárosba, hogy kérelmet terjesszen elő a császárnak, hogy legyen segítségére a longobárdok betöréseitől szenvedő Italiának. A császár viszont, mivel neki minden a perzsa háború volt és egészen az nyomasztotta, nem volt képes sereget küldeni oda [= Italiába], és persze nem is tűnt úgy számára, hogy kelet és nyugat felé egyszerre hadat kelljen viselnie. Pusztán anyagiakat biztosított Pamphroniosznak avégből, hogy ha ez egyálta-

lán lehetséges lesz neki, a longobárdok népéből egyeseket meggyőzzön, akik haszonra lesnek, hogy álljanak át a rómaiakhoz az alattuk lévő haderővel, és részint ne háborgassák Italiát, részint keleten háborúba indulva a római birodalomnak segítsenek. De ha nem győzi meg a longobárdokat, amint ez valószínű, menjen a másik irányba, és a frank hadvezérek közül egyeseket tegyen szövetségesevé a pénz felajánlásával, és így tüntesse el és pusztítsa el a longobárdok haderejét.¹⁵⁶

23.

1 (Exc. de Leg. Rom. 16)

Mikor Traianus és Zacharias, a caesar orvosa tárgyaltak a szerződésről, akkor ha Traianus vagy Zacharias nem akartak beleegyezni az egyenként akárhogyan előhozott vagy a szerződésben le is írt [feltételekbe], amelyeket a perzsák követeltek, Mebódész rájuk parancsolt, hogy vagy hallgassanak, vagy csak egyezzenek bele a rendelkezésekbe, vagy pedig – fenyegetőzött – ezt az embert küldi ellenük, és miközben beszélt, megmutatta, hogy Tanakhoszró arrafelé állomásozik a keleti [terület] határán. Végül aztán rájuk is küldte, és számos falut és földet felégetett, mígnem a Traianusszal levők maguk mentek oda és vitték a szerződésben levő aranyat. Nyilván mikor Mebódész ilyen sértő bánásmóddal élt a rómaiak felé, hogy

¹⁵⁶ Feltehetőleg 577–578-as események. A longobárdok már tizedik éve vannak Italiában.

arra sem méltatta őket, hogy a béke váltságdíját a határpontra vigyék, hanem megparancsolta, hogy a rómaiak sértetlen juttassák el Niszibiszbe, és más tűrhetetlen dolgokkal is pöffeszkedett az arany átvételekor, végül Khoszroész abban reménykedett, hogy ha a békétárgyalásokkal nem törődve megragadja az alkalmat a támadásra, a rómaiak eljutnak odáig, hogy könyörögnek, vagy akár valami nagyot is megcselekszenek és a megrémült caesar teljesen lemond a perzsa Armeniáról, Ibériáról és az ottani vidékekről, többre becsülven a kelet pusztulását Perszarmenia és Ibéria átállásánál (egyúttal Khoszroész arról is tudomást szerzett, hogy a caesar nagyon nagy sereget készít elő, és már lószállító hajókat küld a keleti részekre). Kevéssel előbb, mint hogy a hároméves fegyverszünet lejárt volna¹⁵⁷ – talán negyven nappal – a darászi határtól Mezopotámiáig terjedő római föld ellen küldött egy körülbelül húszezres lovashadot, amelyből mintegy 12 000 volt pajzzsal felszerelt és lovasíjász perzsa, szaracén és szabir pedig <mintegy 6000, akiknek parancsnokul Mebódészt nevezte ki,> aki azt latolgatta a rómaiak vezetőivel, hogyan valósulhat meg a jó béke. Ez már a hetvenkedésével és szégyentelenségével nem csekély dicsőséget szerzett Khoszroésznek, aki nem habozott a megállapodást is ilyen orcátlanul megszakítani, még hozzá mikor kevés nap lefutása elég lett volna a végéig; ráadásul [úgy], hogy, mintegy gúnyt űzve a rómaiakból, ugyanazt az embert nevezte ki, hogy a béke kérdéseiről tárgyaljon a határvi-

157 578 kora nyarán, hiszen a hároméves fegyverszünet 575 közepén jött létre. A megelőző mondatok visszaemlékezés az azt létrehozó 575-ös tárgyalásokra.

déken, és egyúttal épp azon a vidéken, úgyszólván ugyanazokban a napokban a háború, a zűrzavar és a megállapodás megsértésének felelőséül. Tehát ezt a Mebódészt, tervének irányítóját, teljes hatalommal felszerelve kiküldte, és vele Szapóészt, Meairanosz fiát, aki nem közönséges férfiú dicsőségét szerezte meg magának.

2 (Szuda μ 294)

Őt [Mauriciust] Tiberius Caesar nevezte ki a keleti részek hadvezérének.¹⁵⁸ Ez a Mauricius nem a harcban és küzdelmekben nevelkedett, de mégis okos, józan és fegyelmezett volt, aki egyesítette magában a két egymással ellentétes tulajdonságot, a gondolkodás magasztosságát és a szelídséget, minden fennhéjázástól és gögtől ment volt. Mauriciust, aki ilyenfajta ember volt, a közügyek intézése, amelyekbe bevonódott, a tapasztalat révén valamiképpen még kiválóbb embernek mutatta.

3 (Szuda α 3080)

Menandrosz [azt mondja]: ugyanis a rómaiak azelőtt nem sáncolták el magukat, és még a hozzáértésük sem volt meg egyáltalán az ilyenhez azelőtt, hogy Mauricius, Paulus fia vezette a keleti

158 Mauricius komoly katonai karrierje 577-ben kezdődött, amikor (Iustinianus veresége után) a *magister utriusque militiae per Orientem* tisztséget kapta meg. Menandrosz bár hivatalból hízeleg a császárnak, lényegében nem tódít, amikor Mauriciusnak tulajdonítja a keleti hadjárat sikereit, és a sereg megelőző demoralizálódását Iustinianusnak, beleértve azt is, hogy az „adófizetőikkel”, tehát az arméniai helyi lakossággal szembeni erőszak is megrendítette a pozícióit. Az utóbbit epheszoszi János is részletesen leírja.

hadjáratot. Miután pedig ő kapta meg a vezérséget, amely a császárságra vivő útra vezette, ezt a könnyelműségből semmibe vett dolgot visszahelyezte oda, ahol kellett. Ugyanis mivel a rómaiak nem akarták, ez a dolog feledésbe is sülyedt. Hiszen a fáradalom ellensége a hanyagságnak.

4 (Exc. de Sent. 36)

Szokás szerint, mielőtt Mauricius vezette a sereget, az adófizetőkkel szembeni jogtalanságok meggyengítették a rómaiakat. Ezért hát és egyfajta isteni büntetésből nem teljesült, amit határoztak, hanem még az ellenkezőjére is fordult. Mert az istenség valahogy szereti akkor tölteni ki a büntetést a jogtalanul cselekvőkre, mikor semmit nem is sejtene, hogy a beteljesedő dolgok kiszámíthatatlanságától inkább kijózanodjanak.

5 (Exc. de Leg. Gent. 26)

A médek, félve a rómaiak betörésétől a perzsák országába, amely majdnem megtörténőben volt, és visszatérve az úgynevezett Thaunnariosz-erődhöz, amely híján maradt a római segédcsapatoknak, azt maguknak birtokba vették, és hazatértek, egyáltalán semmit sem szerezve meg maguknak, ami megérte volna a szerződés szégyentelen megszegését, sőt még nem is nagyon ártottak a rómaiaknak, ahogy kezdetben feltételezték róluk.

6 (Exc. de Leg. Gent. 27)

Takhoszdró maga is biztos tudomást szerzett Khoszroész tervéről, hogy Mebódész felbuzdította rá, hogy ne várja meg a végét a

hároméves fegyverszünetnek, amely keletszerte rögzítve volt, és hogy így egyértelműen eldöntötte, hogy ő, Mebódész és Mairanosz fia Szapóész támadja meg a római birodalom keleti részét. [Ezután Takhoszdró], akár megparancsolta neki Khoszroész, akár önkényesen, magától gondolta így, kétségkívül mintegy második horgonyt kivette Kitharizontól elfordulva maga is a rómaiak keleti vidékei ellen sietett támadni Armeniából,¹⁵⁹ ott kétszeressé téve a zűrzavart.

7 (Exc. de Leg. Gent. 28)

Mikor a rómaiak Khlómarónt ostromolták, körben támadásokat intéztek, és ostromgépeket állítottak fel köréje, ráadásul aknákat ástak alulról, láthatatlanul, Binganész¹⁶⁰ Mauriciushoz küldte az erőd főpapját is (mert az arzanénéiek mind keresztyének voltak), az okból, hogy Krisztus szentélyeinek előljáróját a rómaiak, mivel ők is keresztyének, nyilván megbecsülésre méltónak fognak tartani, és utasította a szertartásvezetőt,¹⁶¹ hogy könyörödjön nekik,

159 Kitharizon a Van-tótól nyugatra, az Eufrátesz felső folyásánál van, tehát Mebódész Darászból Mezopotámiába tartó csapataitól elkülönülten, egy másik északabbi frontot nyitott. Mauricius azonban (mint a következő részletből is kiderül) ellentámadást tudott indítani Arzanénében (Armenia délnyugati tartománya, Szophéné és a Van-tó közt, amely gyakorlatilag a római-perzsa határra esik), a valamivel délebbi Khlómarónt ostromolta, és egy Aphumón nevű erődöt is elfoglalt.

160 Binganészt egyébként nem ismerjük, feltehető, hogy Arzanéné tartomány perzsa helytartója volt.

161 *Műsztagógosz*, misztériumvallás szertartásaiba bevezető pap. Ez a kifejezés keresztyén papra egyáltalán nem illik, de Menandrosz nagy igyekezetében,

hogy elvéve, amennyi aranyuk-ezüstjük csak van, távozzanak el és tovább ne fáradozzanak. Hiszen amíg Binganész a napot látja, akik Khlómarónban vannak, sose fogják megadni magukat a rómaiaknak, és az ostromban ott lesz az ott maradó keresztyének elpusztuló tömege; a rómaiak istennel szemben lesznek tiszteletlenek, ha ok nélkül nem veszik figyelembe a benn veszőket. Ezeket jelentette ki Binganész.

Mauricius sok csábító dolgot megtárgyalt a pappal és a vele levőkkel, akik könyörögni jöttek, és miután megkapta a paptól jóindulatának bizonyosságát, meghagyta, hogy adja hírül Binganésznek: ha megadná magát a rómaiaknak, nagyobb megbecsülésben fogják részesíteni a rómaiak, mint amekkorában most áll a perzsáknál, és kétszeres vagyonnak meg más lehetőségeknek is a birtokosa lesz. Még mást is mondott, ami csak vonzó volt, így küldte vissza a papot és a társait, hogy jelenjenek meg az erődben. De mivel Binganész nagyon becsületesen viselkedett a perzsák királya iránt és annak az állama iránt, és ráadásul még bízott is a vidékben, legkevésbé sem tartotta nyitva a fülét Mauricius hatalmas ígéreteinek, barbár létére nem rugaszkodott el attól, ami helyes, és kezdettől való szolgálatát többre becsülendőnek gondolta a vagyonnál. Újra elküldte tehát Mauriciushoz az isten szolgálatának szentelt dolgokat, mosdótálakat, kelyheket és mást, amik a legértékesebb edé-

hogy csak klasszikus ókori szavakat használjon, a keresztyén szakkifejezéseket mindig újabb és újabb formulákkal igyekszik helyettesíteni; általában ezek értelmezhetők, így a „főpap” értelemszerűen püspök, de a *müsztagogoszt* csak a szöveg egésze alapján lehet beazonosítani.

nyek voltak, nyilvánvalóan mintegy esdekelve, hogy az erőd vált-ságdíjaként fogadja el ezeket és oldja fel az ostromzárat. Hanem a hadvezér, miután mindezt megtekintette, nem fogadta el, ámbar nagyon értékesek voltak, mert azt mondta, hogy nem azért jött, hogy a szentélyeket kifossa, és nem hogy Krisztus ellen harcoljon, hanem hogy Krisztus mellett viseljen háborút és inkább megsza-badítsa a vele egy hitűeket a nem helyesen hívő perzsák alól. Miután bizalmasan megmondta a papnak, amit kellett, újra megen-gedte, hogy belül kerüljön az erődbe. Amint pedig végül a barbár pap visszatért, és nem adott hangot semmi olyannak, ami egyenes gondolkodásra [vall], ellenben rajtakapták, hogy a perzsák [érde-kéhez] ragaszkodik, lefogatta őt is és a vele levőket is, majd pedig a hadvezér parancsára a rómaiak folytatták az ostromot.

8 (Exc. de Leg. Rom. 17)

Tiberius másvalamit is hozzátett ahhoz, amit már elhatározott, mégpedig az istennek nagyon kedves dolgot: mert a rómaiaknál fogságban levő perzsák közül sokat, leginkább a hivatalt betöltő-
ket, akik közül néhányan a királyi nemzetséghez tartoztak, aján-dékképpen elküldött Khosroészhoz.¹⁶² Aztán mindezekre még elküldte újra Zachariast, a császári orvost, mint aki sokszor igen hasznosan és becsületesen segített az e háború során volt követ-ségekben. Tehát ezt az embert az úgynevezett *ex praefectis* [prae-fectusi jogkörű] tisztséggel felékesítve újra kinevezte és kiküldte

162 Zónarász szerint az összes Konstantinápolyban levő perzsa foglyot. Ez Ti-berius egyeduralkodóvá válásakor történt (578).

követségbe (mivelhogy hát maga Zacharias hajtotta, hogy legyen meg ez a követség), és vele egy bizonyos Theodóroszt, a császári testőrök egyikét, egyben a hadvezér tisztségét is ráruházva.¹⁶³ Ezt a két embert kiválasztva elküldte Khoszroészhoz, hogy legyenek követei, és mértékletességgel teli üzenetet írt. A levél értelme [ez volt]: „Én akarom is a békét és örömmel is fogadom, mint isteni adományt, és mintegy természettől érkezik hozzám a teirántad való barátság ügye. Ennélfogva készen állok rá, hogy lemondjak az egész Perszarmeniáról és Ibériáról, de nyilván nem a nekem engedelmességni kívánó armeniai perzsákról és ibéerekről. Átadom az Aphumón erődöt is és Arzanénéről is lemondok a javatokra, ha ezekért egyedül Darászt megkapom tőletek.” Ezt üzenté Khoszroésznek Tiberius imperator, megengedve Zachariasnak és Theodórosznak, hogy a legnagyobb követek jogkörét bírják, és ahogyan lehetséges lesz, kössenek békét.

Ezek után a két kiküldött ember még csak belefogott az útba, így volt lehetséges, hogy Khoszroész, a perzsák királya is megremülve attól, amik történtek, őket megelőzve küldött követet a rómaiak imperatorához. Mikor már a tél kezdődött, megérkezett a perzsa férfi, aki ki volt nevezve követnek, név szerint Pherogdathész, maga sem kevésbé emberbaráti szavakat hozván levelében a perzsák királyá-

163 Theodórosz nyilván nem jelentős vezető, aki a követség céljából kapott mintegy tiszteletbeli *magister militum* címet. Nem igazolható, de nem is kizárt, hogy azonos Bakkhosz fia Theodórosszal (18. töredék). Zacharias új címe is csak rangemelés, nyilván mivel ezúttal a császár előkelőbb személyt nem küldött velük látszatvezetőnek, ugyanakkor Menandrosz írja is, hogy teljhatalmat kapott a tárgyalások vezetésére.

tól, amelyben ez állt megírva: „Ha úgy akarnál cselekedni, ahogy jogos, ó, rómaiak császára, helyesen tennéd, ha a Perszarmenia átállítását tanácsoló törzsfőket átadnád nekünk, hogy elszenvedjék büntetésüket, és a perzsák és rómaiak határán felakasztassanak; és megfizetnéd az ebből származó kárukat is a perzsáknak. Ha ezzel ellentétesen gondolod, legalább barátokhoz illően cselekedj: tudniillik mindkét állam vezetői újra találkozzanak a határon, hogy a béke ügyét, amennyire tudják, egymás közt elrendezzék; továbbá, hogy mindez kialakulhasson, legyen valami fegyvernyugvás.”

Így tehát Khoszroész levele is ismeretes lett; míg sok nap telt el a császárvárosban Tiberius császár és Pherogdathész perzsa követ nyilvános találkozásával, megírták a követségre elindult Zachariasnak és Theodórosznak, hogy töltsék az időt keleten, és ne nagyon tartsák sietősnek, hogy jelenlétüket feltárják a perzsák királyának, mielőtt a császárvárosból Pherogdathész perzsa követet el nem bocsátják. Miután nagyon sok tárgyalásba belekezdték és le is folytatták, Pherogdathészt a császár olyan [üzenettel] bocsátotta el, amelyet már azelőtt is megírt a római követek által. Nem látta jónak nagyon hosszú időre fegyverszünetet engedni a perzsáknak, mert azt mondta: annak, aki békét akar és nem cselelt tervez az idő bősége által gondoskodva a [had] felkészülésről, annak elég két vagy három hónapi átfutás is. Így hát ilyesmikkel távozott Pherogdathész Büzantionból.

9 (Exc. de Leg. Rom. 18)

A rómaiak és perzsák létrehozták volna a békét, ha nem költözött volna el Khoszroész az élők sorából és nem Khoszroész fia

Hormisdászt¹⁶⁴ koronázták volna meg a mitrával, aki gonosz ember volt. Én magam mindenesetre úgy vélem, hogy Zacharias és Theodórosz nem másképp utazott a perzsák földjére követségbe, hanem amint elhatározták, mikor még Khoszroész életben volt (mert még nem haladtak túl a szíriai földön), és semmit nem változtattak a követségen. Ez ügyben a császár is küldött nekik levelet, hogy fogjanak bele az útba ugyanabból a célból. [Mint írja,] tudomást szerzett ugyan eközben Khoszroész végéről, mégsem gondolkodik másképpen a fia felől sem, és készen áll, hogy a már Khoszroésznek megírt módon befejezze a háborút: sőt még a szabadon engedett hadifoglyokat is adják át a perzsák császárnak. Így tehát a rómaiak követei, akik előre jelezték [érkezésüket], nagy tisztesség és magasztalás közepette jutottak Niszibiszig, és a perzsák nagy csodaszamba vették a rómaiak emberségességét a hadifoglyokkal kapcsolatban.

Eközben Tiberius imperator újra kiküldte, mikor a tavasz kezdődött, Mauriciust a felkelő nap földjére, hogy türelmetlenül várja, mi lesz, és megparancsolta neki, hogy akármerre fordul is a perzsák királya, menjen elébe, és készüljön fel az események mindkét irányba fordulására. Ő pedig aszerint, ahogy a császárnak jónak látszott, keleten maradt várva, mit kell tennie. Mikor a követek előrementek a perzsák vidékére, és siettek meglátni a

164 IV. Hormisdász (Hormizd) 579–589 közt uralkodott. Nem egyedül Menandrosz tekinti őt, római elfogultsággal, „gonosz embernek”, erőszakos és hirtelenkedő uralma a hadi kudarcoknál még nagyobb belpolitikai problémákat okozott, míg végül meggyilkolták.

királyi trónra az imént fellépett uralkodót, úgy gondolván, hogy nagy tiszteletet fognak maguknak szerezni, sőt hogy abból, amire töreksenek, semmit nem fognak hiába kérni (mint akik ekkorra győzelem után a rómaiak császáranak szelíd és minden fennhéjázástól ment üzenetét hozzák magukkal, aki még nem is csak szavaiban, hanem inkább tettekben mutatja meg neki az emberiségességét azáltal, hogy ennyi hadifoglyot vezet vissza a perzsákhoz), szóval míg remélték, hogy kétség nélkül elérik ezeket, minden az ellenkező módon történt.

Először ugyanis az utazás közepén szembejött velük egy azok közül, akik a perzsáknál a királyi és állami ügyekben segédkeznek (akiket, ha valaki a latinok nyelvével akar élni, *a secretis*-nek nevezhet), és megkérdezte őket, mit akarnak, hova mennek és milyen üzenetet visznek. Neki azonban a Zacharias és Theodórosz körül levők úgy válaszoltak, hogy ezeket a perzsáknál levő *magisternek* (amint őt a rómaiak hívják) kell elmondaniok,¹⁶⁵ nem pedig neki. Ezt felelvén folytatták az utat. Erre jött másvalaki a perzsáktól, aki meghosszabbította az utazásukat és késleltette, tudatosan lassúsághoz folyamodva, és nem engedve, hogy előre jussanak. A kelleténél közelebbi úttállomásokat használt fel és túl kevés paraszangát [jártak be], mindig más vidéken járva körbe és bolyongva, és evvel előrejelezte nekik a legrosszabbat: az útköz-

165 Oszlopos Józsué szír történetíró szerint a *magisternek* a szászánida birodalomban az *astabed* cím felel meg; katonai és diplomáciai feladatokkal is megbízott tisztviselő volt. Az *a secretis* (tkp. titkár) tisztségét nem tudjuk határozottan azonosítani, jóval kisebb rang lehetett.

ben való tévelygéssel mutatta, hogy semmi jóindulat nincs benne vagy akár a követeket megillető tisztelet. Amit művelt, szántsándékkal és fáradsággal történt, hogy feltartóztassa őket, amennyi ideig lehetséges, s eközben teljes erővel végezzék a háború előkészületeit, halmozzák fel a készleteket és raktározzák el szinte kényszerrel Niszibisz és Darász városában, sőt a Tigris folyón túl és innen levő erődöket is töltsék meg maguknak élelemmel (mert történetesen sáska emésztette el az ottani termést és egyúttal a megelőző római betörés tette pusztává az egész arrafelé eső vidéket, és keserves éhség sújtott le az ottaniakra), mindehhez még katonákat is szedjenek, mivel a perzsák királya komolyan háborúra készült.

Miután ezt tervelték ki velük szemben, nagy nehezen, sok nap után nyílt lehetőségük a követeknek bejutni a királyi palotába. Miután először lakomáztak (látszólag szokás szerint), és átadták a császártól való levelet, sőt még a foglyokat is kiszolgáltatták, úgy távoztak onnét, hogy semmiféle jóindulatot nem tapasztaltak. Másnap a perzsák udvarmestere és Mebódész érdeklődtek a követség jogköre felől, és mikor ők megmondták, hogy azért jöttek, hogy a béke ügyében legyenek követek, amazok egyből meg sem hallgatták az erről való üzeneteiket, azt mondván, hogy semmi ilyen nincs rájuk bízva, hanem ha átadták az írást, át kell venniök a választ, és kétségkívül a lehető leggyorsabban eltávoznia a perzsa földről. Miután tehát nyilvánvalóvá tették az őket erre felhatalmazó parancsot, rövid idő alatt megértették, mi a római imperator levelének az értelme és a követség teljes célja, hogy fel van hatalmazva rá, hogy a háborúból származó gondokat kioltsa

és a harc tárgyául szolgáló Armeniát egészében harc nélkül átadja, és Arzanénéről is lemondjon a javukra, Darászért cserébe viszontszívességgül adva az Aphumón erődöt.

Újra fogadta hát őket a perzsák királya, de keménységhez folyamodva minden egyes emberségesen megírt [javaslatra] azt mondta, hogy semmiképpen nem fog lemondani Darászról, nem inkább, mint Niszibiszről vagy Szingaráról,¹⁶⁶ amelyeket – macskabódott – ugyanúgy a rómaiaktól birtokolnak a perzsák, és bizony nem fog semmit sem megkisebbiteni az atyja birtokából, hanem megőrzi úgy, ahogy ráhagyta. Azt mondta: „Khoszroész atyám, ha életben lenne, talán tett volna illet és Darászt átadta volna a rómaiaknak, mert ha valaki megszerzett valamit ráadásul, és ugyanazt eldobja, az úgy nem szégyen; de minden embernek egyformán becsületébe vágó az atyai javakat elhajítani.” Miután ezeket mondta, ismét Mebódész által tette nekik világossá: „Mire fel vannak olyan nagy önbizalommal, hogy tőlünk vissza óhajtják szerezni Darászt? Milyen háborúban győzedelmesek? Milyen diadalmi jelvényekkel büszkélkednek? Ugyan miben voltak a perzsáknál feljebbvalók? Csak Takhoszdró tapasztalatlanságába belefogódzva és őt mindig más vidékre vezetve, miután ő Armeniából Arzanénébe bolyongott és Arzanénéből Armeniába, tudták a rómaiak szabadon lerohanni a perzsa keletet; hát talán ezzel büszkélkednek és hetvenkednek, azt gondolván, hogy a mi

166 A hajlíthatatlanságot hangsúlyozó túlzó megjegyzés: Niszibiszt és Szingarát még 363-ban, több, mint kétszáz éve szereztek meg a perzsák. (Szingara a mai Szindzsár, Niszibisztől kevéssel délre Mezopotámiában.)

[államunk] alábbvaló sorsra jutott. Tudják meg tehát – mondta – a rómaiak, hogy másképp nem fogok belenyugodni a békébe, ha csak nem lesznek készek megadni mindazt a juttatást is, amit Iustinianustól kaptunk évente.

Miután Hormiszdász ezzel a göggel viselkedett, Zachariast és Theodóroszt alig bocsátotta el, bár már három hónapja ott töltöttek az időt és minden kellemetlenséget kipróbáltak. Mert történetesen még tiszta levegőt szívni, sőt kikandikálni a tető alól, ahol el voltak szállásolva, sem engedte meg nekik a követeknek biztosított őrség, és a házikó homályos volt, nem szellőző és a nyár időszakában rendkívül alkalmatlan, úgyhogy valójában börtönnek látszott. Az ilyen szörnyűségek által tönkretéve sokkal rosszkedvűbben bocsátották el őket újra a hazaútra, úgy bánva velük, hogy sem a szükségletekből nem adtak nekik elegendőt, húzták az időt, és hosszabbra nyújtották az útjukat, mert egy napi utat előre vezették őket, a következő napon egy más ösvényen ugyanoda vitték vissza, annyira eltöltve őket sok gyötrellemmel, hogy bizony mindegyik igen súlyos betegségbe esett, kítaszították őket a perzsa földről.

Mikor ez a hír elérkezett a rómaiak császárához (és minden várakozása ellenére következett be, mert soha nem gondolta, hogy a perzsák nem fogadják el a békét ilyen kicsiny és nagyon arányos [áron]), Mauriciusnak természetesen azt az üzenetet küldte, hogy a bevált módon fogjon a háborúba, és a továbbiakban azt fontolgatta, hogy ugyan bizony valahogy képes lehet-e segíteni tetteivel. Egyebekben nem volt rossz állapotban a sereg, mert hiszen az anyagiak elosztását is elrendezte volt.

10 (Exc. de Sent. 37)

Mikor már csatarendben állt az ellenséges sereg és a rómaiak seregének nagyságától félték, lesték az alkalmat, hogy [azok] valamerre szétszóródjanak és időt adjanak az ellenük való támadásra és károkozásra (egyesek úgy vélték, hogy akiket ellenállhatatlannak gondolnak, míg mind együtt vannak, azokat, ha az ellenséges területen szétváltak, könnyen elintézhetővé teszik) ...

11 (Exc. de Sent. 38)

Menandrosz történetíró mondja, a nyolcszáz fehér lóról szólva, melyeket Azarephthosz elfogott és diadalmenetben vitt: Ezeket azért mondtam, mert azt akarom bizonyítani, a meggondolatlanság és az elbizakodottság mekkora bajokat okoznak, és hogy az isten, mikor nem áll mellettünk, azt is az ellenkező irányba fordítja, aki úgy véli, hogy jó tervet alkot; és hogy nagyon keserves és képes az államot is elpusztítani az alattvalók tudatlansága. Mauricius ugyanis, a rómaiak hadvezére úgy vélte, hogy ő jó tervet készített, és amennyire lehetséges volt embernek, előrelátta a cselekedetek ismeretlen következményeit, de a többi hadvezér szabadossága miatt, hogy nem tartották be, amit mondott és parancsolt nekik, a római államot a legvégső veszedelembé sodorta. És nem csak a hadvezér által Dubion és Ibéria ellen küldött hadsereg járt szerencsétlenül (Mauricius pedig a bajoktól érintetlen maradt volna), hanem ő is a legvégső reménységéhez fordult, és mégis alig menekült meg.¹⁶⁷

167 E két esemény nehezen azonosítható; talán 23,10 579-es, 23,11 580-as hadműveletekre vonatkozik. Nem tudjuk azonosítani Azarephthosz (minden-

12 (Exc. de Sent. 39)

Ha késik az, amire számított valaki, az gondtalanná teszi azt, aki számított rá.¹⁶⁸

24. (Exc. de Leg. Gent. 29)

Csaknem egész Italiát felprédálták a longobárdok. Ezért hát a senatus tanácsából (a régi Rómából) egyeseket elküldtek Róma szentélyeinek elöljárójától való papokkal együtt, és megjelentek követségben az imperator előtt, hogy segítsen az ottani területeknek.¹⁶⁹ De mivel a perzsa háború Armeniában is és a keleti területeken is egy időben volt ezzel, és nem múlt, hanem inkább nagyobb nehézségeket okozva terjedt, ez nem engedte az imperatornak, hogy említésre méltó csapatot küldjön, még csak az ottani eseményekhez mért erőt sem. Mégis, a kéznél levő és lehetséges [emberekből] valami haderőt összeállított a császár és elküldte, és más fáradságot és gondot is fordított arra, hogy valahogy a longobárdok népének vezetői közül néhányat üdvözöljön, titokban ajándékokkal győzködve és nagy kegyeket ígér-

esetre egy perzsa vezér) történetét. Utána Mauricius 580-as Dubion (a mai Dvin, Armeniában) és Ibéria elleni hadjáratának kudarcáról van szó.

168 A mondat görögül is kétértelmű: nem tudjuk eldönteni, Menandrosz úgy értette-e, túlzottan hanyaggá teszi az embert, ha a dolog csak nem akar bekövetkezni, vagy úgy: megkönnyebbülést okoz neki a haladék.

169 Gyakorlatilag azonosíthatatlan esemény, talán még a 25. töredékben foglaltak előtti időből.

ve. A hatalmasok közül már a többség átpártolt a rómaiakhoz, elfogadva az imperator segélyét.

25.

1 (Exc. de Leg. Gent. 30)

Baianosz, az avarok kagánja semmiféle ürügyet vagy kifogást nem tudván megragadni, még azt sem tartotta érdemesnek, hogy valami hamis indítékot találjon ki a rómaiak ellen, hanem Targitoszt szokás szerint ebben az évben¹⁷⁰ is elküldte a császárhoz, hogy a kivetett pénzösszeget vigye el (évente 80 000 arany volt), és miután az a többi rakományt, amelyet a nyerevényből vásárolt, és az aranyat már birtokában tartva visszatért hozzá, a legszegyentelenebb és legbarbárabb módon azonnal megszegve a szerződéseket, amelyeket rögtön az elején megkötött volt Tiberiusszal, mihelyt a caesari tisztségbe lépett,¹⁷¹ teljes haderejével megindulva elérkezett a Száva folyóhoz Sirmium és Szingedón [= Singidunum]¹⁷² városa közt. Arra is vállalkozott, hogy híddal

¹⁷⁰ 579-ben.

¹⁷¹ Ha Menandrosz fogalmazása pontos, ezt a szerződést nem tudjuk azonosítani (574/575-ben kellett létrejönnie). A 15,5. töredékben ír Baján és a rómaiak megegyezéséről, de az még Tiberius caesarrá emelése előtt történt. A 21,1. töredékben egy szerződés utáni békeállapotot ír le, de nem derül ki, milyen és mikori szerződés alapján.

¹⁷² A mai Belgrád, Moesia első városa a Száva torkolata után. Igen fontos katonai központ.

zárja le a folyamat,¹⁷³ Sirmium városa ellen szöve terveit, azt meghódolásra akarván bírni. Félve azonban, hogy a Singidunumban állomásozó rómaiak megakadályozzák, gyanúval figyelve a hosszú idő óta meglévő tapasztalatukat és hozzáértésüket a folyami hajózásban, és azt akarva, hogy mielőtt terve nyilvánosságra bukkan, a vállalkozását már be is fejezhesse, sok erős hajót gyűjtött össze Felső-Pannonia-szerte a Dunára. Ugyan nem a hajóépítés mesterségének elvei szerint, de a rendelkezésére állókból hosszú hadihajókat ácsoltatott egybe, és azokra szállított sok gyalogost és evezőst, akik nem rendszer szerint, hanem barbár módon és szabálytalanul hasították evezőikkel a vizet. Maga pedig az avarok teljes seregével, a sirmiumi szigeten¹⁷⁴ át gyalog haladva jutott el a Száva folyóig.

173 A görög kifejezés, *gephüra*, hidat és töltést, gátat is jelent. Mivel Menandrosz következetesen ezt a kifejezést használja, a körülményekből kell megállapítani, milyen létesítményt emeltetett Baján. Az eseményekből úgy tűnik, tulajdonképpen egyik megoldás sem pontos, az építmény (amely feltehetőleg döntően fából, de legalábbis zsaluzásos technikával készült, hiszen többször ismétlődő megfogalmazása szerint *ácsoltatta*) a két műtárgy között valamiféle átmenetet képzett: a külvilág számára célja az volt, hogy áthaladást biztosítson a hadseregnek, valójában azonban erre egyáltalán nem használták, hanem arra, hogy a folyami hajózást megakadályozza, vagyis hídhoz szokatlanul sűrűn, majdnem összefüggően zárta el a medret, félig-meddig egy töltés funkcióit is ellátva.

174 Sirmium egyáltalán nincs szigeten, hanem a Duna és Száva közti nagy félszigeten. Mivel azonban ezt nyugatról csak keskeny úton lehet megközelíteni a Hiulca-mocsár és a Bacuntius-mocsár közt, könnyen szigetnek lehet tekinteni.

Mivel ezekben a városokban a rómaiak zavarba kerültek és megértették a vállalkozását, a singidunumi hadvezér, név szerint Széthosz, a kagánhoz küldetett és érdeklődött, hogy hát mit is akar, mikor szilárd béke és barátság áll fenn közte és a rómaiak közt, [miért] érkezett a Száva folyóhoz, egyben azt is megmondta, hogy nem fogja eltérni, hogy amaz megkísérelje híddal lezárni a folyót, miután ezzel az imperator egyáltalán nem bízta meg. [A kagán] azt mondta, ő nem azért akar hidat ácsoltatni, mert bármit tervezne a rómaiak ellen, egyébként a szklauénoszok [= szlávok] ellen indul hadba, és miután átkelt a Száván és felvonult a rómaiak földjére, lejjebb újra keresztül fog menni a Dunán, mivel a rómaiak imperatora az átkeléshez sok hajót szerel fel számára. Hiszen hát ezt már régebben is megtette a rómaiak császáranak kedvéért¹⁷⁵ és sok tízezer római földről való foglyot, akik a szlávoknál rabszolgasorban vannak, megszabadítva újra visszaadott a rómaiaknak. Most pedig, mondta, amazok megsértették, mert nem akarják megfizetni neki az akkor rájuk kivetett, minden évben [esedékes] adót, és az avarok hozzájuk küldött követeit is megölték, ezért jött a Szávához. Meghagyta Széthosznak, hogy fogadjon tőle követeket, akiket általa küld majd az imperatorhoz, akik azt fogják kérni, hogy készítse elő számára a hajókat a Dunán, mivel a szlávok ellen készül átkelni, és azt mondta, hogy készen áll arra, hogy megesküdjék az avaroknál és rómaiaknál

175 Valóban volt már példa hasonló hadmozdulatra római szövetségben, ld. 21. töredék. Az adófizetés megtagadása és a követek megölése annak a hadjáratnak volt az oka, itt tehát valószínűleg csak ürgy.

legnagyobbaknak tekintett esküvel, hogy semmiféle kárt nem tervez a rómaiak ellen vagy Sirmium város ellen, hanem a szlávok népe elleni hadjárat végett akarja a hidat ácsoltatni.

Ez sem magának Széthosznak, sem a Singidunumban levő rómaiaknak nem tűnt hihetőnek, azonban mivel úgy ítélték, hogy elegendő felszerelésük sincs és katonájuk is kevés áll rendelkezésre, nincs kéznél sok gyorshajó sem, minthogy ez a hadmozdulat hirtelen és előre nem látható módon történt, és mivel a kagán egyszerre kezdett fenyegetőzni és esküdözve tagadni [tervét], hogy ő a rómaiakkal megkötött szerződése mellett megmarad, a magával és a rómaiakkal szemben is ellenséges szlávok ellen vonultában nem fog tartózkodni a hídverés munkájától; ha pedig valaki a rómaiak közül egyetlen nyilat merészelne kilőni azokra, akik a hidat próbálják ácsolni, tudják meg, hogy ők maguk az okai a megállapodás felbomlásának, és onnantól, mint akik maguk támadták meg az avarok népét, nem panaszkodhatnak, akármit szenved majd a római birodalom tőlük. Mivel ettől tartottak, a singidunumiak felhívták, hogy tegye le az esküket. Ő pedig azonnal letette az avar esküformulákat is, kivonva kardját, és elátkozva magát és az avarok egész népét: ha azért akar hidat veretni a Szávára, mert a rómaiak ellen bármi cselt szőne, maga és az egész avar törzs kard élén pusztuljon el, az ég felettük és az ég felett lévő isten bocsásson le tüzet rájuk, a köröskörül lévő hegyek és erdők rogyjanak rájuk, és a kiáradott Száva folyó borítsa el őket. Miután a kagán barbár szokás szerint ilyen esküt tett, azt mondta: „Most a római esküket is le akarom tenni.” Egyúttal kérdezte tőlük, mit tekintenek hitet és tiszteletet érdemlőnek, amire ha valaki megesküdt, az isten

haragját nem kerülheti el, ha esküt szegne. Aki Singidunum városának főpapi tisztét töltötte be, rögvést <átnyújtotta> neki az isteni könyveket azok által, akik a követség tagjai közt átmentek.¹⁷⁶ Ő meg igen fortélyosan eltitkolva gondolatát fölkeltrónusáról, és persze hogy úgy tett, mint aki nagy félelemmel és tisztelettel veszi át, és a legbuzgóbban leborulva megesküdt arra az istenre, aki a szent iratokban álló ígéket mondotta, hogy semmit sem hazudott abban, amit mondott. Ezért aztán Széthosz fogadta a tőle jövő követeket és továbbküldte Tiberius imperator császári városába.

Míg a követek a császári városba vivő utat megjárták, és a császár mindezeket meghallandó volt, a kagán közben semmit nem késlekedve, teljes buzgalommal, az összes munkás kézzel – hogy úgy mondjam, az avarok teljes hadserege együtt fáradozván – verette a hidat a folyóra, azt akarván, hogy legyen <kész a híd>, mielőtt az imperator felismerve a szándékát minden lehetséges módon megkísérelné megakadályozni.

2 (Exc. de Leg. Gent. 31)

Mikor megérkeztek az avarok követei a császárvárosba és kérték az imperatort, hogy szerelje fel a hajókat a kagán és az avarok serege számára, amely a Dunán készül átkelni a szlávok ellen (mert a kagán már az iránta való barátságra szánta el magát és hidat is emeltet a Száva folyóra, és a szlávokat akarja kiirtani, neki és a rómaiaknak közös ellenségét), mihelyt ezt tudára adták, az impera-

¹⁷⁶ Tehát, az ógörögös körülírást mellőzve: a sirmiumi püspök eskette meg a Bibliára.

tor rögtön világosan megértette a kagán kísérletét és tervét, hogy Sirmium városát akarja bevenni, azért készíti a hidat, meg akarván akadályozni a készletek bevitelét, hogy éhséggel hódoltassa a várost (mert ő addig nem fektetett bele elégséges összeget, bízva az avarokkal fennálló békében), de seregnek híjával volt – nem is beszélek az avarok erejével szembeállíthatóról, hanem egyáltalán még egy kicsike sem állt rendelkezésére –, lévén minden szolgálatra alkalmas csapattest a perzsák elleni háborúban, Armeniában és Mezopotámiában foglalkoztatva. Úgy színlelte tehát, hogy nem ismeri fel a kagán szándékát, és azt mondta, hogy maga is azt akarja, hogy nekiinduljanak a szlávok ellen, akik sokat pusztítják a római birodalmat, de nem ez a vállalkozásra alkalmas idő az avaroknak, mert a türkök már Kherszón körül viselnek hadat és gyors értesülést fognak szerezni róla, ha netán átkelnek a Dunán; hanem az a jó, ha most várnak és elhalasztják a vállalkozást. Maga nem sok idő múlva meg fogja tudni a türkök szándékát, és még azt is, merre van a terveikben a támadás, és ezt tudtára fogja adni a kagánnak.

Nem került el az avarok követének figyelmét, hogy a császár ezt szándékosan agyalta ki, és hogy a türköktől való félelmet tartja eléjük, ezzel reméli visszatartani őket az elképzelésüktől. Úgy tett tehát, mint aki meg van győzve, és megígérte, hogy a kagán várni fog; közben ő volt az, aki mindig a leginkább buzdította és sürgette [a kagánt] a rómaiak elleni háborúra. Sok ajándékot is vitt magával azért, amit vállalt, úgy sietett el a császárvárosból; de az történt, hogy mikor az illűrök földjén utazott kevés római kísérvél, a vidéken keresztülszáguldó szlávok megölték.

Nem sok nap telt el, és hirtelen egy másik követ érkezett a császárvárosba, akit a kagán küldött, név szerint Szolakhosz. Ez mikor bebocsátásban részesült a császári palotába, már teljesen nyíltan és mezítlen arcátlansággal így szólt: „Ostoba dolognak tartom bizonygatni, hogy a Száva folyón a hídverés már megvalósult: mert a nyilvánvalót elmondani azok előtt, akik tudják, szégyen a beszélőre nézve. Semmilyen módja nincs, hogy a rómaiak segítsenek Sirmium városán, ezentúl sem étel, se semmilyen más segély nem hajózható be oda, hacsak nem érkezik oda a rómaiaknak akkora tömege, hogy erőhatalommal elűzzék az avar sereget és megbontsák a hidat. Semmiképp sem kellene tehát az imperatornak háborút indítania egyetlen hitvány város miatt, sőt fazék miatt (határozottan ezt a kifejezést használta) az avarok és az avarok kagánja ellen, hanem épségben evakuálni az összes ottani katonát és lakosságot, nemkülönben azt is, ami szállítható vagyonuk van, és a továbbiakban lemondani a pusztává és lecsupaszítottá lett városról a kagán javára. Fél ugyanis, hogy a rómaiak most azt színlelik, hogy megmaradnak a békeszerződés mellett, amíg a perzsák elleni háborút elsimítják, és miután elsimították, teljes seregükkel az avarok ellen indulnak, mivel ezt a várost nagyon alkalmas hídfőállásnak tartják ellenük, és nincs köztük sem nagy folyó, sem más terepakadállyal nincsenek elválasztva. Világos és teljesen nyilvánvaló, hogy nem az avarok javára épültek ilyesféle falak Sirmium város köré, mikor szilárd béke állt fenn az imperator és az avarok között.” Azt mondta hát: „A kagán örül ugyan a császár által minden évben neki küldött ajándékoknak, mert szép vagyon az arany is, ezüst is, selyemruha is, de mindezek-

nél megszerzésre érdemesebb és értékesebb a lélek, amely miatt ő aggódik és latolgatja, hogy az elmúlt időben erre a földre már belépett népek többségét a rómaiak ilyen ajándékokkal elcsábítva és idővel végül megtámadva végpusztulásba vitték, ezért nem áll el a tervétől, sem ajándékokért, sem ígéretékért, se semmi másért, míg Sirmium városát kezébe kerítve az egész sirmiumi szigetet nem nyeri el, ami igen méltó is, hogy neki jusson, mivel azelőtt a gepidák birtoka volt, azokat pedig háborúban levertek az avarok, úgyhogy innen fogva a szokás szerint a birtokuk is inkább neki és nem a rómaiaknak jár.”

Ez megzavarta az imperator elméjét, és rettentően haraggal és bánattal dúlta fel; amennyire képes volt, ő is az illő szavakkal élve válaszolt ekképpen: „Nem erővel, nem is keze vitészségével, nem is bölcsességével szedett rá bennünket a kagán, hanem a békét, a szerződéseket és istent gyalázva meg, akire megesküdött, ez mindenki előtt nyilvánvaló. Mégis úgy hiszem, a hitszegése semmi többet nem ér el neki, mert előbb jegyzem el vele a lányaim egyikét (akik ketten vannak), mint hogy önként átadjam Sirmium várost. Ha erőhatalommal elveszi, úgy míg azt várom, hogy az általa meggyalázott isten lesz a bosszuló, magam a legkevésbé sem készülök arra, hogy valaha bármit eldobjak a római államból.”

Ezekkel [a szavakkal] elbocsátva a követet nekikészült, hogy a rendelkezésére álló dolgokkal segítsen a városnak, és serege (mint előbb már mondtam) még gyér sem lévén, hadvezéreket, helytartókat és parancsnokokat küldött, egyeseket az illürok földjén, egyeseket Dalmatián át, hogy őrködjenek a város fölött.

26.

1 (Exc. de Leg. Rom. 19)

Tiberius arra készült, hogy befejezze a perzsák elleni háborút. Ennélfogva úgy látta jónak a császár, hogy újra küldje ki evégből Zachariast a rómaiak és perzsák határvidékére követségbe, akit már sokszor kinevezett ilyen szolgálatba. Az megérkezvén és nyilvánosságra hozván, miért tette utazását a perzsákhoz, ott a rendelkezésekre állt, a perzsák királya pedig kiküldte Andigant.¹⁷⁷ Ez az ember az ilyesmiben éles eszű volt és sok dologban jártas, amennyiben osztályrészéül jutott az idők során, igen hosszan, hogy nagy életkorával hitelesítse bölcsességét.

Miután találkoztak közel Darász városhoz, és velük együtt az ottani római és perzsa városok parancsnokai is, ezek mindkét részről felkészültek, hogy megbeszéljék, hogyan kellene véget vetni a háborúnak; a határvidéknek az úgynevezett *protectora* pedig (a rómaiaknál ez azt jelenti, hogy akit erre a méltóságra kiválasztottak, az császári testőr) előkészítette a sátrakat, amelyekben a két állam követei a mondottakat szándékozták áttekinteni, ugyanis ez a közfeladat kezdettől és régóta a *protectorra* volt bízva. Miután tehát ezeket a lakhelyeket előkészítették, és odaérkezett Andigan is, Zacharias is és a környező vidék vezetői is – Andigan Darászból indult a találkozásra, Zacharias pedig Mardiszból¹⁷⁸ –,

177 Ez 580–581-ben történt. Andigant bővebben nem ismerjük.

178 Darászhoz egész közel, csak a római oldalon (ma Mardin).

újra nagyjából ugyanazokkal az érvekkel éltek, amelyekkel az előző követségek során: a perzsák a rómaiaktól meg akarták kapni mindazt a fizetséget, amelyet hosszú időn át megszoktak, és ami-ben Iustinianus idejében megegyeztek, ráadásul még Darászt is birtokolni, a rómaiak pedig ellenkezőleg megmakacsolták magukat, hogy semmit nem fizetnek, még úgy sem, hogy valami áron megvásárolják a békét, viszont a perzsáktól vissza [akarták] szerezni Darászt, mindenestre ellentételként ígérve Perszarmeniát és Arzanénét, kivéve mindkét országnak a lakosai közül azokat, akik átálltak a római államhoz. Mint az természetes, sok beszédet felhoztak egy ekkora ügyben, és az a legkevésbé sem vezette őket a cselekvéshez, a két fél semmiképp sem jutott egyetértésre egymás közt; Andigan félrevezette Zachariast, aki gyanakodott, hogy a megállapodást nem tisztességesen szervezi, hanem teljesen előnytelenül a római birodalom számára; azt mondják, hogy így beszélt: „Emberek! Falak, kapuk és ami ilyesmi védelem [csak van], úgy lehet, képesek lesznek megvédeni a várost és az egész országot; azt viszont, milyen [helyzetben] találhatók azok, akiket ezek körülkerítene, <nem> könnyű eltávolítani. Mert a hír mindig leigazza a tetteket, és amiről úgy ítélnék meg, hogy rejtve van, azt is kiteszi a hallásnak nyilvánosan, a piacon, mint eladó árut annak, aki meg akarja venni. Ezért hát mi is tudjuk jól, hogy a római állam igen sokakkal áll szemben és sokfelé a világban forgatja fegyvereit, és erejében megoszlik csaknem minden barbár nemzetséggel szemben, és feltehetőleg a rómaiak tudják a mi államunkról, hogy most senki emberfiával nem áll háborúban, csak egyedül a rómaiakkal. Mivel tehát ti sok néppel harcoltok, mi pe-

dig csak veletek, szükségszerű, hogy a megegyezés is így jöjjön létre. A rómaiaknak is legyen bizonyos, hogy fennmaradnak, akár sok nép ellen küzdenek, akár csak a perzsák állama ellen, amint nekünk is bizonyos lesz, hogy győzünk, mivel nekünk senki más-sal, csak egyedül a rómaiakkal van viszályunk, és mivel csak egy és ugyanazon háborúra álltunk csatarendbe.”

Miután ezt mondta Andigan, azt mondják, Zacharias meghallván elmosolyodott és így szólalt meg: „Sok sikert neked, Andigan, aki perzsa létedre is tanúsítod a rómaiak vitézségét, és közben semmiképp nem sérted meg az igazságot. Mert ha nem lenne – amint mondod – lekötve a római haderő, a seregének nagy létszáma nem terjeszkedne a földkerekség sok népe felé, erejével gátat verne a tengerre és körbekerítené a szárazföldet úgy, hogy mindenütt jelen lenne és mindent körülvenne, mit gondolsz, mi történnék a perzsákkal, vagy mennyire tarthatnának ki ebben a háborúban? Hát én bizony úgy gondolom, a perzsákkal együtt pusztulna el még a nevük is, és csak annyit nyerne el, hogy sehol sem híresztelnék az emlékét.” Mikor Zacharias ezt elmondta, Andigan hallgatásával elárulta, hogy a beszédben legyőzték. Tehát ezeket tárgyalták meg ketten.

Eközben Takhoszdró, a perzsák hadvezére a perzsa sereggel a Niszbisz melletti, lovasságnak is alkalmas terepen táborozott a Mügdoniosz folyó mellett. Mauricius sáncok emelésébe kezdett a vele lévő haderővel az úgynevezett Monokartonban, Constantina város közvetlen közelében. Mármost a Monokarton körüli egész vidék vízben gazdag és lónevelésre való, és alkalmas a hadsereg táboroztatására. Ők így sáncolták körbe magukat.

Andigan, még mikor tartott a gyűlés, ijesztgetéssel és csalással is élt, azt sugallva Zachariasnak, hogy csak ő az, aki visszatartja Takhoszdrót attól, hogy az egész római földet megingassa. Történetesen, miközben tárgyalt, megjelent valaki azok közül a gyorslovasok közül, akik lovon, nagy sebességgel viszik az üzeneteket, azt színelve, hogy Takhoszdró küldte. Nos, ő Andigant félrevonván egy levelet adott kezébe, amelyben az volt hírül adva, persze mintha Takhoszdró írta volna, hogy nem tartható vissza a perzsa sereg, nagyon felbuzdult, és be is csapott a római földre. A levél ezeket hazudta, s a megírtakkal összhangban hazudott a por is, amely a hírvivőnek, mint aki épp most érkezik az utazásból, mesterségesen még a haján is bőven megült. Egyúttal Andigan is, míg beszélgetett, megjátszotta magát viselkedésével, és teste más mozgásával is olyannak mutatkozott, mint aki nem egyezik bele a harcba. Ezek után csatlakozva az összejövetelhez azt mondja Zachariasnak, hogy Takhoszdró zaklatta fel, és hogy azt jelentette neki, hogy a hadsereg lelkesedése ellenállhatatlan és megzabolázhatatlan, részint mert sok tízezerből áll a perzsa haderő, részint mert nagyon vágyakozik rá, hogy az egész római földet felperzselje, még hozzá azonnal. És hogyha a rómaiak azt választanák, hogy ahogyan a perzsák akarják, úgy rögzítik a szerződést, megtartóztatják magukat a fegyverektől, de ha nem akarják, meg fogja engedni neki, hogy haladéktalanul törjenek be a rómaiak keleti területeire, mert azok [a rómaiak] nem fognak ellenállni, ha csak a perzsa tömeg tegzeinek kopogását hallják. Egyébként is félnek az ő királyuknak a haragjától, hogy ennyi ideig halogatják a háborút.

Andigan tehát így, nagyon ravaszkodva és hetvenkedően is, szavai büszkélkedésével színlelte, hogy akarattal nem ereszti a háborút szabadjárá. Zacharias is megértette az elmondottak csalárdságát, és hogy a hetvenkedő beszéd a hazugságot takaró spanyolfal, és azt mondta: „Ó, Andigan, nem a csalásban mutatkozik meg az éles elme, hanem inkább [abban], ha a becsapott felismeri. Mert talán azt hiszed, hogy nem veszem észre, hogy koholmány, amit a perzsák művelnek és mondanak, és semmi más, mint látszat, árnyék és csalások, és hogy te magad rendezted ezt az egész színjátékot, azt tervezve, hogy meg fogod ijeszteni a rómaiakat? Megengedem, hogy csinálj, ahogy akarsz és tetszik neked. Ámde tudd jól: ennek a háborúnak a kezdetén a rómaiaknak nagyon súlyos dolognak tűnt a fegyverfogás, úgyhogy kétségtelenül könyörgéseket intéztünk hozzátok, hogy ne kényszerüljenek fegyvert ragadni, mert olyannyira nagyon a harciatlanságra hajlottak, hogy a perzsák Apameiáig vonulhattak, sőt bizony egészen Antiochiáig.¹⁷⁹ Bár ti sem lanyhultatok el [a harcban], amióta a rómaiak is kedvet kaptak a veszély tudatos vállalásához, úgy gondolom, a perzsák figyelmét nem kerüli el, hogy még magáig a határig sem voltak képesek vérveszteség nélkül eljutni. Most tehát, mivel a rómaiak pontosan kitanulták a háborút, vakmerőek vagyunk és jó reménységben, hogy ha Takhoszdró megindul, bizonyosan már a határon ellene szegül egy római dárda, nagyon jól kiköszörülve, és képes átszúrni a lágyékát. Így hát, mivel a rómaiak jól kiismerik a perzsák cseleit, tégy csak így.

179 A 373-as hadjáratban, ld. 17. töredék. Téves beállítás azonban, hogy a perzsák ezért nagy véráldozatra kényszerültek.

Miután ezeket és még sok mást elmondtak, azonban hiába (mert semmi haladás nem történt), Mauriciusszal Zacharias levélben közölte, hogy érkezzék a Constantina előtti síkságra, azért, hogy ott szervezze meg a harcot. Ugyanúgy Takhoszdró is megindította a perzsa seregeket, és odavezette a Constantina körüli vidékre.

2 (Exc. de Sent. 41)

A küzdelmek helyett egy laza életet választott, elébe helyezve a lenézett dolgot a nagyra becsültnek.

3 (Exc. de Sent. 42)

Nem a testi erőn, hanem a lélek bátorságán múlik a háborúban a döntő fordulat.

4 (Exc. de Sent. 43)

Egyetlen dolog sem visel akkora felelősséget a gondtalanság, a fényűzés és a pihenés [morális következményeiért], mint a veszedelmek és a fáradalmak. Mert a fáradalom mintegy a dicsőség tárháza lesz az addig megszerzett javak élvezetére, a kényelem pedig anélkül, hogy előtte a fáradalmak megnevelnék az embert, gonosz életre vezérel: magától az élettől is becstelenségben válik meg [úgy az ember].

5 (Exc. de Sent. 44)

Tankhoszdrót valaki halálos csapással sebezte meg. Nekem úgy tűnik, az ilyesmi nem észszerűtlenül történik, mert ezeket a sors

munkálja. Mert a túlzottan hírnevesek közül sokat sokszor a névtelenek döntenek le, és az emberi nemhez a természet rendje szerint kapcsolódik az ellentmondásosság.

6 (Exc. de Sent. 45)

Mauriciust, mikor a perzsák legyőzték, nagy bánat fogta el, mert akiken valami a reményeikkel ellentétben teljeseedik be, a cselekvés idején a túlélés szükséglete sodorja őket, de miután elszállt a tevékenység csúcspontja, tétlenségbe kerülve a továbbiakban nagyon leverten töltik idejüket, és a történeteket számbavéve a szerencsétlenségükön siránkoznak, és gyűlölik az életet. Mauricius tehát, miután a háború ellenkezőképpen végződött, mint ahogy remélte, és teljesen máshogy ütött ki, mint amire számított, akkor magát teljesen átadva a lelki fájdalmaknak és a kétségbeesésnek a bajok folyamatos áradatával szembetalálva magát, tanácstalan lett.

7 (Exc. de Sent. 46)

<Akkor odalépett> hozzá Kallisztratosz¹⁸⁰ és Zacharias, és buzdíto szavakkal próbálták az embert kivezetni a bánatból, míg [...] és az imperatort magát is [...]

¹⁸⁰ Kallisztratosz epheszoszi János szerint (*Egyháztörténet* 6,32) *Illyricum praefectus praetoriója*, aki Sirmium átadásáról is tárgyal az avarokkal. Menandrosz 27. töredéke azonban, amely erről szól, nem említi; így Kallisztratosz kiléte elég bizonytalan. Zacharias pedig, mint láthattuk, Mauricius régi bizalmi embere.

27.

1 (Exc. de Sent. 47)

Theognisz úgy találva, hogy a rómaiak kényelmesen töltik az időt azzal, hogy legnagyobb részt az imént kitanultak...

2 (Exc. de Leg. Gent. 32)

Theognisz, miután megjelent Casia és Carbonaria szigetein, és a megállapodásról való beszédeket mondtak neki, azt elfogadta.¹⁸¹ Mikor odaért Baianosz és leszállt a lóról, arany trónust állítottak fel neki, arra ült le, és két lenvászonból szereltek fel neki mintegy baldachint; és mintegy védelem gyanánt a mellkasa és arca elé pajzsokat tartottak, mert így a rómaiaknak nem volt lehetőségük váratlanul rája nyilazni. Nos, a Theognisszal levők odalépve és nem messze állva meg a helytől, ahol Baianosz ült, a megállapodásról tárgyaltak, a kérdéseket pedig hun tolmácsok tették érthetővé.¹⁸²

181 Sirmiumot az avarok hosszas ostrom után 582-ben foglalták el. A töredék az ezt megelőző tárgyalásokat és harcokat mutatja be 581–582-ben. A római Pannonia történetének ez a végső pontja máshonnan szinte ismeretlen, ezért a szereplőit és helyszíneit is nehéz azonosítani. Úgy tűnik, a legmagasabb rangú parancsnok Theognisz, nyilván *magister utriusque militiae per Illyricum* rangban; Szolomón, „Sirmium parancsnoka” (*dux*?) az alárendeltje volt. A tárgyalás helyszínéül szolgáló Casia és Carbonaria szigetek ismeretlenek. Feltehetőleg az avar–római határon vannak, így a legegyszerűbb feltételezés, hogy a Duna (esetleg a Száva) Singidunum körüli szigetei.

182 Értelemszerűen avar tolmácsokról lehet szó, a két nép nyelve lehetett szin-

Baianosz azt mondta, hogy a rómaiaknak át kell engedniök neki Sirmiumot harc nélkül, hiszen már a továbbiakban semmi eszközük nem maradt, hogy ne essék el a város; továbbá, hogy készletek hiányában hamarabb ki lesznek szolgáltatva, egyrészt mert mindkét irányból meg van gátolva a gabonabehozatal,¹⁸³ másrészt mert az avarok ereje nem lanyhul a harcban, míg kezére nem adják a várost. Egy tetszetős ürügyet is felhozott, miért akarja hatalmába keríteni a várost: hogy az avar hadseregéből való szökevények ne a rómaiaknak adják meg magukat, lévén a város közvetlen közelben.

Miután ezeket kifejtette neki, Theognisz azt felelte, hogy először is ő sem hátrál meg a harctól előbb, mintsem az avarok meghátrálnak, egyébként is, Baianosz ne remélje, hogy a rómaiakat olyannak találja, amilyennek csak kívánja. Miután ezeket és ilyeneket nyilatkoztattak ki, és semmiképp sem egyeztek meg a békében, Theognisz kifejezetten visszautasítva a megállapodást, azt mondta, hogy Baianosz távozzék és fegyverkezze fel a csa-

te ugyanaz vagy Menandrosz hihette így. A „hun” népnév nem archaizáló, ez nem lehet a szóhasználat oka; az pedig valószínűtlen, hogy Baján hajlandó lett volna az alávetett kutrigurok/utigurok nyelvén tárgyalni a sajátja helyett.

183 A Száván fel Singidunumból a híd által; a Száván le Siscia felől nem ennyire egyértelmű, hogyan. A 27,3 töredék említi a Dalmatiába vezető hidat, ez esetleg szolgálhat a Siscia felől való hajózás megakadályozására (ha egyáltalán voltak római hajók Sirmiumtól nyugatra, ami messze nem bizonyos), de lehet az ellenkezője is: Sisciából a Száva déli partján szárazföldi úton meglevő összeköttetés fenntartására, és akkor éppen ennek a hídnak a megszállása vágta el az összeköttetést.

tába vonulásra, mert ő másnap késlekedés nélkül kirobbantja az ütközetet. Ezek után elváltak.

3 (Exc. de Leg. Rom. 20)

Három napig szerveződött a rómaiak és avarok csatája, azalatt semmiféle római erő sem jelent meg a Dalmatiába vezető híd/töltés előtt, bár ez nagyon gyenge állapotban volt. Apszikh viszont és az alá tartozó avar erő, amely ott őrködött, előbb olyan megvetést mutattak a rómaiakkal szemben, hogy áthelyezték magukat a másik híd felé, és [így] egy másik haderőt adtak hozzá Baianosz erejéhez. Eközben a Sirmiumban <levőket> nagy éhség szorongatta, és már ocsmány ételekre is ráfanyalodtak amiatt, hogy kiürültek a készletek, és a Száván való átkelést is elgátalták volt, Szolomón pedig, aki akkor Sirmium parancsnoka volt, aránytalanul kitartott, hadművészetből viszont semmit nem mutatott fel. Mindezek mellé a városbeliek belefáradtak a bajokba, siráncoktak, mint akiknek a végső remény is kicsúszott [a kezükből], és vádaskodtak a római hadvezérekre.¹⁸⁴ Maga Theognisz is az emberhiány miatt gyötrődött. Amint ezeket Tiberius császár megtudta, mivel úgy ítélte meg, hogy inkább kell azt választani, hogy a lakosok tömege ne essék fogságba a várossal együtt, levélben adott parancsot Theognisznak, hogy megegyezéssel fejezze be a

184 Fennmaradt egy téglakarc a végső ostrom idejéből, amelyen egy városlakó fohászkodik megmenekülésért (CIGP 138). Sirmium bukásának ez a rövid és teljesen független forrása ennyit mond: „Krisztus uram, segítsd meg a várost, hárítsd el az avert, őrizd meg a római államot [Rómania] és aki ezt írja, ámen.”

háborút úgy, hogy az ott lakók egy tömegben kivonulhassanak, a sajátjukból semmit nem víve magukkal, csak az életüket és <ha> lehetséges, egyetlen köpenyt. Megegyeztek hát ilyen feltételekkel, és a háborús helyzet megnyugodott, amennyiben a rómaiak átadták az avaroknak a várost, az avarok pedig a rómaiaknak a városban lévő tömeget, mindazok nélkül, amik kinek-kinek a vagyonát alkották. A kagán azonkívül kívánta a három elmúlt esztendő[re járó] aranyat, amiből semmit nem kapott még meg a szokás szerint, mert azért szolgáltatták neki, hogy ne használjon fegyvert (a békepénz minden évben 80 000 arany körül volt), továbbá még egy valakit az alattvalói közül, aki átszökött a római államba – amint mondják –, miután szerelmi viszonyt kezdett Baianosz feleségével. Így hát világossá tette Theognisznak, hogy ki kell adnia a szökevényt: mert másképp látni sem hajlandó a megállapodást. Amaz erre kijelentette, hogy a rómaiak császáranak földje igen nagy, mérhetetlen, és megtalálhatatlan dolog egy azon bolyongó szökevény: lehetséges, hogy már pusztulásra is jutott. Erre Baianosz azt válaszolta, hogy a római hadvezérek esküdjenek meg, hogy kutatni fogják, és ha megtalálják a szökevényt, akkor semmiképp nem rejtik el, hanem mindenképpen kezére adják az avarok egyeduralkodójának; ha pedig már meghalt, úgy jelentik neki.

ISMERETLEN HELYRŐL VALÓ TÖREDÉKEK

28. (Szuda α32)

Menandrosz [mondja]: Elménk akkorá ostobaságra jutott, hogy az egyik fél inkább a másik fél felett, mint az ellenség felett kívánt győzelmet.

29. (Szuda α1998)

Menandrosz [mondja]: a hunok vezére így részesedett a legnagyobb nyugalomban, vagyis hogy meghalt.

30.

1 (Szuda 099)¹⁸⁵

Menandrosz [mondja]: Narszész, aki megszokta, hogy mindig legyőzi az ellenséget, valamiféle isteni harag miatt hanyatt-homlok megfutott.

2 (Szuda 8579)

Bár összehorzsolt testtel, elmenekült Narszészhoz.

3 (Szuda π2311)

És kiugorva a tömegből átment Narszészhoz, az pedig átölelte.

31.

1 (Szuda α4378)

Menandrosz is [mondja]: Amaz íját fordította a barbárra, nagyon jól célózva feszítette meg az íjat, és Kókhra¹⁸⁶ lőtte ki a nyilát.

185 A következő három töredék a mű elejéről származhat, Narszész (vö. 3. töredék) utolsó itáliai harcai (kb. 557–561) idejéből.

186 Nem tudjuk, ki Kókh. Theophülaktosz Szimokattésznál (VI 6,6) egy avar követ neve; bizonyára itt is egy avar férfi, de nem ugyanaz!

2 (Szuda ε3520)

A nyíl megelőzte, tátott száján érte és oda becsapódván fejeződött be a röpte. Kókh pedig egyből meghalt.

32. (Szuda α1322)

Menandrosz [mondja]: De a szerencse nem fújt rájuk kedvező szelet: mert nem vonultak vissza a rosszakaratúak. Továbbá: és ez a császár szemében nem tűnt kedvezőnek.

33.**1 (Szuda ε498)**

Bonus pedig, neki az elméje nem fordult sem oda nem illő, sem könnyelműbb irányba, hanem a megmeneküléséhez megfelelő gyorsaságot választotta.

2 (Szuda υ743)

Nagyzólv szavakkal élt, afféle hetvenkedő volt és barátságtalan. Bonus pedig szavaira egyáltalán nem nyugodott meg, hanem emlékeztetett a szküthiai csatára.¹⁸⁷

187 Bonus ld. 5., 12., 15. töredék. A szküthiai csatát nem tudjuk azonosítani, talán Scythia Minorban történt.

34. (Szuda ε962)

Továbbá: a legszilárdabban állni és védelmezni a várost.

35.

1 (Szuda ε2452)

Ióannészt küldte, hogy tegyen óvintézkedéseket, és tudja meg előre a barbárok elszabadulását.

2

Mikor az avarok ravasz tervének megfelelően ömlött a zápor, felhős volt a levegő és ráadásul még sötét is, a felderítők nem voltak képesek felismerni, hogy jön az ellenség.

36. (Szuda ε2031)

Menandrosz [mondja]: A parancsnok felmenve a hét domb egyikeire, barbár szavakkal hívta segítségül az isteneket, és gögös elbizakodottsággal hetvenkedett.

37. (Szuda η424)

A császár úgy látta jónak, hogy beérje azzal, ami megvan, és nem buzdul fel hiába; így a legjobb a háborúval foglalkozni és mindazzal, ami együtt jár a háborúval, minthogy ezekben semmi sem teljesen biztos és szilárd.

38. (Szuda κ2690)

A hidak [vagy: gátak] körül egy hegyesszögű háromszögű építmény, amely elől formáz háromszöget, melyet az utászok hullámtörőnek neveznek, és egy nagy hajó sarkantyújára hasonlít: az avarok kagánja ilyen ácsoltatott, hidat verve a folyón [vagy: elgátalva a folyót], és a dardaniai partra átvezetve a sereget.

39. (Szuda σ30)

A mellvédeket leszakították a lövések és a torony egész falát meggyengítette az erőbehatás. Menandrosz mondja.

40. (Szuda σ901)

Menandrosznál a *szpaliónok* hadigépezetek: ökörbőrökből hosszában összerakott és embermagasságú farönkökre függesztett

paravánok, amelyek alá bebújva a gyalogosok a bőrbe [rejtve] közelítik meg a falakat, s kőhasító és falbontó szerszámokat forgatva föld alatti tárnát készítenek, nekifeszülve és aláaknázva a fal egy részét, hogy ledönthessék, vagy valami más módon (az üregben belül lévén) e két dolog egyikét véghezviszik: vagy a földet meghasítva kerülnek belül a védőfalra, vagy pedig a váratot a ciszterna belsejébe átvezetve azt egyenesen kiürítik, az árok öblös üregébe lecsapolva a vizet.

41. (Szuda ϕ122)

Phasziszi válogatott alakulatok, ti. Phasziszból valók, [vannak] Menandrosznál.

42. (Szuda ϕ314)

Menandrosz [mondja]: Mivel közöttük a vezetésre kívánczóság miatt vitakedv alakult ki, a haderejük megoszlott.

43. (Szuda χ39)

Menandrosz is [mondja]: ugyanis sokan otthagya a sáncművet a vidéket fosztogatták.

UTÓSZÓ: MENANDROSZ PROTECTOR ÉS MŰVE

FEHÉR BENCE

Az ókori és középkor történetírók alighanem bátrabbak voltak, mint a maiak: legnagyobbjaik nem (csak) a régmúlt történetét írták meg, hanem a kortárs eseményekről való, egyszerre kutatóként és szemtanúként hiteles írásaik tették őket naggyá. Igaz ez Menandroszra is, a korabizánci kor neves történetírójára, aki az 582 utáni években, Mauricius (vagy görögösen: Maurikiosz) császár idején a VI. század második felének bizánci történetét írta meg, Iustinianus császár (527–565) utolsó éveitől legalábbis Mauricius trónraléptéig. Roppant sajnálatos, hogy a nagy lélegzetű műből csak rövid töredékek ismertek, ezért is e bizonytalanság

a kezdő- és végpontokat illetőleg. Maga Menandrosz úgy határozta meg művét: „összefoglalás Agathiász halálától”. Ez azonban, bár világos programot ad, kronológiailag nem egyértelmű. A műrinai Agathiász a VI. század másik nagy történetírója (aki viszont azon a ponton kezd, ahol a harmadik és világviszonylatban is legnagyobb, kaiszareiai Prokopiosz abbahagyta), és fennmaradt műve valóban Iustinianus öregkoráig jut el. És az is való igaz, hogy Agathiász minden bizonnyal haláláig írt (pontos évszámot nem tudunk, de a műből kiderül, hogy 579–582 közt halt meg). Többnyire feltételezik azonban, hogy a nem egészen teljes történeti mű utolsó, elveszett szakasza II. Iustinus (565–578) uralmának elejét is magában foglalta, ez esetben viszont részben átfedésben volt Menandrosszal. Talán úgy kell értenünk: Menandrosz Agathiász halála után szánta rá magát, hogy felvegye a történetírás fonalát?

Akárhogy is legyen az igazság, a program világos: Agathiász a példaadó személy, akit követ, Agathiász pedig a korszak legnagyobbját, Prokopioszt követte, tehát a végcél: a Római Birodalom (mert a VI. században mindenképp Római Birodalomnak nevezték és érezték magukat, bár Menandrosz a fővárost már Bizáncnak [Büzzantion] és nem Konstantinápolynak [Kónsztantinopolisz] nevezi) történetének folyamatos, hiteles kortársi megörökítése a kaiszareiai mester meghatározta színvonalon.

Ismét más kérdés, hogy ezt a színvonalat elérte-e. Agathiászt most nem tekintve, Menandrosz esetében sajnos több szempontból egyértelmű, hogy nem. Természetesen hiányzik Prokopiosz csodálatos kétarcúsága, amelyet nem szoktunk eléggé értékelni: a

mester volt olyan szellemes és a történelem mellett önmaga megírta az ellentörténelmet is, legalább titokban, halála utánra az utókorra: Iustinianus világhódítását és építkezéseit magasztaló *A háborúk története* c. nyolckötetes opusza és *Az építkezések* c. könyve mellé (magyarul sajnos még egyik sem jelent meg) a császárt támadó kis könyvecskéjét, amely magyarul *Titkos történet* címen jelent meg 1984-ben (Kapitánffy István fordításában), de eredeti görög címét (*Anekdotá*) inkább úgy lehetne lefordítani: *A kiadhatatlan*. Nem, Menandrosz nem volt ilyen független szellemű, ő Mauricius császárt és elődjét, Tiberiust egyoldalúan nagyszerű hősként szemléli. (Ebben egyébként van igazsága, mi is úgy látjuk, hogy e két császár nehéz időkben, áldozatos munkával még egyszer meg tudta őrizni és fellendíteni Konstantinápoly hatalmát.) Nehezen tudjuk megítélni, mennyire volt átfogó a mű, és mennyire tudta a fontos eseményt elválasztani a részletkérdéstől, hiszen csak válogatott, éspedig bizonyos szűk szempontok szerint válogatott részletek maradtak fenn belőle, mindazonáltal úgy tűnik, túl sokat foglalkozott a birodalom keleti felének utóbb kevésbé fontosnak bizonyult történéseivel, és jóval kevesebbet a központ és a nyugati területek ügyeivel. De alulmarad mint író is: fogalmazása sokkal kevésbé élvezhető, sokszor egyhangú, még a kevés töredékben is előfordul önisméltás. Ha Prokopioszt az ember hajlamos is a történelmi kutatástól függetlenül, az irodalmi élvezet kedvéért olvasni akár görögül, akár magyarul, Menandrosszal ezt aligha fogja megtenni. Pedig mindent megtett, amire képes volt: a korszakban érvényes szigorú klasszicizálás elvét igyekezett betartani, a VI. századi bizánci nyelv szavait, különösképpen az akkori modern kor

hivatalos kifejezéseit (amelyek jó része latin eredetű) teljesen elkerülni, helyettük néha olyan nyakatekert ókori körülírásokat használva, hogy találgatni kell: mire is gondolt. Nem tudta azonban ezt megtenni a mondatszerkesztésben, amely mindig ösztönesebb dolog, a hétköznapi nyelv töltelékzavaival, a túlképzett későgörög szószörnyetegerekkel. Ezért az olvasása a görög nyelvben jártas embernek is nehéz, és főleg elég lehangoló...

Menandrosz fordítójának nagy feloldandó dilemmája az, hogyan ültesse át magyarra a művet. Írjunk gördülékeny magyarsággal? Akkor óhatatlanul elvesz a szerző egyedisége, saját stílusa, és elvesz a tartalomból is ez-az, ami átfogalmazhatatlan árnyalat (vagy éppen a bizonytalan értelmű mondat eldöntött, egyértelmű és ezáltal félrevezető lesz). Vagy kövessük a szerző botladozását és írjunk vontatottan, pontosan és magyartalanul? Ez a fordító szívének fáj, hiszen senki nem szeret szándékosan magyartalan lenni, az olvasót pedig elriasztja és végül nem fogja elolvasni. Végül a két lehetőség közt valamilyen átmenetet kíséreltem meg megvalósítani, amely a kellemesnél bizonyosan vontatottabb és nehezebb, de igyekszik megőrizni a szerző által öntudatlanul néha beírt (akkor) modern, irodalom alatti kifejezések és a klasszikus panelok kontrasztjának néha adódó nyelvi humorát. Remélhetőleg a mű magyarul is Menandrosz lett, és nem valaki más, nem egy személytelen, saját stílus nélküli író műve; és ami nekünk magyaroknak még fontosabb, tartalmilag sem veszíti el a nehezen elkülöníthető árnyalatokat.

Itt vetődik fel a kérdés: miért fontos Menandrosz ma a világunknak, és miért fontos kifejezetten nekünk magyaroknak? Hiszen

nem ő az egyetlen, akitől ismerjük e korszak történetét. A töredékekben fennmaradt események közt viszonylag kevés azoknak a száma, amelyeket csak ő említ, a nagy többségét tárgyalják más, jobban ismert, hírnevesebb történetírók, kortársak és kortárs forrásokat már csak átdolgozó kései utódok egyaránt. A legtöbbit gyakorlatilag Menandrosszal egyidőben az egyháztörténész epheszoszi János és Euagriosz, az epiphaniai János – belőle sajnos szintén csak töredékek maradtak fenn –, a talán leghíresebb Theophülaktosz Szimokattész és a névtelen *Chronicon Paschale* kb. harminc évvel később – ez elvileg egyszerűen folytatta Menandroszt, de sok adata párhuzamos. Kevés Nyugatra vonatkozó adatát rendszerint ismeri, illetve a nyugati történelmet (természetesen) jóval bővebben és alaposabban bemutatja az egész kevéssele korábban alkotó Gregorius Turonensis (magyarosan: Tours-i Gergely), a kortárs biclarumi János, a következő században íródott ún. Fredegarius-krónika, a kétszáz évvel későbbi Paulus Diaconus. A kortárs források alapján (számunkra elveszetteket is felhasználva) számos jóval későbbi krónikaíró is egybefüggőben bemutatja a korszakot, mint a töredékes Menandrosz: a IX. század elején Theophanész, és tovább akár a XI–XII. századig, mint pl. Geórgiosz Kedrénosz vagy a szír Michael Syrus. A következő korszakokhoz képest valóságos bősége ez az elfogadható hitelességű történeti műveknek, és a sort még folytathatnók más szerzőkkel, akik legalább elszórtan adatokat hagynak ránk a korszakról, ha kevesebbet, ha kisebb hitelességgel is. Menandrosz szétszórt töredékei azonban valami mást tudnak, amivel kiválik kortársai közül.

Ezeknek a töredékeknek a fennmaradása legalább három-negyed részben nem véletlenszerű. A maradék negyedet jórészt a Szuda, a X. századi bizánci univerzális lexikon idézetei adják, amelyeket egyáltalán nem történelmi szempontok alapján szemeltek ki. Ez a gigászi terjedelmű lexikon, amelyet nem véletlenül forgat állandóan mindenki, aki az ókorral és a korabizánci korrall foglalkozik, elsősorban személyeket (főleg szerzőket!) és kifejezéseket magyaráz meg és illusztrál példával, rengeteg idézettel. Ezért őrizte meg Menandrosz önéletrajzi kitérőjét, és elsősorban azért idézi sokszor, mert megfogalmazása sokszor eltér a klasszikustól, és ezért néhány nem szokványos kifejezésre ő az egyedüli vagy a legjobb példa. A többi fennmaradt részt azonban Bíborbanszületett Konstantin császár őrizte meg, akinek *A birodalom kormányzásáról* c. műve oly fontos forrása a magyar őstörténetnek is. Ez Magyarországon kissé háttérbe szorítja egyéb műveit, pedig a császár korának egyik legtermékenyebb tudományos szerzője is volt, aki saját történelmi művei mellett forrásgyűjteményeket is létrehozott (az ún. *Excerpta*, „Szemelvények”). Három ilyen gyűjtemény is őriz Menandrosz-részleteket: *Excerpta de Legationibus Gentium ad Romanos*, Szemelvények a barbárok rómaiakhoz küldött követségeiről; *Excerpta de Legationibus Romanorum ad Gentes*, Szemelvények a rómaiak barbárokhoz küldött követségeiről; *Excerpta de Sententiis*, Szemelvények bölcs mondásokból. A dolog természeténél fogva a harmadik rövidebb, sokszor szöveggösszefüggés nélküli, számunkra többnyire semmitmondó idézeteket tartalmaz. Az első kettő azonban célzatosan egy bizonyos szempontból választ többnyire összefüggő, hosszabb szövegrészeket: a

bizánci diplomáciatörténet számára releváns adatok érdeklik. Így aztán amit Menandroszból ismerünk, döntő többségben a külpolitikára korlátozódik, és ezen belül a diplomáciai tevékenységre (esetenként ezzel összefüggő hadműveletekre, hiszen a háború a politika folytatása más eszközökkel – mint Clausewitz mondta, de már egy évezreddel előtte is tudta Konstantin és még sok logikusan gondolkodó ember). Az pedig, hogy Menandrosz ilyen szép számú idézést kiérdemelt Konstantintól, annak köszönhető, hogy ez már Menandrosznak is erős oldala volt, és a kortárs íróknál több figyelmet fordított a diplomáciatörténetre.

Ez az elsődleges ok, amiért a korszakot tárgyaló történetírók közül kiemelkedően fontos. A másodlagos ok nekünk, magyaroknak ebből következik: szerzőnk minden kortársánál részletesebben bemutatta a kelet-európai nomád népekkel való diplomáciai kapcsolatokat is. Így aztán a Kárpát-medencei avar birodalom megalapítását, első terjeszkedését, vagy éppen a türk birodalom fénykorát övező diplomáciai tevékenységet senki másból nem tudjuk megközelítőleg ilyen jól rekonstruálni. Indokolt tehát, hogy művét (illetve amennyi abból megmaradt) magyar fordításban is kézbe vehesse minden érdeklődő, nem csupán a szűk középkortörténész-szakma.

Megint más kérdés, hogy amit az avarokról, türkökről és a magyar őstörténet szempontjából még sokkal fontosabb, de gyakorlatilag egyáltalán nem ismert utigurokról, kutrigurokról (és érintőlegesen szlávokról, kaukázusi szabirokról, alánokról és szvánokról) ír, annak hihetünk-e. Görög ember kevéssé értette meg ezeket a népeket, és amit látott-hallott tőlük, róluk, azt

megpróbálta görögül (félre)magyarázni; ebből a szempontból mindegy, hogy az a görög ember magát büszkén rómainak vallotta. Másrészt azonban a diplomácia akkor lehet sikeres, ha megértjük a másik felet, és a diplomáciatörténet előtérbe helyezése éppen egy ilyen tudatos törekvés jele, Bíborbanszületett Konstantinnál mindenképpen, de alighanem Menandrosznál is, ami az ő kissé kívülálló, hagyományoktól kevésbé befolyásolt szemléletével együtt azt eredményezte, hogy ha hinni neki fenntartások nélkül nem is szabad, elismerhetjük, hogy más szerzőkhöz képest mégiscsak hitelesebb az ő szava. Lapszusait meg kell próbálnunk felderíteni (jellemző apróság, hogy az említett kutrigur törzsnek, bár roppant kevés konkrétumot ír róluk, minden alkalommal sikerül más formában leírnia a nevét), de ha ez sikerül, a maradékból a kor legmegbízhatóbb információihoz jutunk.

Menandrosz életéről és szerepéről a Római Birodalomban nagyon keveset tudunk, gyakorlatilag annyit, amennyit saját maga elárul magáról (és ami ma a mű 1. töredékeként ismert). Eszerint elindult a korabeli elit bevett életpályáján, jogásznak tanult, de egy ponton ismeretlen okból feladta a pályát (nem feltétlen kell saját, tudatosan kissé önbecsmérlő szavait mérvadónak tekinteni, melyek szerint egyszerű lustaságról lett volna szó), és mai szóval úgy fejeznék ki: aranyifjúként élte életét Mauricius császár trónraléptéig. Érezhető beszámolójából, hogy egyre komolyabb pénz-zavarba jutott – különben miért tett volna végül arra kísérletet, hogy profi birkózóként éljen meg? –, míg rá nem döbbsent, hogy Mauricius, megint mai szóval élve, ösztöndíjakat ad irodalmi tevékenységre, és nem csak bevett, az elit által már elfogadott írók-

nak. Nosza, Agathiász úgyis nemrég halhatott meg, írjuk meg a kortárs történelmet! Nem sok ennyire botcsinálta történetíróval találkozunk a szakmában.

Sokat megmagyaráz ez Menandrosz erényeiből és hibáiból is: szemléletének friss oldalait, hogy súlyt helyez mások által nem értékelt eseményekre, kívülálló „fél-amatőr” volta indokolja, de nyelvhasználatbeli hiányosságait, szövegének unalmasságát is. Akármi volt az oka, Menandrosznak az a szokása, hogy fontos dokumentumokból, levelekből és szerződésekből értelmezve és rövidítve, de lényegileg szó szerint idéz hosszabb részeket, nagyon jól jön az utókor számára.

382 után tehát, úgy tűnik, szerzőnk egyfajta kutatói ösztöndíjból élt, és egyebet nem is tudunk róla: egyáltalán kilépett-e a házból és csinált-e valamit a nyilvánosság előtt? (Arról sincs semmi tudomásunk, meddig élt. De a fennmaradt részekben nincs olyan utalás, hogy Mauricius császár 602-es megbuktatását és halálát megélte volna. Feltehető, ha utána még tevékeny lett volna, kellett volna gesztusokat tennie az új hatalomnak és nem maradhatott volna Mauricius figurája minden szempontból pozitív. De ez nem bizonyíték, hiszen óriási részeket nem ismerünk a műből, ahol akármit is írhatott, és ritkán, de vannak a világon eszméikhez és patrónusaikhoz hű emberek, akik inkább csak eldugják kéziratukat és nem adják ki, mint hogy megváltoztassák.) A leginkább a mű fölé írt pusztá névből próbálhatunk következtetni társadalmi szerepvállalására. Menandrosz *protector*: ez tulajdonképpen öszvérmegnevezés, görög nyelven őt így emlegették: *Menandrosz ho protiktór*, s ez legalábbis elvileg azt jelenti, Menandrosz, egy

olyan ember, aki a latinul *protector*nak mondott állami funkciót tölti be. Görögül Menandrosz szerint ez a tisztség *proszkepasztész* (26.1. töredék), de ez inkább csak az ő ötletszerű fordítása, mint valódi szakkifejezés. A *protector*ok eredetileg a császári testőrség egy csoportját jelentették, kb. a III. század közepétől, azonban 400 körülől ez már nem annyira katonai-biztonsági feladatkört, mint udvari szolgálatot jelentett – és már a IV. században magas társadalmi pozíciót. Az idézett 26.1. töredékben Menandrosz például azt magyarázza el, hogy a határterületekre is *protector*ok vannak kinevezve, illetve hogy nekik milyen protokolláris feladataik vannak. Lehet, hogy valaha Menandrosz is teljesített ilyen szolgálatot, és innen hozzáértése a keleti határvidék ügyeiben? Nem tudjuk, időben mikor lehetett volna ez lehetséges, ha igaz az önéletrajzi beszámolója, és Mauricius uralma előtt aranyifjúszkodott, utána pedig írt. Talán valószínűbb, hogy a tisztség valójában jutalom volt az alkotásáért, egyfajta szinekúra, amelyben semmi konkrét feladata nem volt, csak éppen udvarképes emberré vált és persze megélhetést jelentett. Mindenesetre a *protector*ok Mauricius uralkodása után teljesen elvesztették a jelentőségüket, kb. két évszázadig nem is igen tudunk a létezésükről.

Menandrosz *protector* művének számos szövegkiadása létezik, és szokatlan módon az igen régi kiadásokat is elég jól lehet használni, mivel az ismert töredékek száma a XIX. század óta meglehetősen keveset gyarapodott. Mindazáltal a legmodernebb és legbővebb szöveg R. C. Blockley 1985-ben kiadott, görög-angol kétnyelvű, bőséges jegyzetekkel ellátott kiadásában olvasható. Magyar fordításunk döntő többségben ezt a kiadást követi, bár az

angol fordítás és a jegyzetek értelmezésével jónéhány helyen nem érthetünk egyet, így attól el kellett térnünk. A korábbi szövegkiadások közül felhasználható és hitelt érdemlő Bekker–Niebuhr 1830-as kiadása, C. W. Müllernek a *Fragmenta historicorum Graecorum* gyűjteményében (IV. kötet) 1851-ben és L. A. Dindorfnak a *Historici Graeci minores* II. kötetében 1871-ben megjelent kiadása. (A Bíborbanszületett Konstantinnál megőrzött részek a *Patrologia Graeca* 113. kötetében is olvashatók 1864 óta).

Magyarul is megjelent már a mű, igaz, nagyon régen: 1905-ben a *Középkori krónikások* sorozat 4. köteteként, Lukinich Imre fordításában. Az igen előkelő 4-es sorozatszám mutatja, hogy már akkor mennyire fontosnak tartották a magyar őstörténet szempontjából. Mint általában a Monarchia-korabeli tudományos igényű fordítások, a maga korában szakmailag kiválóan betöltötte hivatását, és a mai napig élvezhető szöveg, azonban azóta mégiscsak jónéhány új töredéket is ismerünk, és más elveink vannak a fordítás szabályait illetően; nem beszélve arról, hogy sokkal több háttérismeretünk van, amelyek a szöveg magyarázhatóságát érintik. Szükséges tehát egy új fordítást kibocsátani. A töredékek némiképp más sorrendben és egészen más sorszámokkal vannak a különböző kiadásokban; Lukinich fordítása a Müller-féle kiadáson alapult, mi a Blockley-féle kiadás sorszámozását követjük. Ezért a két fordítás összehasonlítása kicsit nehézkes.

Fordításunkban új, magyarul még soha meg nem jelent szövegek a következő töredékek: 3,2. 15,3. 15,4. 17. 26,7. 27,1. 29. 30,2-3. 33,1-2. 34. 35,1-2. 37. 38. 39. 41. Az újonnan azonosított töredékek java része olyan rövid, egy-két mondatos megjegyzés

a Szudában vagy a *De sententiis*-ben, amelyről régebben még nem tudták, hogy Menandrosztól származik; hosszabb és az előző kiadásokban teljesen közöletlen szöveg lényegében egy van, a 17. töredék, amelyet 1975-ben publikáltak. A kézirat, amelyben megőrződött, Menandrosz *Történetírásából* valónak mondja. Ennek a valóságát azonban erős okunk van kétségbe vonni: sokkal hétköznapiabb, a klasszikus görögtől távolabbi nyelven van írva, mint az összes többi ismert részlet; az alig egy oldalas szakaszban is több állandó kifejezés azonosítható, amelyek az igazi Menandrosztól teljesen idegenek. Tartalmában teljesen elüt az eddig ismert részekről, de ezt persze indokolhatja az, hogy más okból, más személy választotta ki megőrzésre. Blockley a szöveget bevette kiadásába, azzal a megjegyzéssel, hogy *ha* helyes a szerző megnevezése, akkor ismeretlen szerző által később enyhén át lett dolgozva. Tegyük fel, hogy így volt – persze akkor helyesebb volna Menandrosz *nyomán* ismeretlen szerző művének nevezni –, ezzel a fenntartással én is bevettem a szakaszt a fordításba. Veszteni senki nem vesz vele semmit: a történet, melyet leír, érdekes és a maga módján jellemző a korszakra.

A fordításban számos név (barbár vagy perzsa nevek) helyesebb alakban szerepel, mint a régi kiadásokban. Ettől eltekintve a nevekkal kapcsolatban egy kérdés minden görög történetíró fordításánál felvetődik, és tökéletes válasz nem adható rá: a különböző nyelvekből származó, néha ismeretlen nevek átírási módja. Bár más megoldás mellett is felhozhatók logikus érvek, azt választottam, hogy a nyilvánvalóan latin és frank neveket latinul/frankul írtam át, a barbár neveket azonban az eredeti alakot szorosan

követve. Igaz, magyar szemnek kissé szokatlan Baianoszt olvasni Baján kagán helyett, de mivel számos név eredeti alakját csak bizonytalanul lehet rekonstruálni, ez a módszer legalább a tévedés lehetőségétől megment minket. A görög neveket természetesen pontos görög alakban írom, és jobb híján a biblikus neveket is, bár ezeknek van közismert latin átírása is.

TÁJÉKOZTATÓ IRODALOM

Forráskiadások és fordítások

- R. C. Blockley, *The History of Menander the Guardsman*. Trowbridge 1985.
- C. de Boor, *Excerpta de Legationibus Iussu Imp. Constantini Porphyrogeniti Confecta*. Berlin 1903.
- L. Dindorf (ed.), *Historici Graeci Minores II*. Leipzig 1870.
- F. Halkin, *Un nouvel extrait de l'historien byzantin Ménandre?* In: *Zetesis. Album amicorum aangeboden aan E. de Stryker*, Antwerpen–Utrecht 1973, 664-667. [17. töredék]
- *Menander Protector történeti művének fennmaradt töredékei*. Ford. Lukinich Imre. Brassó 1905.
- *Menandrosz*, ford. Moravcsik Gyula. In: Györffy Gy. (szerk.), *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Budapest 1958. [10. és 19. töredék]
- C. Müller (ed.), *Fragmenta Historicorum Graecorum IV*. Paris 1851.
- *Suidas, Lexicon I–VI.*, ed. A. Adler. Leipzig 1928-1935.

- B. G. Niebuhr (ed.), *Dexippi, Eunapii, Petri Patricii, Prisci, Malchi, Menandri, Historiarum quae supersunt*. Bonn 1829.
- The Suda on Line, www.stoa.org/sol
- Szádeczky-Kardoss S., *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*. Budapest 1998.

Válogatott szakirodalom

- B. Baldwin, *Menander Protector*. *Dumbarton Oaks Papers* 32, 1978, 101-125.
- J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire from the Death of Theodosius I to the Death of Justinian (395-565)* I-II. London 1923.
- E. Doblhofer, *Byzantinische Diplomaten und östliche Barbaren*. (Byzantinische Geschichtsschreiber IV.) Graz 1955.
- F. Dölger, *Byzantine Literature*. In: *The Cambridge Medieval History* IV/2, 1967², 207-263.
- P. Goubert, *Byzance avant l'Islam I. Byzance et l'Orient sous les successeurs de Justinien. L'Empereur Maurice*. Paris 1953.
- P. Goubert, *Les guerres sur le Danube à la fin du VI siècle d'après Ménandre le Protecteur et Théophylacte Simocatta*. In: *Acts of the Twelfth International Congress of Byzantine Studies*, Ohrid 1961. II 115-124.
- L. Hauptmann, *Les rapports des Byzantins avec les Slaves et les Avars pendant la seconde moitié du VIe siècle*. *Byzantion* 25/27, 1955-57, 421-456.
- E. Honigsmann, *Die Ostgrenze des byzantinischen Reiches von 363 bis 1071 nach griechischen, arabischen, syrischen und armenischen Quellen*. Brussels 1935.

- D. A. Miller, Byzantine Treaties and Treaty-Making 500-1025 A.D. *Byzantinoslavica* 32, 1971, 56-76.
- Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica* I–II, Berlin 1958².
- G. Ostrogorsky, *History of the Byzantine State*. New York 1969².
- A. Shapur-Shahbazi, Byzantine-Iranian Relations. *Encyclopaedia Iranica* IV/6, 588-599 = www.iranicaonline.org/articles/byzantine-iranian-relations
- E. Stein, *Histoire du bas-Empire* I-II. Paris 1959.
- E. Stein, *Studien zur Geschichte des byzantinischen Reiches vornemlich unter des Kaisern Justinus II und Tiberius Constantinus*. Stuttgart 1919.
- Szádeczky-Kardoss S., *Avarica. Über die Awarengeschichte und ihre Quellen*. Szeged 1986.
- Szádeczky-Kardoss S., *Bemerkungen zur Geschichte der sassanidische-byzantinischen Kriege in der siebziger Jahren der 6. Jhdts*. *Acta Antiqua* 24, 1976, 109-114.
- Szádeczky-Kardoss S., *Über das Werk des Menandros Protektor als eine Quelle der Geschichte Mittelasiens*, in: J. Harmatta (ed.), *Prolegomena to the Sources for the History of pre-Islamic Central Asia*, Budapest 1979. 61-70.
- G. Toumanoff, *Studies in Christian Caucasian History*. Washington DC 1963.
- V. Valdenberg, *Le idee politiche di Procopio di Gaza e di Menandro Protettore*. *Studi Bizantini* 4, 1935, 65-85.
- M. Whitby, *The successors of Justinian*, in: *The Cambridge Ancient History* XIV, Cambridge 2000, 86-111.

A kötetet a Magyarságkutató Intézet (MKI) adta ki.

Postacím: 1014 Budapest, Űri utca 54–56.

Web: mki.gov.hu

Email: kiado@mki.gov.hu

Felelős kiadó: Horváth-Lugossy Gábor, az MKI főigazgatója

Felelős szerkesztő: Virág István

Borítóterv, műszaki szerkesztés: Tóth Gábor, Tóth Mihály

Nyomás és kötés: Séd Nyomda, Szekszárd, sednyomda.hu

Menandrosz protector töredékei

Menandrosz protector a VI. század harmadik nagy bizánci történetírója, aki Mauricius császár uralkodása alatt írta meg a század második felének történetét. A nagy lélegzetű műből csak töredékek ismertek; ezeket jórészt Bíborban-született Konstantin császár őrizte meg, aki saját történeti művei mellett forrásgyűjteményeket is létrehozott. Három gyűjteménye őriz Menandrosz-részleteket: *Szemelvények a barbárok rómaiakhoz küldött követségeiről*; *Szemelvények a rómaiak barbárokhoz küldött követségeiről*; *Szemelvények bölcs mondásokból*.

De miért fontos Menandrosz ma a világnak, és kifejezetten nekünk magyaroknak? Mert ami fennmaradt belőle, döntő többségben a külpolitikára vonatkozik: a diplomáciai tevékenységre és az ezzel összefüggő hadműveletekre. Ebből következik, hogy minden kortársánál részletesebben bemutatta a kelet-európai nomád népekkel való kapcsolatokat is. Így a Kárpát-medencei avar birodalom megalapításáról, a türk birodalom fénykoráról pótolhatatlan adatokat hagyományozott ránk.

2490 FT

9 786156 117014 >